

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social & Cultural Studies

Hakemli Bilimsel Dergi

Peer-Reviewed Academic Journal

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies (J-SCS)

e-ISSN: 2667-5854

6 Aylık Akademik Hakemli Bilimsel Dergi - Biannually Peer-Reviewed Academic Journal

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue:13, Haziran/June

Akademik Yayıncılıkta 7. Yıl / 7th Year in Academic Publishing

Erişim - URL: <http://www.toplumvekultur.com/> & <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs>

Editör Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Çağatay Sarp (Baş Editör / Editor in Chief) – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale

Prof. Dr. Aysun Sungurhan (Alan Editörü: Türk Dili ve Edebiyatı) – Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale-TR

Doç. Dr. Senem Ceylan (Alan Editörü: Arap Dili ve Edebiyatı) – Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir-TR

Doç. Dr. Alper Mumyakmaz (Alan Editörü: Sosyoloji, Siyaset, Din Çalışmaları, İktisat) – Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat-TR

Doç. Dr. Gamze Ebru Çiftçi (Alan Editörü: Yönetim Bilimi) – Hitit Üniversitesi, Çorum-TR

Dr. Öğr. Üyesi Fikriye Gözde Mocan (Alan Editörü: Felsefe, Tarih) – İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul-TR

Dr. Öğr. Üyesi Onur Işık (Alan Editörü: Batı Dilleri ve Edebiyatları) -Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-TR

Dr. Buğra Kaş (Alan Editörü: Çeviribilim) -Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-TR

İngilizce Dil Editörü: *Dr. Öğr. Üyesi Onur Işık* -Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat-TR

Sayı Editörü / Editor of the Issue: *Doç. Dr. Alper Mumyakmaz* – Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat-TR

Editör Yardımcıları:

Dr. Deena Saleh Şahin, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-TR

Aynur Tekke-TR

Merve Kaya Tayfun-TR

Sekreteryas:

Dilara Uludoğan, Yıldız Şenval Yeşilyurt, Kader Köse, Nigar Taşçı, Esmâ Nur Saraç, Sena Nur Doğruöz-TR

Dergimizde sayı editörü uygulaması mevcuttur. Sayı editörleri ve her bir sayıdaki alan editörleri değişim gösterebilmektedir.

Hakem Kurulu & Publishing Board

- Prof. Dr. Sıtkı Yıldız / Polis Akademisi, Ankara **(TR)**
- Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Prof. Dr. Dolunay Şenol / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Prof. Dr. Erdal Aksoy / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Prof. Dr. Selahaddin Halilov / Azerbaycan Milli İlimler Akademisi **(AZERBAYCAN)**
- Prof. Dr. Hayati Beşirli / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Prof. Dr. Remzi Kılıç / Erciyes Üniversitesi, Kayseri **(TR)**
- Prof. Dr. Kenan Has / Erciyes Üniversitesi, Kayseri **(TR)**
- Prof. Dr. Hande Şahin / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Prof. Dr. Seyfullah Korkmaz / Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir **(TR)**
- Prof. Dr. Mehmet Ali Çelikel / Pamukkale Üniversitesi, Denizli **(TR)**
- Prof. Dr. İbrahim Mazman / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Prof. Dr. Kâmil Şahin / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Doç. Dr. Mehmet Zeki Duman / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van **(TR)**
- Doç. Dr. Ömer İshakoğlu / İstanbul Üniversitesi, İstanbul **(TR)**
- Doç. Dr. Aytül Tamer Torun / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Doç. Dr. Nevzat Topal / Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde **(TR)**
- Doç. Dr. Birgül Koçak Oksev / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van **(TR)**
- Doç. Dr. Aliaksei Zhurauliou / Ulusal İstatistik, Muhasebe ve Kont. Akademisi **(UKRAYNA)**
- Doç. Dr. Ejder Çelik / Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat **(TR)**
- Doç. Dr. Oğuzhan Bilgin / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Doç. Dr. Ayla Oğuz / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat **(TR)**
- Doç. Dr. Ferma Lekesizalın / İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul **(TR)**
- Doç. Dr. Sıddık Çalık / Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Doç. Dr. Alev Duran / İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul **(TR)**
- Doç. Dr. Hülya Çakır / Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat **(TR)**
- Doç. Dr. Günce Demir / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Doç. Dr. Fatih Yıldız / Düzce Üniversitesi, Düzce **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Hasan Tahsin Selçuk / Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Yeşilyurt / Samsun Üniversitesi, Samsun **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Melis Mülazımoğlu Erkal / Ege Üniversitesi, İzmir **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Murat Göç / Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Nesrin Yavaş / Ege Üniversitesi, İzmir **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Nihal Demirkol Azak / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Özer Tanyan / Pamukkale Üniversitesi, Denizli **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Züleyha Ünlü / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Baysar Tanyan / Pamukkale Üniversitesi, Denizli **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Gamze Sabancı Uzun / İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Alir Ersan / Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Özlem Gümüştubuk / Ege Üniversitesi, İzmir **(TR)**
- Dr. Öğr. Üyesi Uğur Ada / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat **(TR)**
- Dr. Rafal Rebilas / Dąbrowa Górnicza Üniversitesi **(POLONYA)**
- Dr. Mustafa Büyükgebiz / Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya **(TR)**

Yayın Kurulu / Publishing Board

- Prof. Dr. Serdar Sağlam / Emekli Öğr. Üyesi (Emeritus Prof.) **(TR)**
- Prof. Emer. Stephen Kalberg / Boston Üniversitesi **(AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ)**
- Doç. Dr. Çağatay SARP / Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale **(TR)**
- Doç. Dr. Fahri Atasoy / Gazi Üniversitesi, Ankara **(TR)**
- Doç. Dr. Cahit Bağcı / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van **(TR)**
- Doç. Dr. Oleksandr V. Khyzhniak / Vrije Universiteit Amsterdam **(HOLLANDA)**
- Doç. Dr. Elena Krainiuchenko / Pyatigorsk Devlet Üniversitesi **(RUSYA FEDERASYONU)**

- Dr. Öğr. Üyesi Onur Işık / Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat (**TR**)
- Dr. Patrizia Rinaldi / Granada Üniversitesi (**İSPANYA**)

Ethical Principles and Publication Policy:

<https://www.toplumvekultur.com/index.php/2018/02/15/yayin-ilkeleri/?lang=en>

Etik ve Yayın İlkeleri

Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi (Journal of Social & Cultural Studies) Creative Commons Atıf 4.0

Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Katkı Oranı, Çıkar Çatışması ve Alınan Destek Beyanı
Telif Hakkı Devir Sözleşmesi

- Dergiye gönderilen bütün bilimsel yazılarda, COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
- Yazarların değerlendirilmek üzere bir makale gönderirken ORCID ID'lerini kullanmaları gerekir.
- Makalelerin tüm versiyonlarının kısıtlama olmaksızın yazarın seçeceği kurumsal veya kurumsal olmayan herhangi bir arşivde saklanmasına izin verilir.
- Dergiye yüklene bütün makaleler için Turnitin veya Itenticate benzerlik programından rapor alınması şartı geçerlidir.
- Gönderilecek olan makalelere Turnitin veya Itenticate intihal raporu da eklenmelidir.
- “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi”nin (J-SCS) yayın dili Türkçe ve İngilizce’dir.
- Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez çıkar. Yayın periyotları “yıl – sayı” şeklinde belirtilir.

Değerlendirme Süreci:

- “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” birinci yazarı “doktor” veya “doktora öğrencisi” unvanına sahip bütün araştırmacıların çalışmalarına açıktır. Birinci yazarı “doktor” veya “doktora öğrencisi” olan makalelerin ikinci, üçüncü ve dördüncü yazarlarının “doktor” veya “doktora öğrencisi” unvanına sahip olması zorunlu değildir. Bir makalede en fazla dört yazar ismi bulunabilir. Yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmış olan makaleler editör incelemesinden geçtikten sonra hakem incelemesine sunulur. Dergide çift kör hakem uygulaması mevcuttur.
- Hakemler makalede düzeltme isteyebilir, doğrudan ret veya kabul edebilir. Hakem değerlendirmesi sonu ret edilen makaleler için yazarı tarafından üçüncü bir hakem değerlendirmesi istenebilir, editör bu talebi uygun görürse makale üçüncü bir hakeme

gönderilir. İki hakemden birinin kabul, diğerinin ret verdiği durumlarda ise editör makaleyi kabul ya da ret edebilir yahut üçüncü bir hakemden değerlendirme isteyebilir.

- 2018 ve 2019 Yıllarında sadece sayı editörü gözetiminde yayımlanan dergi, 2020 yılı itibarıyla alan editörleri tarafından da incelenmeye başlamıştır.
- Dergiye başvurusu yapılan makalelerin işlem süresi metnin içeriğine, yazım kurallarına uygunluğuna, hakemlerin eleştirilerine ve yazarın düzeltme yaptığı süreye göre değişkenlik arz eder. Başvurusu alınmış olan bir makalenin değerlendirmesinin başvuru tarihinden sonra çıkacak ilk sayıdan önce tamamlanacağı garanti edilmez.

Telif Hakları:

- “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi”nde yayımlanan makalelerin yazarları, aşağıdaki haklara hanel gelmeksizin makalelerinin telif haklarından feragat ederler.
  - 1) Patent hakları;
  - 2) Yazar(lar)’ın CC-BY lisansı altındaki makaleleri aynen üçüncü şahısların kullanım hakkında olduğu gibi sınırlandırma olmaksızın kullanım hakları. (Yazar(lar)ın bundan sonraki kitaplarında veya diğer eserlerinde makalenin tamamını ücretsiz kullanma hakkı)

Ücret Politikası:

- Yayınlar için eser sahiplerinden herhangi bir ücret alınmaz, editörlere, yayın kuruluna ve hakemlere ve eser sahiplerine herhangi bir ücret ödenmez. Dergide yayımlanması için iletişim adresine makale gönderen yazarların telif hakkı ile ilgili bu açıklamayı okuyup onayladığı kabul edilir.

Açık Erişim Politikası:

- “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” (J-SCS) sadece elektronik ortamda www.toplumvekultur.com ve dergipark.org.tr üzerinden yayımlanır, açık erişim politikasını benimser.
- Dergiye gönderilen bütün yazılar, derginin lisanslandığı Creative Commons Attribution 4.0 International License şartlarını onayladığı kabul edilir. Creative Commons Attribution 4.0 International License gereğince eser, <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.tr#> de belirtilen şartlar kapsamında ticari amaç da dâhil olmak üzere her türlü amaç için her ortam veya formatta kopyalanabilir, yeniden dağıtılabilir ve eser üzerinde uyarılama yapılabilir.
- “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” (J-SCS), *Budapeşte Açık Erişim Bildirgesi*’nde

yer alan, hakemli dergi literatürünün açık erişimli olması girişimini destekler ve yayınlanan tüm yazıları herkesin ulaşabileceği bir ortamda ücretsiz olarak sunar. Bu bildirmede açık erişim, “bilimsel literatürün internet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması” anlamında kullanılmıştır. Bu sebeple bu dergide yer alan çalışmalar, yazarına ve özgün kaynağa atıfta bulunduğu sürece, kullanılabilir. Bunlar için yazarlardan veya dergiden izin alınması gerekmez. Bu dergideki çalışmalara arama motorları, web siteleri, bloglar ve diğer dijital platformlar arasında ulaşılabilir. Dergimizin benimsediği bu açık erişim politikalarına <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation> adresinden ulaşılabilir.

İntihal Politikası

- *Turnitin* ve *iThenticate* – İntihali Engelleme Programları, akademik çalışmalardaki intihalleri tespit etmek amacıyla pek çok akademik dergide ve “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi”nde kullanılmaktadır. Program doğrudan akademik yayınların değerlendirilmesi ile ilgili kapsamlı bir akademik içeriğe sahiptir. *Turnitin* ve *iThenticate*'e yüklenen her belge büyük bir veri tabanındaki belgelerle karşılaştırılmaktadır.
- Çalışmalarını gönderen yazarlar etik ihlal yapmadıklarını beyan etmiş sayılırlar.
- Dergi editörleri raporları nitel ve nicel olarak inceler. *Turnitin* ve *iThenticate* programı aracılığıyla intihal yaptığı tespit edilen yazarların eserlerine dergimizde yer verilmez. Bu konuyla ilgili rapor yazara ve (gerekli görülmesi halinde) ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilir.

Katkı Oranı, Çıkar Çatışması Ve Alınan Destek Beyanı:

- Katkı oranı, çıkar çatışması ve alınan destek beyanı yukarıdaki form ile sunulmalıdır. Bu form makale ve diğer evraklarla beraber başvuru esnasında sisteme yüklenmeli veya e-posta ile editöre gönderilmelidir. İmzalı form gönderilmeksizin yapılan başvurular değerlendirmeye alınmayacaktır. 2023 yılından itibaren bu formlardaki beyanlara makale sonunda yer verilmektedir.

Yazarların Dikkat Etmesi Gereken Etik Kurallar:

- Tüm yazarlar araştırmaya önemli ölçüde katkıda bulunmuş olmalıdır.

- Yazarlar sayfa başında bulunan telif hakkı sözleşmesini okuyup, imzalayıp iletişim adresine göndermelidirler.
- Tüm yazarlar, hatalı bilgileri geri çekmek veya düzeltmekle yükümlüdür.
- Daha önce başka bir yazılı kaynakta yayımlanmış veya değerlendirme aşamasında olan eserler “Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi” yayın sürecine kabul edilmezler. Yayımlanan yazılar ile ilgili bütin etik ve yasal sorumluluk yazarlarına aittir.
- Makalelerde metin, şekil, çizim, bulgu ve sonuçların akademik yayın kurallarına uygun olarak yapıldığından ve hiçbir şekilde intihal içermediğine emin olunmalıdır.
- Aşağıdaki durumlarda etik kurul raporunun sunulması zorunludur.

– Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
– İnsan (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
– Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Etik kurul raporunu sunulan makalelerin dipnotlarında gerekli açıklama yer almalıdır.

- Makalede adı ilk sırada yer alan yazar, sorumlu yazar olarak atanır ve tüm ortak yazarlar adına hareket eder, çalışmanın herhangi bir bölümünün doğruluğu veya bütünlüğü ile ilgili konuların uygun şekilde değerlendirilmesini sağlar.
- Sorumlu Yazar aşağıdakilerden sorumludur:
  - Listelenen tüm yazarların, yazarların adları ve sıraları da dahil olmak üzere, makaleyi göndermeden önce onayladığından emin olmak;
  - Yayımlanmadan önce ve sonra dergi ile tüm ortak yazarlar arasındaki tüm iletişimi yönetmek;
  - Eserin yeniden kullanımı konusunda şeffaflık sağlamak ve yazıda yer alan yayınlanmamış herhangi bir materyalden editöre bahsetmek;
  - Tüm yazarların veri beyanlarına ilişkin açıklamaların, beyanların ve şeffaflığın uygun şekilde yazıya dahil edildiğinden emin olmak.

Editörlerin Dikkat Etmesi Gereken Etik Kurallar:

- Alan editörleri ve sayı editörleri makalelerin özgün, bilimsel bir çalışma olup olmadığını yukarıda belirtilen kriterlere göre inceleyecektir.
- *Turnitin* veya *Itenticate* intihal programından alınmış intihal raporu sayı editörü tarafından değerlendirilecektir.

Sorunlu görünen makaleler editör kurulu tarafından incelenecektir. Editör – Editör Kurulu tarafından uygun görülmeyen hiçbir makale için hakem değerlendirme süreci başlatılmayacaktır.

Hakemlerin Dikkat Etmesi Gereken Etik Kurallar:

- Hakemler çalışmalarını akademik kalite yönünden olduğu kadar <https://publicationethics.org/guidance> standartlarına ve genel uluslararası yayın etiğine uygun olup olmaması bakımından da değerlendireceklerdir.
- Etik konularda hakemler ve editörler çapraz kontrol ilkesiyle çalışırlar.
- Bir hakemin etik sorun sebebiyle ret verdiği bir çalışma editör veya editörler kurulu tarafından kabul edilemez.
- Çift kör hakemlik uygulaması geçerli olan dergide hakemler ve yazarlar birbirlerinin ismini bilmezler.
- Hakemler değerlendirdikleri makalelerle ilgili olarak raporları haricinde herhangi bir platformda sözlü ya da yazılı beyanda bulunamazlar.

Stylesheet and Submission:

<https://www.toplumvekultur.com/index.php/2018/02/15/yazim-kurallari/?lang=en>

Yazım Kuralları

Örnek Makale Sayfası

Katkı Oranı, Çıkar Çatışması ve Alınan Destek Beyanı

Yazım kurallarına, yayın ilkelerine ve etik kurallara tamamen uyumlu olmayan makaleler hakem değerlendirmesine alınmamaktadır. Lütfen yazım kurallarından önce “Etik Kuralları ve Yayın İlkeleri” menüsünü okuyunuz.

Makale Başvurusu:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jscs>

- Başvuru yaparken Turnitin veya iThenticate benzerlik raporu da Dergipark sistemine yüklenmelidir.
- Yayın başvurusu yapılırken çıkar çatışması beyanı da imzalı şekilde yüklenmelidir.
- Yayımlanmak üzere gönderilecek bütün metinler Türkçe veya İngilizce olmalıdır. Makale Türkçe yazılmışsa Türkçe ve İngilizce öz, İngilizce yazılmışsa İngilizce ve Türkçe öz içermelidir.
- Bütün metinler yukardaki linkte görülen “Makale Şablonu” üzerine yazıldıktan sonra .doc veya .docx formatında yüklenmelidir.
- Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler

daha önce herhangi bir şekilde yayımlanmamış veya herhangi bir yere yayımlanmak üzere gönderilmemiş özgün çalışma niteliği taşımalıdır.

- Kenar boşlukları A4 kağıda 4 yandan 2,5 cm. olacak şekilde ayarlanmalıdır. Ana metin paragraf ayarlarından verilecek boşluklar aşağıda belirtilen şekilde yapılmalıdır.

Ana metin satır aralığı: 1,5, Önce: 6 nk, Sonra: 6 nk;
Öz satır aralığı: 1, Önce: 6 nk, Sonra: 6 nk

- Makalenin fontu “Garamond” olmalıdır. Ana metin ve Öz 12 punto, 3 satırdan uzun olan veya 40 kelimeyi geçen doğrudan alıntılar ise sağdan ve soldan 1 cm boşluk bırakılarak yeni bir paragrafta 11 punto ile tek satır aralığında yazılmalıdır. Alıntılar ve öz için italik karakter **kullanılmamalıdır**.
- Sadece çalışmanın başlığı ve alt başlıkları kalın yazılmalıdır. Her bir alt başlıktan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır.
- Notlar ve açıklamalar (varsa eğer) dipnot olarak verilmelidir.
- Yazarın adı, soyadı, e-posta adresi ve ORCID numarası ilk sayfada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Metin iki yana yaslanmalı, makale başlığı için sayfa ortalanmalı, alt başlıklar sola yanaşık olmalıdır.
- Alt başlıklar aşağıdaki şekilde olmalıdır:

Giriş

1.Küreselleşme ve Göç

1.1. Göçmen Ağları

1.1.1. Sosyal Sermaye ve Göç

2. Türkiye’ye Zorunlu Göçler

2.1. Önder Mahallesi – Ankara Saha Çalışması

Sonuç

- Makaleler 4.000 kelimedenden az olmamalı, 10.000 kelimeyi geçmemelidir. Yayın dilindeki çalışma özeti 200 kelimedenden az olmamalı, 300 kelimeyi geçmemelidir.
- Gönderilen makalelerin alıntılama ve referans şekli ve yazım tarzı Publication Manual of the American Psychological Association (6th ed.) formatında olmalıdır. APA formatı ile ilgili bilgi American Psychological Association stil sayfasından edinilebilir.
Bkz: <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references>
- Makalede geçen atıflar şu örneklerdeki gibi olmalıdır:
Bourdieu’nun (2014) bir makalesinde belirttiği üzere...
Wagner’e (2001, ss.81-82) göre... veya Wagner’e (2001: ss.81-82) göre... [sayfa numarası gerekli olduğu durumlarda]...
_____ (Berger, 2011: s.38). veya _____ (Berger, 2011, s.38).
- Kaynakça için örnek:

Timasheff, N.S. (1967). *Sociological Theory: Its Nature and Growth*. 3. Ed. New York: Random House
Stevens, J. (2001). *Devletin Yeniden Üretimi*. (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
Not: Kaynakçada ikinci satıra geçilirse 1 cm içerden başlanmalıdır.

Makaleler kaynak gösterilirken kaynakçada cilt, sayı ve sayfa aralığı gösterimi için şunlardan biri tercih edilebilir: C.3. S. 19. ss.103-132 veya 3(19), 103-132
Detaylı bilgi için bkz.

<https://www.toplumvekultur.com/index.php/2018/02/15/yazim-kurallari/> ve

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/references>

Tarandığımız İndeksler / Indexes

Toplum ve Kùltür Araştırmaları Dergisi

Journal of Social and Cultural Studies

www.toplumvekultur.com

e-ISSN: 2667-5854

Hakemli Bilimsel Dergi

Peer-Reviewed Academic Journal

Yıl/Year : 2024

Sayı/Issue : 13

İletişim / Contact: editor@toplumvekultur.com

İÇİNDEKİLER / INDEX

İnceleme/Analysis

Sessiz İstifa: Literatür İncelemesi, (Quiet Quitting: Literature Review), Alper Gürer, Ahmet Barış Solmaztürk & Fatma Gökçe, ss./pp. 1-41

Salgın Ve Toplumsal Eleştiri: Reşat Nuri Güntekin'in Salgın Eseri Üzerine Bir İnceleme (Epidemic And Social Criticism: An Analysis Of Reşat Nuri Güntekin's Work Salgın), Abdurrahman KÜLTÜR, ss./pp. 58-73

Araştırma/Research:

Tanzimat Dönemi'nde Gazetecilik ve Haber Çevirileri Üzerine Bir İnceleme (A Study On Journalism And News Translations In The Tanzimat Period), Serap IŞIK & Şaban KÖKTÜRK, ss./pp. 42-57

Osmanlı İstanbul'unda Ev İçi Dekorasyonda Alafrangalaşma ve Mekânın Yeniden Üretimi (1860-1914) (Europeanization And Reproduction Of Space In Home Indoor Decoration In Ottoman Istanbul [1860-1914]), İhsan ERDİNÇLİ & Burhan CAN, ss./pp. 74-109

Analyzing The Sense Of Belonging From A Bourdieusian Perspective: Women From Türkiye In North London (Aidiyet Duygusunu Bourdieu Perspektifinden İncelemek: Kuzey Londra'da Türkiye'den Kadınlar), Vildan MAHMUTOĞLU, ss.pp. 110-123

SESSİZ İSTİFA: LİTERATÜR İNCELEMESİ

Alper GÜRER¹

Abmet Barış SOLMAZTÜRK²

Fatma GÖKÇE³

Öz

Sessiz istifa, son birkaç yılın önemli gelişmeleri neticesinde ortaya çıkan popüler kavramlardan birisidir. Çalışmanın ana problemi sessiz istifa hareketinin doğru şekilde anlaşılmasıdır. Kavramın ele alındığı bilimsel çalışmalar ve popüler süreli yayınlar incelenerek mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışanlar tarafından gerçekleştirilen sessiz istifa davranışı, çalışma koşullarına bir tepki olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sessiz istifa günümüzdeki ve gelecekteki çalışan davranışlarının ve hareketlerinin bir örneği olması bakımından önemlidir. Mevcut literatürden elde edilen bulgular çerçevesinde sessiz istifa, görevin gerektirdiğinden fazlasını yapmama, pasif kalma, geride durma davranışları olarak tanımlanabilir. Bu davranış kalıpları yeni keşfedilmiş olgular olmamakla birlikte beraber ele alındıklarında açıklanabilir, tanımlanabilir anlamlı bir yapı ortaya çıkarmaktadırlar. Kavramın sessiz olarak nitelendirilmesinin ardında ise bu davranışı gerçekleştiren bireylerin birbirinden habersiz olarak benzer davranış kalıplarını göstermiş olmaları yer almaktadır. Çalışanlarca gösterilen bu tepkisel davranışlar sessizce gelen dip dalgası gibi tüm dünyada konusu edilen bir fenomen haline dönüşmüştür. Mevcut literatürün desteklediği gibi sessiz istifanın çalışan kitlelerince anlaşılır ve bilinir hale gelmesinde iki etmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki Covid-19 salgın sürecidir. Bu süreç içerisinde çalışma koşullarında yaşanan zorunlu ve hızlı değişimler bireylerin sessiz istifa kapsamında gerçekleştirdikleri davranışlar üzerinde hızlandırıcı ve tetikleyici bir etkiye sebep olmuştur. Diğer etmen ise sosyal medyadır. Sosyal medya ağlarında viral olan videolar sayesinde benzer durumda olup içinde buldukları durumu ve hissiyatı tanımlayamayan bireylerin bir farkındalık noktasına ulaşması söz konusu olmuştur. Günümüzün değişen yaşam ve çalışma koşulları sessiz istifa gibi tepkisel çalışan davranışının ortaya çıkmasında oldukça elverişli bir ortam yaratmaktadır. Dolayısıyla bireylerin yaşam kalitelerini arttırmak için zorluklar karşısında her daim bilinçli ve hazır olmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sessiz istifa, Çalışanlar, İş-yaşam dengesi, Literatür incelemesi

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, alpergurur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6745-7895.

² Dr., Serbest Araştırmacı, solmazturk@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6181-5172.

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fatmagokce@kku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8117-9863.

QUIET QUITTING: LITERATURE REVIEW

Abstract

Quiet quitting has become one of the popular concepts that has emerged in the context of recent events taking place in the world. The main problem of the study is the correct understanding of the quiet quitting phenomenon. The study aims to present the current situation by examining scientific studies and popular periodicals that address the concept. Quiet quitting behavior, carried out by employees, is seen as a response to current working conditions. Therefore, quiet quitting is important in the sense of being an example of current and future employee behaviors and actions. Based on the findings obtained from the existing literature, quiet quitting can be defined as behaviors such as not doing more than what the task requires, remaining passive, and staying behind. Although these behavior patterns are not newly discovered phenomena, when considered together, they reveal a meaningful structure that can be explained and defined. The reason behind labeling this behavior as quiet is the fact that individuals who exhibit this behavior have shown similar behavior patterns without being aware of each other. These reactive behaviors displayed by employees have become a phenomenon discussed worldwide, much like an underlying tidal wave that arrives quietly. As supported by the existing literature, There are two factors that contribute to the understanding and recognition of quiet quitting by the working masses. The first of these is the COVID-19 pandemic. During this period, the compulsory and rapid changes in working conditions have had an accelerating and triggering effect on the behaviors carried out as part of quiet quitting. The other factor is social media. Through viral videos on social media platforms, individuals in similar situations who could not define their current situation and emotions have reached a point of awareness. The changing conditions of contemporary life and work have created a conducive environment for reactive employee behaviors such as quiet quitting. Therefore, individuals need to be constantly conscious and prepared to enhance their quality of life in the face of challenges.

Keywords: Quiet quitting, Employees, Work-life balance, Literature review

Giriş

Sessiz istifa; gerçek bir istifa veya işten ayrılma niyetini içermemekle birlikte, çalışanın sadece görev tanımında belirtilen işleri yaptığı ve beklentinin ötesinde ek bir çaba göstermediği davranışsal durumu tanımlamak için kullanılan yeni bir kavramdır. Günümüzde çalışanların büyük çoğunluğunu oluşturan Y kuşağı ve hızla iş yaşamına dâhil olan Z kuşağı iş yaşam dengelerine oldukça fazla önem vermektedir (Düzgün, 2020: s.226). Esnek çalışma ve uzaktan çalışma gibi kavramlar yeni kavramlar değildir ve teknolojik gelişmelere paralel olarak daha da fazla konuşulur hale gelmişlerdir. Covid-19 pandemi süreci pek çok işletmenin hazırlıklı veya hazırlıksız olduğuna bakılmaksızın farklı çalışma yöntemlerine geçmesini mecbur kılmıştır. Uzaktan çalışma yöntemlerinin kişilere belli konularda serbestlik tanınmasının yanı sıra hiç bitmeyen mesai, sürekli ulaşılabilirlik vb. şekillerde eleştirilen noktaları da bulunmaktadır. Böylece çalışanların iş yaşam dengeleri bozulmakta, kimi zaman keskin bir şekilde iş ve özel hayatı ayırma ihtiyacı ortaya

çıkılmaktadır. Sessiz istifa davranışı pandemi sürecinin getirdiği çalışma koşullarındaki hızlı değişim ve sosyal medyanın da etkisi ile birlikte daha fark edilir, tanımlanabilir ve adlandırılabilir bir hale gelmiştir. Diğer bir ifade ile çalışanların gösterdikleri bu tarz davranışların yeni olduğunu söylemek mümkün değildir ancak konunun kavramsallaştırılması yeni bir süreci ifade etmektedir. Sessiz istifa davranışının nedenlerini birçok başlıkta sıralamak mümkündür. Örneğin kaygı, stres, kişilik özellikleri bireysel nedenler arasında yer almaktadır. Ücretlendirme, iş-yaşam dengesi, örgüt kültürü vb. başlıklar ise örgütsel nedenler olarak sıralanabilirler. Yöneticiye ait özellikler, tutum ve davranışlar ile adil olma, ödüller, cezalar, terfiler gibi konular ise yönetsel nedenler olarak ele alınabilirler. Sessiz istifa davranışı sonucunda bireyler mesleki saygınlığın yitirilmesi, işten çıkarılma riski, gelir kaybı ve diğer sosyal imkânların yitirilmesi gibi sonuçlar ile karşılaşabilirler. Sessiz istifa bireyi olumsuz duygulara yöneltebilir. Kariyer ilerlemesi üzerinde olumsuz etkiler oluşturabilir. Terfi ve maaş artışı fırsatlarını kaçırmaya neden olabilir. Sessiz istifa davranışı gösterilen bir örgütte diğer çalışanların iş yükü muhtemelen artacaktır. Bu durum örgüt içinde huzursuzluk ve başka ciddi problemlere yol açabilir. Çalışanların motivasyonu olumsuz yönde etkilenebilir ve verimlilik azalabilir. Sessiz istifa, örgüt içinde gruplaşmalara yol açabileceği gibi bu davranışlar diğer çalışanlara sirayet edebilir. Sessiz istifa davranışı gösteren birey karşısında yöneticiler de sessiz işten çıkarma davranışı sergileyebilirler. Yöneticiler bu çalışanlara karşı daha soğuk, daha az toleranslı ve sert bir tutum içine girebilirler. Sessiz istifa davranışı gösterilen bir örgütte rekabet avantajı kaybedilebilir, örgütsel bağlılık azalabilir ve performans düşebilir. Örgütün rakipleri ve müşterileri karşısındaki imajı zedelenebilir. Eldeki mevcut işgücünün atıl kalması örgütün sürdürülebilirliğine zarar verebilir. Bu durumdaki çalışanların halen görevlerini sürdürmeleri sebebiyle daha verimli olabilecek başka bireylerin istihdam edilmesi mümkün olmayacağından ülke ekonomisi açısından da olumsuz bir etkiden söz edilebilir. Bu çalışma ile, sessiz istifa ile ilgili mevcut literatürün incelenmesi, bu davranışın neden ve sonuçları doğrultusunda kavramsal bir çerçeve oluşturulması amaçlanmaktadır.

1. Sessiz İstifa Kavramı

Çalışmak, yaşamın sürdürülebilmesi ve daha iyi bir noktaya taşınabilmesi bakımından zorunlu bir eylemdir. Dolayısıyla çalışan-işveren ilişkisi tarihin ilk çağlarından beri var olan bir ilişki türüdür. Bu dinamik ilişki zamanın şartlarına göre değişmekte ve evrimleşmektedir. Sanayi Devrimi sonucunda da makineleşme sürecinin üretime dâhil edilmesi ile bu ilişki değişime uğramıştır. Önceleri tarlalarda, küçük atölyelerde çalışan insanlar üretimin ana unsurunu oluşturmaktaydı.

Ancak seri üretim ve makineleşme ile birlikte insan unsuru, diğer üretim kaynakları ile birlikte bu sürecin bir parçası olarak konumlandırılmıştır. Ören ve Yüksel'in (2012: s.52) belirttiği gibi sanayileşme, fabrikaların kurulması ve iş alanlarının yaratılması ile birlikte insanların çalışmak için kentlere göç ederek uzun mesai saatlerini kabul etmesine de yol açmıştır. Sanayi Devrimi öncesi ev ve iş yaşamının sınırları daha az belirgin ve iç içe geçmiş iken; sonrasında bu ayrımın daha keskin olduğunu söylemek mümkündür. Fabrikalaşma, haftalık çalışma saatleri, izin günleri gibi kavramları da beraberinde getirmiştir (Adıgüzel ve Yüksel, 2011: s.77). Öncülüğünü Frederick Winslow Taylor, Max Weber ve Henri Fayol gibi yönetim bilimcilerin yaptığı, klasik görüşün hâkim olduğu dönemde, çalışanlar adeta bir makine muamelesi görerek çıktı bazlı çalışmaya mecbur bırakılmıştır (Mahmood vd., 2012: s.512). Bu duruma paralel olarak emek ve sermaye kavramları gündeme gelmiş ve işçi, işgören gibi ifadelerin kullanımı da yaygınlık kazanmıştır (Yüksel, 2014: s.267). Toplu çalışan hareketleri, grevler vb. eylemler bu dönemdeki kötü çalışma koşulları ve adaletsiz yaklaşımlar neticesinde ortaya çıkmıştır.

1930'lu yıllara kadar hâkim olan klasik yönetim anlayışının yerini neo-klasik görüşe bırakmasıyla birlikte örgütlerde makine muamelesi gören insanlar, sosyal bir varlık olarak ön plana çıkmaya başlamıştır (Şahin ve Çekmecelioglu, 2016: s.169; Ece vd., 2021: s.109). Bu dönemde insanın sadece bir üretim unsuru olmadığı; psikolojik, kültürel, politik ve sosyal bütünlüğü olan bir varlık olduğu fikri kabul görmüştür (Rao ve Pande, 2010: s.27'den akt. Öztürk ve Demir, 2017: s.122). Bu farkındalık çerçevesinde örgütler, hedeflerine ulaşmak, verimliliği artırmak ve çalışanlardan en iyi şekilde faydalanmak amacıyla motivasyonu artırma konusuna ilgi duymaya başlamışlardır. Neo-klasik ekole mensup Elton Mayo, Douglas McGregor, Chester Barnard, Frederick Herzberg gibi bilim insanları tarafından çalışan refahının önemi, aidiyetlik hissetme, güvende olma gibi sosyal ve psikolojik ihtiyaçların iş verimliliğini belirlemede önemli faktörler olduğu vurgulanmıştır (Atıgan, 2011: ss.34-36). Örgütlerin teknik ve sosyal bir sistem olduğu prensibinden hareketle teknik mükemmelliğin tek başına verimi artırmak için yeterli olmadığı, yüksek performans için öncelikle insan faktörünün ön plana çıkarılması ve motivasyon eksikliğinin neden olabileceği problemlerin minimize edilmesi gerektiği söylenebilir.

1960'lı yıllardan itibaren hızlanan küreselleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte iş akışları da hızlanmış, bu doğrultuda çalışanların üstlendikleri rollerin belirginleşmesi ile başarının da arttığı görülmüştür. Örgütlerde takım çalışmasının desteklenmesi ile çalışanların yeteneklerinden daha fazla yararlanma fırsatı yakalanmaktadır (Solmaztürk, 2021: s.317). Çalışanlar karar süreçlerine katıldıkça ve sorumluluk aldıkça motivasyonları ve sağladıkları faydaları artmaktadır. Bu durum

çalışanların, sadece kas gücü değil beyin gücü olarak da önemini vurgulamaktadır (Kalça, 2015: s.868). Nihayet ekonomik büyüme için sadece fiziksel yatırımların yeterli olmadığı, işin gerektirdiği niteliklere sahip beşeri sermayenin de başarı için zorunluluk olduğunu anlayan örgütler; hiyerarşinin azaldığı, çalışanların sorumluluk aldığı ve katılımcı anlayışın hâkim olduğu bir yapıya bürünmüşlerdir (Quinn ve Spreitzer, 1997: s.37; Yaylalı ve Lebe, 2011: ss.24-25).

Ekonomiyi şekillendiren çalışma formlarının değişmesi ile beraber insanı makine veya üretim hattının bir parçası olarak tanımlayan sosyal ve kültürel kalıplar da değişmiştir. Böylece beşeri sermaye artık daha nitelikli olarak görülmüş ve strateji geliştirebilen, zeki, yaratıcı, rekabetçi, esnek ve uyumlu olma gibi özelliklerle donatılmıştır. Örgütlerin yaşamlarını sürdürmesinin her geçen gün zorlaştığı sürekli değişim ve rekabet koşulları altında, nitelikli çalışanlara olan ihtiyacın katlanarak arttığını söylemek mümkündür.

Sanayileşmenin beraberinde getirdiği yenilik ve süreç içine yayılan teknolojik gelişmeler büyük bir ivme kazanırken, sosyal hayatı hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedir. İş yaşamındaki hızlı değişim insanı sosyal olarak belirli kalıplara girmeye zorlamış; çalışanların fiziksel ve duygusal durumları göz ardı edilerek yaşamları, iş hayatına göre şekillenmeye başlamıştır. Wood'un (2017) çalışmasında belirttiği gibi mekanik bir varlık olmayan insanın, durum ve şartlara göre değişebilen bedensel ve duygusal ihtiyaçları olduğu yadsınamaz bir gerçek iken, bu ihtiyaçlar ertelendiğinde veya yok sayıldığında insanların, kendine ve zamanla yaptığı işe yabancılaşması kaçınılmazdır. İnsanların, çalışan kimliğinin yanı sıra sosyal bir varlık olarak toplum içinde var olma ihtiyacı geçmişten günümüze süregelen olsa da, dönem dönem bu ihtiyaç daha belirgin hissedilir olmuştur. İş ve ev arasında sıkışıp kalan çalışanlar bir yandan işe yabancılaşırken bir yandan iş-yaşam dengesi arayışına girmişlerdir.

Günümüzde çalışma koşulları ve çalışan hakları ile ilgili olarak gelişmeler yaşanmaktadır. Bazı ülkelerde çalışma günlerinin veya mesai saatlerinin azaltılması yönünde çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca büyük teknoloji şirketleri çalışanların potansiyellerini daha fazla ortaya çıkarabilmek adına rahat ofis ortamları, evden çalışma seçenekleri, mesai saatlerini belirleyebilme gibi olanakları hali hazırda sağlamaktadır. Ayrıca esnek çalışma yöntemlerinin kendi içerisinde belirli dezavantajları olduğu da bilinmektedir. İnsanların bir araya gelerek sosyalleşememeleri, esnek çalışma saatlerinin işverenler tarafından suiistimal edilmesi, özlük haklarına yönelik sorunlar bu bağlamda sıralanabilirler. Sessiz istifa davranışını tetiklediği düşünülen sorunların birden ortaya çıkmadıkları ve hali hazırda var olduklarını söylemek mümkündür. Ancak bu sürecin çok net gözlemlendiği dönemlerden birisi Covid-19 salgını ile başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan

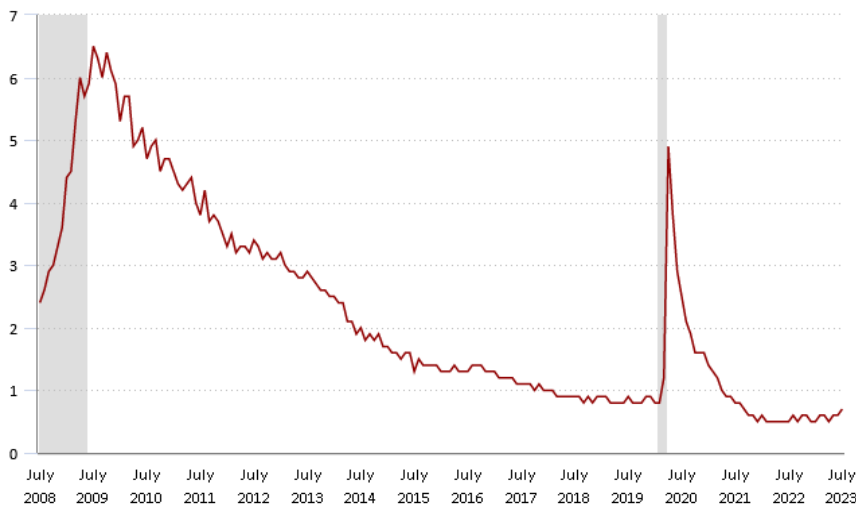

süreçtir. Çin'in Vuhan kentinde 2019 yılı Kasım ayı sonlarında başlayan Covid-19 salgınının, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmesi (Sağlık Bakanlığı, 2020) ile birlikte dünya çapında başlayan karantina ve kapanmalar başta ekonomi olmak üzere birçok alanı olumsuz etkilemiş, insanların fiziksel ve psikolojik durumları üzerinde ve yaşam tarzlarında geri döndürülmesi zor olumsuzluklara da neden olmuştur (Kurt ve Karaaziz, 2021: s.81).

Pandemi tüm ülkeleri eş zamanlı ve aynı yoğunlukta etkilemese de 2020 yılının ilk aylarından itibaren milyonlarca çalışan süreci uzaktan çalışarak veya hiç çalışmadan geçirirken; birçok işletme de çalışanların büyük kısmını işten çıkarmak zorunda kalmıştır. Kılınc'ın (2021) çalışmasında vurguladığı gibi salgın sürecinde dünya genelinde işsiz sayısı 33 milyon kadar artış göstermiş, ayrıca çalışma şartlarındaki değişim sebebiyle 110 milyona yakın istihdam kaybı yaşanmıştır. OECD ülkelerinde ise salgın döneminde işsizlik oranları %5 den %8'lere kadar yükselmiştir. Euro bölgesi ülkelerinde işsizlik aynı dönemde %7,3 oranına kadar yükselmiş, Japonya'da ise %3'lere ulaşmıştır. Amerika'da ise geçici işsiz kalanlar da dahil edildiğinde bu oran %14'leri bulmaktadır (OECD, 2021). 2021 Nisan ayından itibaren çalışma şartlarının değişmesi, sağlık sorunları vb. sebeplerle kendi isteği ile işinden ayrılanların sayısı da büyük oranlara ulaşmıştır (Klotz, 2022). Örneğin ABD'de ilgili dönemde açılan işyeri sayısına oranla işsiz sayısındaki artışı Şekil 1'de görmek mümkündür.

Şekil 1. ABD'de dönemsel olarak açılan işyeri başına işsiz sayısı

(U.S. Bureau of Labor Statistics, t.y.)

Sessiz istifa davranışı aslında insanların çalışma koşullarına karşı görece pasif bir tepkisi veya direnişi olarak da görülebilir. Örneğin çalışanların pazarlık gücündeki asimetriyi düzeltmek için uyguladıkları endüstriyel mücadele biçimi olan grev, planlı iş bırakmakla başlayan kolektif bir eylemdir (Becker, 1994: ss.351-352) ve daha aktif, kolektif, sert bir duruşa işaret eder. Kovulmamak için yeterli çaba göstermek, aralıklı iş durdurmak, fazla mesaiyi reddetmek, iş tanımını ve işin asgari gerekliliklerine göre çalışarak çıktı ve verimliliğin azaltılmasının amaçlandığı işi kuralına göre yapmak (work-to-rule) gibi gerçekleştirilen eylemler de yine çalışma koşullarını iyileştirmek için kullanılan görece daha aktif protesto yöntemleridir. İşini kuralına göre yapma davranışında çalışanlar kendileri için zorunlu tutulmasa da işin yapılması esnasında zaman harcatan ve dolayısıyla işi yavaşlatan prosedürleri takip etmeye isteklidirler. Diğer bir ifade ile yapılan eylemler tamamen iş kurallarına uygun olup kusurlu kısmı ise yapılış amacının özünde farklı ve bir anlamda tepkisel olmasıdır. 2020 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan great resignation (big quit) olarak anılan büyük istifa hareketi, özellikle ABD’de çalışanların gönüllü rızasına dayanan büyük bir istifa dalgasına yol açmıştır. Bu bağlamda yaklaşık 6 aylık bir süre içerisinde gönüllü olarak işten ayrılanların sayısı 20 milyon kişiye ulaşmıştır (Kundu vd., 2022: 535). İnsanların çalışma hayatına ve işe olan bakış açılarını sorgulamaları, düşük ücret, emeğin takdir edilmemesi, toksik (zehirli) işyeri kültürü ve tükenmişlik (Sull vd., 2022: s.7) gibi etmenler büyük istifaya neden olmuştur. Nihayetinde büyük istifa eylemlerinde de çalışanların aktif olarak toplu şekilde istifa etmeleri söz konusudur.

Sessiz istifa davranışı ise bu yöntemlere göre daha farklı bir noktada konumlanmaktadır. Bu davranışı gösteren bireylerin amacı katı bir şekilde üretkenliği azaltmak, işleri aksatmak, çalışma koşullarını protesto etmek suretiyle asgari iş gerekliliklerini yerine getirmek değildir (Anand vd., 2023). İstifa kavramı her ne kadar tek başına kullanıldığında kendi isteğiyle bir işten veya hizmetten ayrılmak olarak (TDK, 2023) tanımlansa da sessiz istifa gerçek anlamda işten ayrılmayı ifade etmemektedir. Bunun yerine bireyin çalışmaya devam etmesi ancak işin gereğini yerine getirirken asgari düzeyde çaba harcaması ve beklentinin ötesine geçmemesi söz konusudur. Resmi olarak yönetime istifa dilekçesi sunmayan çalışan, işiyle olan bağlarını en aza indirgeyerek, düzenlenen etkinliklere katılmayarak ve bulunduğu konumda durağanlaşarak hem yöneticisini hem iş arkadaşlarını protesto etmektedir. Katılım ve motivasyon eksikliğinin bir yansıması olan sessiz istifa, çalışanların kendilerini toksik çalışma ortamından korumak için uyguladıkları pasif bir direniş biçimidir (Taboroşi vd., 2023: ss.124-125). Çalışanların bu davranışı bireysel düzeyde birbirlerinden habersiz bir şekilde göstermeleri sessiz istifanın, toplu yapılan hareketlerden ayrılan yönünü

oluşturmaktadır. Sessiz istifa kavramının tanımlanmasına yönelik olarak çeşitli çalışmalardan örneklere aşağıda yer verilmiştir:

- Sessiz istifa “tanımlı iş saatlerinde tanımlı işi yapmak” şeklinde ifade edilebilir. Ücret-emek ve iş-yaşam dengesini gözetmek, iş dışındaki hayatı kaçırmamak için görev tanımı dışına çıkmadan çalışmak isteyen çalışanların tükenmişliğe verdiği bir tepkidir. Sessiz istifa, işin asgari gereksinimlerini yerine getirmek ve daha fazlası için emek ve zaman harcamamaktır (Kont, 2022).
- Sessiz istifa, çalışanların görev tanımlarının dışına çıkmadığı, beklentinin ötesine geçmediği, fazla mesai yapmak istemediği ve kendi refahını öncelediği bir durumdur (Serenko, 2023).
- Sessiz istifa, çalışanın sadece verilen görevleri yerine getirirken iş tanımında yer almayan herhangi bir görevi yapmama konusunda sınırlı bir taahhüdüdür (Formica ve Sfodera, 2022: s.899).
- Sessiz istifa, çalışanın motivasyon kaybından, iş arkadaşları ile olan iletişim kopukluğundan kaynaklanan; kendini örgütten izole ettiği ve mesai saati biter bitmez “arka kapıdan sıvıştığı” bir olgudur (Molchan ve Clore, 2023: ss.203-204).
- Sessiz istifa, iş ilişkilerinde fayda-maliyet hesaplaması yapan (iş için harcanan çaba, zaman ve bunun karşılığında maaş, statü, saygınlık gibi kazanımlar elde edilmesi) eşitlik teorisi içinde değerlendirilebilecek bir kavram olmakla birlikte; mevcut işinden ayrılmak için bir yol değil, zamanı kullanırken öncelik sırasını yeniden belirlemektir (Anand vd., 2023).
- Sessiz istifa, sadece iş hayatında gerçekleşen bir akım olmanın uzağında, toplumsal ve sosyal hayatı kaçırmak istemeyen çalışanların evrimidir (Novak, 2023: s.3).
- Sessiz istifa, işverenin çalışan refahını önemsemediği ve bunun sonucunda çalışanın yöneticilerine olan güvenini kaybederek çaba gösterme konusundaki isteksizliği ile sonuçlanan bir durum olarak değerlendirilirken; kavramı açıklamak için bilişsel inançlar, duygusal tutumlar, konatif niyetler ve eylem olmak üzere dört alt boyuttan oluşan gerekçeli eylem teorisinden faydalanılmıştır (Caldwell vd., 2023: s.37).
- Sessiz istifa, çalışanların işlerini yapmaya devam ederken ekstra görev almayı ve vatandaşlık davranışına katılmayı reddettiği bir durum olarak tanımlanırken; aynı zamanda hem işverene hem de çalışana zarar verebilecek ve gerçek bir istifaya evrilebilecek bir yolun alternatifi olarak ifade edilmiştir (Klotz ve Bolino, 2022).
- Sessiz istifa, çalışanın işle ilgili konularda enerjisini ve zamanını çok fazla harcamadan, işin minimum gerekliliklerini yerine getirmek olarak tanımlanırken; “sessiz” ve “bırakma”

kelimeleri de ayrı ayrı irdelenerek -sessiz- kelimesi örgütsel sessizlik ile; -istifa- kelimesi ise işten ayrılma niyeti ile ilişkilendirilmiştir (Öztürk vd., 2023: ss.59-60).

- Sessiz istifa, eğitimciler açısından motivasyonun kademeli bir şekilde düşmesi, öğretmek için duyulan şevk ve bağlılığın azalması şeklinde tanımlanırken aynı zamanda ilgi kaybı ve mükemmeliyetten uzaklaşmak olarak karakterize edilmiştir (Palad, 2023).
- Örgütsel sessizlik, tükenmişlik ve karanlık liderlik ile açıklanmaya çalışılan sessiz istifa, çalışanın ancak kendi zamanı ve mutluluğundan fedakârlık ederek bağlılığını göstereceği duruma karşı sessiz bir manifesto olarak tanımlanmıştır (Çalışkan, 2023: s.190).
- Sessiz istifa, bilinen anlamda bir istifa değilse de zihinsel bir istifa yöntemidir ve çok hızlı bir şekilde akıp giden iş dünyasına karşı bir çeşit nefsi müdafadır (Ørsted, 2022).
- Sessiz istifa, çalışanların koşuşturma kültürü ve örgütsel vatandaşlık davranışlarından kaçındıkları bir durumdur (Tapper, 2022).

İnsanlar pandemi döneminde bir yandan sağlıkları için endişelenirken bir yandan da finansal kaygılar yaşamışlardır. Zorunlu sağlık tedbirleri, ülke çapındaki karantinalar ve hissedilen ekonomik kriz, çalışanların işverenlerden beklentilerini artırmıştır. Ancak bu beklentileri karşılanmayan veya karşılanması yönünde destek göremeyen çalışanlar, örgütte var olma amacını sorgulamış ve işten ayrılmak yerine sessizce istifa etmeye başlamışlardır. Özellikle Y ve Z kuşağı ile bağdaştırılan sessiz istifanın, kuşak fark etmeksizin çalışma şartlarından memnun olmayan ancak bir çıkış yolu da bulamayan çalışanların benimsediği ortak bir davranış biçimi olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla sessiz istifa davranışı gösteren bireylerin aslında istifa etme niyetlerinin bulunduğu, ancak bu eylemlerini gerçekleştirecek maddi ve manevi ortama sahip olmadıkları ve bu sebeple belki de bu davranışlarını ertelemek suretiyle, tepkilerini başka şekillerde gösterdiklerini söylemek mümkündür. Pandemi ile birlikte iş dünyasında daha belirgin hale gelen bu kavram, iş-yaşam dengesini kurabilmek için, mesai saatlerini aşmadan sadece görev tanımında belirtilen işi yapmak ve bunun dışında verilen görev ve sorumlulukları kabul etmemek şeklinde ifade edilebilir. Kavram ile ilgili birbirinden farklı tanımlamalar yapılmış olsa da hepsinin ortak noktası, çalışanın işinden ayrılmadan beklentinin de ötesine geçmeyip sadece bulunduğu pozisyonun gerektirdiği kadar çalışmasıdır. Japonya'da kullanılan "shokunun" kavramı kendini işine derinden adanmış ve her zaman mükemmellik için çaba gösteren bir zanaatkârı ifade ederken; sessiz istifa bu kavramın tam tersidir (Güler, 2023: s.249). Aynı dönemde Çin sosyal medya ağlarında gündemde olan ve argo tabiri ile "uzanıp yatmak" (lying flat) şeklinde tanımlanan hareket de çalışanların toplumsal baskılar

sonucunda uzun çalışma saatlerine, işini gereğinden fazla iyi yapma gibi taleplere boyun eğmek istememeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır (BBC News, 2021).

Sessiz istifa yukarıda değinildiği gibi eski bir çalışan davranışı (Önder, 2022) olarak nitelenen, Covid-19 süreci, büyük istifa dalgası gibi gelişmeler ile birlikte popülerleşen bir kavramdır. Sosyal medya ve haber sitelerinde sıkça yer bulması kavramın popülerliğini hızla dünya çapına yaymıştır. Bu durum gerek akademik çevrelerin gerekse McKinsey, Gallup gibi danışmanlık şirketlerinin dikkatini çekmiştir. Kavramı açıklayabilmek için birbirinden farklı tanımlamalar yapılmış, örgütsel teori ve davranış kalıplarıyla ilişkilendirilmiştir.

Pandeminin etkisi ile yüksek seyreden enflasyon oranları, düşük ücret ve alım gücü karşısında emeğinin karşılığını alamadığını düşünen çalışanlar, bu durum karşısında –iş hayatı anlayışından uzaklaşarak sadece belli görevleri yerine getirmeye başlamışlardır (Lord, 2022). Diğer bir ifade ile çalışanlar, esas sorumluluklarını yerine getirmekle birlikte, mesai saatlerini aşmamak için özel bir çaba sarf etmek, sadece mecburi toplantılara katılmak gibi fazladan ödün verecekleri konulardan kaçınma davranışı sergilemişlerdir (Klotz ve Bolino, 2022).

Pandemi sürecinde çalışanlar, işlerin uzaktan veya esnek şekillerde yürütülebildiğini deneyimlerken bir taraftan da sanal tükenmişlik ve iş sınırlarının bulanıklaşması gibi sorunlar yaşamaya başlamışlardır (Scheyett, 2022). Pek çok meslek kolunda, sağlık açısından tehlikeli olmasına rağmen işverenlerin yüz yüze çalışma talepleri, kariyer ilerlemesi açısından fırsat eşitsizlikleri, emek-ücret dengesizlikleri gibi sorunlar çalışanların işten ayrılmasına neden olurken; işten ayrılmayı göze alamayan çalışanlar ise bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde sessiz istifa davranışına yönelmişlerdir (Martínez vd., 2022).

Sessiz istifayı, çalışanın sadece verilen görevleri yerine getirirken iş tanımında yer almayan herhangi bir görevi yapmama konusunda sınırlı bir taahhüt olarak tanımlayan Formica ve Sfodera'nın (2022) belirttiği gibi Covid-19 salgını, sessiz istifa davranışı için bir başlangıç noktası değildir; ancak bu davranışın çalışanlar arasında popüler olmasında ve hızla yayılmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda sessiz istifa davranışı kişilerin ihtiyaçları, sahip oldukları değerler ve hedefleri doğrultusunda yoğrulmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarların değindiği bir diğer önemli nokta ise çalışanların bağlılık, bir yere ait olma, iş tatmini, işi anlamlı bulma gibi duyguları karşılanmadığında; sahip oldukları değer yargıları ve amaçları örgüt ile uyumlanmadığında veya önemsenmediğinde; sessiz istifa davranışına daha fazla meyilli olabilecekleridir.

Sessiz istifa davranışına neden olabilecek faktörler arasında, yöneticilerin beceri eksikliği olmakla birlikte, çalışanlarına yetki vermeyen, çalışanlarını takdir etmeyen ve sonuç olarak çalışan bağlılığını sağlayamayan yöneticilerin, personelini güçlendirecek ve onlara ilham verecek davranışlardan yoksun olması sessiz istifayı beraberinde getirmektedir (Mahand ve Caldwell, 2022: s.9). Sessiz istifa, gerçek bir istifa ile aynı nedenlerden kaynaklanmakta ve çalışanın psikolojik açıdan işe daha az bağlı hale gelmesi ile sonuçlanmaktadır (Savaş ve Turan, 2023: s.443). Hamouche vd. (2023), sessiz istifayı, kolektif endüstriyel eylemlerin yanı sıra çalışan sinizmi, sessizlik gibi psikolojik davranışlarla ilişkilendirmiş ve kavramı açıklamak için örgütsel vatandaşlık davranışı, psikolojik sözleşme, örgütsel adalet, çatışma teorisi, eşitlik teorisi, sosyal değişim gibi kavramlardan faydalanmıştır.

2. Sessiz İstifa ile İlişkili Teoriler

İlgili literatür incelendiğinde sessiz istifa kavramını tanımlayan çalışmaların yanı sıra kavramı bazı teorilere dayandıran çalışmaların da bulunduğu görülmektedir. Kaynakların korunması teorisi, sosyal mübadele kuramı, kuşaklar teorisi ve kendi kaderini tayin teorisi, sessiz istifanın teorik arka planını oluşturmak için kullanılmıştır (Aydın ve Azizoglu, 2022: s.285; Arar vd., 2023: s.122; Anand vd., 2023).

2.1. Kaynakların Korunması Teorisi

Bireyin kendisi için değerli olan kaynakları elde etmek, muhafaza etmek ve artırmak için çaba sarf etmesi ile ilgilidir. Böylece bireyler özsaygı gibi kişisel özelliklerini ve kıdem gibi sosyal koşullarını iyileştirdikçe, kendilerine başarılı bir yaşam sağlama amacını gerçekleştirebilmektedirler. Kaynakların korunması teorisi, bireyin stres ve tükenmişlik karşısında, duygusal bütünlüğünü korumak için ihtiyaç duyduğu temel kaynakları korumak istemesine dayanmaktadır. Çalışanlar işyerinde kendi kişisel kaynaklarını (bilgi, beceri, kişisel yetkinlikler vb.) kullanması karşılığında ücret artışı, terfi, ilerleme fırsatı gibi kaynak artırımını beklentisine girerler (Hobfoll, 2012: ss.228-229). Bireyin kaynakları elde etme, muhafaza etme ve artırması çerçevesinde şekillenen teoriye göre kaynakların kaybedilmesi veya kaybedilmesi ihtimali bir tehdit niteliğindedir (Alvaro vd., 2010: s.3). Teori çalışan açısından değerlendirildiğinde; kaynaklarının tehdit altında olduğunu düşünen çalışan, örgüte tepki verecektir ve bu durumda kaynaklarını korumak için sessiz istifa davranışına yönelecektir (Arar vd., 2023: s.125).

2.2. Sosyal Mübadele Kuramı

Bireyler arasında gerçekleşen kaynak değişiminin meydana getirdiği etkileşimleri açıklamaktadır (Aydın, 2017: s.548). Örgütsel davranış alanına dâhil olan birçok değişken sosyal mübadele kuramı kapsamında açıklanmaktadır. Bu bağlamda hem bireyler arasındaki hem de çalışan-işveren arasındaki ilişkileri anlayabilmek için de sosyal mübadele kuramına başvurulmaktadır (Cropanzano ve Mitchell, 2005: s.874; Aydın, 2017: s.547).

İlgili kurama göre çalışan ve işveren arasında hem yazılı (resmi) hem de yazılı olmayan (gayri-resmi) bir takım karşılıklı beklentiler bulunmaktadır. Bu ilişki içinde beklentilerin büyük çoğunluğu örtük halde olup; yazılı veya sözlü şekilde ifade edilmezler (Rousseau, 1995: s.10). Ayrıca karşılıklılık ilkesine göre beklentiler tek yönlü değil her iki tarafça yerine getirilmelidir. Bu sağlanmadığı zaman çalışanlar kendini geri çekerek; yalnızca tanımlı görevlerini yerine getirecek ve daha ötesine geçmeyecektir. Mevcut duruma gösterilen bu tepki sessiz istifa kavramı çerçevesinde açıklanabilir (Arar vd., 2023: s.125).

2.3. Kuşaklar Teorisi

Belirli zaman diliminde dünyaya gelen kişilerin, değer yargıları, yaşam biçimleri ve davranışlarının benzerlik göstermesini, doğdukları zaman dilimi ile ilişkilendirmektedir. Her kuşağın kendine has karakteristik özellikleri ve değer yargıları olması, kişilerin ait oldukları kuşak grubunun davranışları ile benzer özellikler göstermesine neden olmaktadır (Chen, 2010: ss.132-133). Aktif çalışma hayatında yer almaları bakımından sessiz istifa ile ilgili olarak X, Y ve Z kuşaklarından bahsetmek yeterli olacaktır. X kuşağı kanaatkâr, otoriteye saygılı, sadakat duygusu yüksek bireylerin kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Y kuşağı daha bağımsız ve daha bireysel özelliklere sahip olmakla birlikte X kuşağına nazaran daha az otorite saygısı ve sadakat ölçütleri ile ön plana çıkmaktadır. Z kuşağı ise tamamen internet ve teknoloji olanakları içinde dünyaya gelen, teknoloji bilgisi yüksek ve bu bağlamda yaratıcı yönleri ön plana çıkan kuşaktır. Sosyal medyayı etkin kullanıcılar ve yaşamlarının bir parçası olarak görürler (Deneçli ve Deneçli, 2010: s.29; Taş vd., 2017: s.1038; Solmaztürk ve Gürer, 2020: s.1476). Dolayısıyla sahip oldukları özellikler çerçevesinde Y ve Z kuşağının sessiz istifaya daha yatkın olduğunu (Arar vd., 2023: s.126) söylemek mümkündür.

2.4. Kendi Kaderini Tayin Teorisi

Motivasyon teorisi ile yakından ilgili olup; yetkinlik, özerklik ve ilişki kurma ihtiyacı gibi kavramları da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışan bağlılığı ve iş tatmini gibi birçok kavramı açıklamak için de bu teoriden faydalanılmaktadır (Deci ve Ryan, 2000: s.227; Van den Broeck vd., 2016: s.1195; Battaglio vd., 2022: s.1412). Bireyin kendi hayatı ve geleceği ile ilgili kararları kendisinin alması bu teorinin özünü ifade etmektedir. Dolayısıyla bireysel olarak karar alabilme isteği ve tercihi ön plana çıkmaktadır. Sessiz istifa davranışında da hareket noktası benzer şekilde bireysel tercihlerdir ve kişinin kendi yaşamını düzenleme, yön verme konusundaki isteğidir. Dolayısıyla sessiz istifa davranışının kendi kaderini tayin teorisi merceğinden ele alınarak daha sağlam bir temele dayandırılması mümkündür (Nordgren ve Ingemarsson Björs, 2023: s.7).

3.Sessiz İstifa İle İlişkili Kavramlar

Sessiz istifa, örgütsel ve bireysel düzeyde pek çok kavram ile etkileşime girmesi muhtemel bir konumda yer almaktadır. Bu bağlamda sessiz istifa ile ilişkili bazı kavramlara aşağıda kısaca yer verilmiştir.

3.1. Beşeri sermaye

Beşeri sermaye, insan gücü anlamına gelmektedir. Neo-Klasik iktisat teorisinin, fiziki sermayeye verdiği abartılı önemin aksine; içsel büyüme modelleri olarak adlandırılan yeni büyüme modelleri, örgütün uzun vadeli büyüebilmesinde beşeri sermayenin önemli bir unsur olduğunu ifade etmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: s.42). Rekabetin her geçen gün arttığı günümüz iş dünyasında fark oluşturacak, örgüte değer katacak ve örgütün yaratıcılık kaynağı olacak en önemli yapı beşeri sermayedir (Paksoy ve Özbezek, 2013: s.294). Örgütü farklı kılan, rekabet avantajı sağlayan ve taklit edilmesi mümkün olmayan beşeri sermaye ve bu sermayeyi oluşturan çalışan faktörünü, sessiz istifaya götüren süreci örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi perspektifinden incelemek faydalı olacaktır.

3.2. Örgütsel Vatandaşlık

Örgütsel vatandaşlık, sessiz istifa ile ilgili kavramlardan bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Örgütlerin sürekli değişim halinde olan koşullara rağmen başarılı olabilmeleri için, formal iş tanımlarının ötesinde, görevin gerektirdiklerinin fazlasını yapabilecek ve örgütsel gelişim için çaba gösterecek çalışanlara ihtiyacı vardır (Sezgin, 2005: s.317). Yardımlaşma, nezaket, itaat, vicdanlılık ve sivil erdem olmak üzere beş alt boyuttan oluşan örgütsel vatandaşlık davranışının (Organ, 1997: s.90), sessiz istifanın genel özelliği olan işyerinde kendini geri çekme davranışının tam zıttı olduğu söylenebilir. Mesai giriş çıkış saatlerine dikkat etmek, işe gidemeyeceği durumlarda önceden haber vermek, işin resmi gereklerinden fazlasını yapmak, iş yükü fazla olan iş arkadaşlarına yardım etmek, yenilikçi önerilerde bulunmak (Kelloway vd., 2002: s.150) gibi davranışlarla karakterize edilen örgütsel vatandaşlık davranışı, sessiz istifanın özellikle “görev tanımından fazlasını yapmamak” olarak ifade edilen özelliğiyle zıt yönlü ilişkilendirilebilir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ile aynı zemini paylaşan ekstra rol davranışı da iş sözleşmesinde belirlenen yükümlülüklerin fazlasını çalışanın kendi isteğiyle yerine getirmesidir (Kılıklı ve Çarıkçı, 2019: s.833). Bu durumda sessiz istifanın, örgütsel vatandaşlık davranışlarının negatif tarafında olduğu gibi (Hamouche vd., 2023) aynı şekilde ekstra rol davranışı ile de zıt bir kavram olduğu söylenebilir.

3.3. İşe Adanma ve İşkoliklik

Günümüzde yaşanan endüstriyel değişim ve dönüşüm iş-işyerinin anlam ve tanımını değiştirmekle kalmamış aynı zamanda süper akıllı toplumun ortaya çıkardığı insan formu için işe adanma ve işkoliklik gibi kavramları içeren klasik çalışma hayatına eleştirel bir sorgulama getirmiştir (Saygılı ve Avcı, 2023: s.213). İşe adanmışlık, işi ile gurur duyma hissi olarak tanımlanabileceği gibi hedeflere ulaşmak için süreklilik sağlayan ve içsel motivasyonun temel göstergelerini işaret eden bir kavramdır (Yavan, 2016: s.279). İşkoliklik ise bireylerin çalışmak için yüksek bir motivasyona sahip olduğu durumu uzun zaman sürdürebilmesidir (Kesen, 2015: s.55). Adanmışlık ve işkoliklik sessiz istifa ile ayrı yapılar olmasına rağmen anlam zıtlığı bakımından ilişkili kavramlardır. Bu bağlamda yönetici baskısı ve iş güvencesizliği korkusu ile bastırılan çalışanlar açısından adanmışlık ve işkoliklik tutumunun kabul edilebilir bir durum olmadığı söylenebilir (Çalışkan, 2023: s.197). Ortaya çıkan bu durum aynı zamanda sessiz istifa davranışı için de gerekli zeminin temin edilmesine katkı sağlamaktadır.

3.4. Psikolojik Sözleşme

Psikolojik sözleşme, çalışan ve örgüt arasında karşılıklı beklentilerin açıkça ifade edilmediği ve yazılı olmayan bir anlaşmadır (Cihangiroğlu ve Şahin, 2010: s.2). Örgüt ve çalışan arasında karşılıklı beklentilerin karşılanmaması durumu psikolojik sözleşme ihlali olarak algılanmakta ve bu durum çalışanın örgüte karşı olumsuz bir tutum geliştirmesiyle sonuçlanmaktadır. Bahsedilen olumsuz tutumlar iyi olmama haline, anti sosyal davranışlara, verimlilik kaybına ve sonuç olarak işten ayrılmaya bile neden olabilmektedir (Topaloğlu ve Arastaman, 2016: s.30). Çalışanı, sessiz istifa davranışına götüren süreçte, beklentilerinin karşılanmamış olması olumsuz hissetmesine neden olabilir. Algılanan psikolojik sözleşme ihlali, çalışanın öfke ve hayal kırıklığı gibi duygusal durumlar yaşamasına yol açarken aynı zamanda sinizm davranışını da tetikleyebilir (Chiaburu vd., 2013: s.184). Öyle ki bu duygular çalışanın işten ayrılmasıyla sonuçlanmasa bile işine karşı ilgisizlik, örgüt içinde kısıtlı sosyalleşme, verimlilik ve performans düşüşü gibi temel sessiz istifa bulgularına dönüşebilir.

3.5. Örgütsel Bağlılık

Örgüt ve çalışan arasında yapılmış bir tür psikolojik sözleşme olarak ifade edilebilecek örgütsel bağlılık, çalışanların örgüt ile özdeşleşme derecesi olarak tanımlanmıştır (McDonald ve Makin, 2000: s.86). Çalışan beklentilerinin değişmesi ve çalışanların işlerine duygusal bağlılık göstermemesi olarak tanımlanan sessiz istifa (Çimen ve Yılmaz, 2023: s.27), geldiğimiz aşamada “iş dışındaki hayata yenilenmiş bir bağlılık” olarak ifade edilmiştir (Lu vd., 2023: s.5).

3.6. Çalışan Sinizmi

Üst yönetim ve örgüt içi diğer oluşumlara karşı güvensizlik, hayal kırıklığı, engellenme ve umutsuzluk hisleriyle tabir edilen çalışan sinizmi (Arslan, 2012: s.15), sessiz istifanın anlaşılmasını sağlayacak bir kavramdır (Saygılı ve Avcı, 2022: s.215). Rol belirsizliği veya ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirememe gibi nedenlerle psikolojik gerilim yaşayan çalışanlar, örgütsel işleyişin etkinliğini ve adillğini sorgulayarak belirsiz iş tanımlarından rahatsız olabilir ve aile hayatının önemsenmediğini düşünebilirler (Chiaburu vd., 2013: s.185). Bu durumda çalışanın, örgüte karşı sinik duygular beslemesi ve kendi mutluluğunu örgüt çıkarlarına tercih etmesi gibi nedenlerle sessiz istifa davranışı sergilemesi mümkün olabilir.

3.7. Çalışan Sessizliği

Çalışanların bilinçli olarak sessiz kalma davranışı sergilediği ve örgüte dair fikir veya örgüt içi sorunlara ilişkin duygu ve düşüncelerini yöneticileri ile paylaşmadığı durum çalışan sessizliği olarak ifade edilmektedir (Gürer ve Deniz, 2018: s.92). Bireyin olaylar karşısında sessiz bir tutum sergilemesi bir tür geri çekilme davranışı olarak görülebilir. Bu haliyle sessiz istifa ve çalışan sessizliği kavramlarının birbirleri ile yakın temas halinde olduklarını söylemek mümkündür.

3.8. Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramını kısaca, bir topluluk veya gruba ait olmama duygusu, aidiyet hissetmeme şeklinde tanımlamak mümkündür (Summers, 2001: s.31). Kavram, felsefe açısından daha eski kökenlere sahip olmakla birlikte Sosyolojik yönüyle ele alınışı ise Karl Marx'ın 1844'de kaleme aldığı el yazmalarına dayanmaktadır. Marx'a (2007: 28-31) göre yabancılaşma emeğe, ürüne, kendine, çevresine olmak üzere 4 aşamada gerçekleşmektedir. Öncelikle işveren tarafından ortaya konulan kurallar emeğin özgür kalmasını önlemektedir. Bu da bireylerin çalışırken harcadıkları emeğe karşı yabancılaşmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan ürün o ürünü meydana getiren çalışana değil işverene aittir. Dolayısıyla ürüne karşı da bir yabancılaşma meydana gelmektedir. Ardından emeğine ve üretmiş olduğu ürüne yabancılaşan birey kendisine yabancılaşmaktadır. Son aşamada ise kendisine yabancılaşan birey çevresindekilere de yabancılaşmaktadır.

İşten, bağlamdan, kendinden yabancılaşma veya kopukluk olarak tanımlanan (Nair ve Vohra, 2009: s.296) yabancılaşma kavramı, örgüt perspektifinden ise hayal kırıklığı yaratan bir durumun sonucu olarak ifade edilmektedir (Yadav vd., 2012: s.334). Özellikle sessiz istifa kavramının gündem olduğu pandemi döneminde alınan radikal kararlar ve uygulanan kısıtlamaların, işe yabancılaşma için uygun ortamı oluşturduğu söylenebilir (Keleş ve Cemaloğlu, 2022: s.59). Sessiz istifanın iş ve işyerinden zihinsel olarak uzaklaşmak olduğu düşünüldüğünde işe yabancılaşma kavramı ile ortak yönleri bulunmaktadır.

3.9. Geri Çekilme Davranışı

Çalışanların işyerinde bulunmaktan kaçındığı veya işyerindeyken işe katkı sağlamadığı durumu ifade etmek için kullanılan geri çekilme davranışları; işe gecikme, devamsızlık, işe asgari katılım gibi davranışlarla kendini göstermektedir (Emre, 2018: s.1619). Geri çekilme davranışının sessiz istifa ile olan benzerliği, sessiz istifanın her ne kadar pandemi döneminde literatüre girmiş bir kavram olsa da eski bir çalışan tutumu olduğu görüşünü desteklemektedir.

3.10. Örgütsel Destek

Örgütsel destek, örgüt tarafından çalışan mutluluk ve esenliğinin dikkate alınması durumudur (Eisenberger vd., 1986: s.501). Örgütsel destek aynı zamanda çalışanların, örgüt tarafından kişisel katkılarına ve refah düzeylerine ne kadar değer verildiğine dair düşünceleridir ve algılanan örgütsel destek; örgütsel hedeflerin benimsenmesini ve duygusal bağlılık oluşmasını, çalışanın çabalarının karşılıksız kalmayacağı ve çalışan ihtiyaç duyduğunda örgütün yardım edeceğine dair inanç oluşmasını sağlamaktadır (Güney vd., 2007: s.195). Bu yönüyle örgütsel destek algısından yoksun olan ve örgüt tarafından önemsenmediğini düşünen çalışanın, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sessiz istifa davranışları sergilediği düşünülebilir.

4. Sessiz İstifanın Nedenleri

Çin’de Covid-19 vakalarının görülmesi ile başlayan pandemi süreci alınan sağlık tedbirleriyle beraber, tüm dünyayı sosyal, toplumsal, psikolojik, ekonomik açıdan da tehdit etmiştir. Sosyal mesafe, uzaktan veya esnek çalışma, izolasyon uygulamalarına rağmen salgına yakalanan insanların sayısı ve her gün artış gösteren ölüm oranları sosyal ağların işlevselliğini derinden sarsmış ve bu durum aktif çalışanları oldukça etkilemiştir. Temelinde başka nedenler olmakla birlikte, kendisinin ve ailesinin sağlığını korumak amacıyla işinden gönüllü bir biçimde ayrılan çok sayıda insan büyük istifa (great resignation) dalgasını başlatmıştır. Modern dünyanın çağdaş işçi devrimi olarak addedilebilecek bu toplumsal hareketin, sosyal medyanın bilgi paylaşımını hızlandırması ile birlikte çeşitli nedenlerden ötürü işinden ayrılamayan çalışanlar için sessiz istifa hareketine evirildiğini söylemek mümkündür. Sessiz istifa ile ilgili olarak gerçekleştirilen belli başlı çalışmalar ve bu davranışın nedenlerine ilişkin vurgulanan yönleri aşağıda sıralanmıştır:

- Green (2022), çalışanların uzun mesai saatleri karşılığında düşük ücretle çalışması ve buna rağmen kariyerlerinde ilerleme fırsatı bulamamalarının çalışanların işlerine yaptıkları duygusal yatırımın karşılıksız kalması ile birlikte sessiz istifa davranışına neden olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Lu ve diğerleri (2023: s.13) uzun süren yoğun çalışma, emek-ücret uyumsuzluğu, düşük örgütsel bağlılık ve kötü çalışma koşulları, iş tükenmişliğine ve çalışanların refahında azalmaya yol açmakta ve sonuç olarak tükenmişlik ve çalışan refahının azalması da sessiz istifaya neden olduğunu vurgulamaktadır. Zhang ve Rodrigue (2023: s.201) tarafından çalışan annelerin sessiz istifa davranışlarını ele alan araştırmaya göre doğum izni ve sosyal destek sağlanmaması; tükenmişlik ve takdir edilmeme gibi etmenler çalışan annelerde sessiz istifa davranışına neden olmaktadır.
- Laybats ve Tredinnick (2022: s.111) evden veya hibrit rollerde çalışanların iş-yaşam dengesini kurabilmek ve tükenmişlikten kaçınma amacıyla sessiz istifa davranışına yöneldiklerini belirtmektedir. Benzer şekilde Madell (2022), Hamouche ve diğerleri (2022) de birbirini tetikleyen süreçler olarak iş-yaşam dengesinin bozuk olmasının stres ve duygusal tükenmeye yol açtığını bu durumun da iş tatminini olumsuz yönde etkileyerek sessiz istifa davranışına neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sağlığı etkileyecek düzeyde fazla iş yükü, karşılanamayan iş talepleri, iş arkadaşları ve yönetici desteğinin olmaması ile özerklik algısının eksikliği de sessiz istifanın nedenleri arasında sıralanmaktadır.
- Scott (2022) çalışmasında sessiz istifanın nedenleri arasında strese ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tükenmişliğe vurgu yapmaktadır. Ayrıca bir mücadele önerisi olarak da bireyin kendisini sadece işi ile tanımlamaması ve yaptığı işe göre kendisine değer biçmemesi gerektiğini önermektedir. Aydın ve Azizoğlu' da (2022: s.283) çalışmalarında tükenmişlik, yüksek düzeyde stres ve iş yaşamı düzensizliğinden kaynaklanan rol çatışmaları sessiz istifaya neden olmaktadır. Efendi (2023) çalışmasında benzer bulgulara ulaşmış ve sessiz istifanın çalışanların tükenmişlik düzeylerinin ve iş-yaşam dengesindeki sorunların sessiz istifa üzerinde %79 etkili olduğunu tespit etmiştir.
- Galanis ve diğerlerinin (2023: s.6) sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada iş tatmini ve tükenmişlik unsurlarının sessiz istifaya yol açtığını göstermiştir. Metcalfe (2023) iş-yaşam dengesi eksikliği, daha anlamlı bir iş arzusu ve tükenmişlik sessiz istifaya neden olduğunu vurgulamaktadır. Johar ve diğerleri (2023: s.1-2) çalışma koşulları, iş tatmininin azalması ve tükenmişlik duygusunun sessiz istifaya neden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca

sessiz istifa davranışı sayesinde çalışanların iş-yaşam dengeleri olumlu etkilenebilir, stres ve kaygı azaltılabileceğini vurgulamaktadır.

- Serenko (2023) çalışanların dışsal motivasyon düşüklüğü, tükenmişlik ve örgütlerine karşı kin duymaları nedeniyle sessiz istifa davranışı gösterdiklerini belirtmektedir. Çalışmadaki bir diğer çıkarım ise sessiz istifa davranışının tanımı itibarıyla aslında normal bir davranış olarak nitelendirilmesidir. Savaş ve Turan (2023: s.443) da çalışmalarında sessiz istifayı motivasyon eksikliği ve tükenmişliğin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Bu davranışı sergileyen çalışanlar işlerinden memnun olmadıkları halde mevcut durumlarını korumaya yönelik olarak hareket etmektedir.
- Boy ve Sürmeli (2023: s.1-2) çalışmalarında sessiz istifayı iş yaşam dengesinin öncelendiği yeni bir çalışma şekli olarak nitelendirmekte ve bu sürecin ‘çalışmak için yaşamak’ değil ‘yaşamak için çalışmak’ görüşü çerçevesinde evrilmiş olduğunu belirtmektedir. Z kuşağının beklenti farklılıkları, kötü yönetim, sağlanamayan iş yaşam dengesi zamanla duygusal tükenmeye; duygusal tükenme de sessiz istifaya neden olmaktadır. Richardson (2023: s.105) ise çalışmasında iş stresi, işten ayrılma, tükenmişlikle baş etme ve iş-yaşam dengesinin kurulması bağlamında sessiz istifa hareketinin gelişmiş bir bakış açısı ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Sessiz istifa davranışının nedenlerini farklı şekillerde sıralamak mümkün olabilir. Öncelikle bu davranış bir birey tarafından gerçekleştirildiği için sessiz istifanın içsel veya kişisel nedenleri bulunmalıdır. Öte yandan sessiz istifa davranışının gerçekleştirildiği ortam çalışma ortamı olduğu için örgütsel nedenlerden de söz etmek yerinde olacaktır. Ayrıca çalışanların davranışları örgütlerin yönetim kademeleri ve onların aldıkları kararlar ile de etkileşime geçeceğinden sessiz istifanın yönetsel nedenlerinin tartışılması ilgili yazının zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda ilgili literatür taramaları yapılarak sessiz istifanın nedenleri üç başlık halinde derlenmiş ve Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Sessiz İstifanın Nedenleri*

Kişisel Nedenler	Örgütsel Nedenler	Yönetimsel Nedenler
<ul style="list-style-type: none"> Tükenmişlik sendromu Düşük iş tatmini Örgüte aidiyet hissetmemek Stres Kaygı Motivasyon düşüklüğü Kişilik özellikleri Algılanan aşırı niteliklilik Demografik özellikler	<ul style="list-style-type: none"> İş-yaşam dengesi Uzun çalışma saatleri Emek-ücret uyumsuzluğu Sağlıksız örgüt kültürü Aşırı iş yükü Kariyer ilerleme konusundaki fırsat yetersizliği Örgüt içi iletişim Örgütsel bağlılık	<ul style="list-style-type: none"> Yönetici tutumları Yönetici özellikleri Toksik yönetim tarzı Örgütsel adalet Terfi ve ilerleme fırsatlarında yapılan adaletsizlikler Ödüllendirme ve takdir edilme konusunda eksiklikler

İşten gönüllü olarak ayrılmayı ifade eden istifa kavramının, kelime oyunları ile yumuşatılmış hali olan sessiz istifayı anlayabilmek nedenlerini anlamakla mümkün olabilir. Amerikan Psikoloji Derneği'nin raporuna göre; çalışanların tükenmişlik ve stres düzeylerinin, tüm mesleklerde tüm zamanların en yüksek seviyesinde olduğu belirtilmiştir (American Psychological Association [APA], 2022: s.27). Çalışanların görev tanımları için bir çerçeve oluşturulmuş olsa da uygulamada, işin niteliği ve gereklilikleri, resmi görev tanımları ile sınırlanamayacak kadar geniş olabilir. Bu durum çalışanlardan görev tanımlarının ötesine geçmesi beklentisi oluşturabilir. Ancak ekstra taleplerin, artan rol belirsizliğinin, aşırı iş yükünün çalışanın stres ve tükenmişlik hissetmesine neden olduğu söylenebilir. Fiziksel ve duygusal tükenmenin beraberinde getirdiği işe ve işyerine karşı mesafeli tutum, kademeli veya hızlı bir şekilde sessiz istifa davranışına neden olabilir.

ABD'de koşuşturma kültürü olarak adlandırılan ve uzun çalışma saatlerini ifade etmek için kullanılan kavram (Lorelie, 2020), Çin'de 996 çalışma kültürü olarak karşılık bulmuştur (Wang, 2020: ss.4331-4332). İlgili sayılar sabah 9 akşam 9 olmak üzere günde 12 saat ve haftada 6 gün çalışmayı ifade etmektedir. Uygun olmayan çalışma koşullarına bir başkaldırı niteliğinde olan sessiz istifa kısaca iş-yaşam dengesine duyulan ihtiyacın çalışma hayatına yansımaları olarak tanımlanabilir. Uzun çalışma saatleri sadece iş-yaşam dengesini değil çalışanların sağlıklarını da olumsuz etkilemektedir. WHO ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 2021 yılında yayınlamış olduğu bir raporda haftada 55 saat ve üzeri uzun çalışma süreleri ile iskemik kalp hastalığı ve felç sebebiyle ölümler arasındaki muhtemel ilişki tartışılmaktadır (Pega vd., 2021: s.1).

* Tablo yazarlar tarafından ilgili literatür taraması sonucunda hazırlanmıştır.

Sanayileşme ile başlayan, montaj hatlarının başında geçirilen uzun saatler, fazla mesailer, modern dünyada iletişim teknolojilerinin kullanımıyla işyerinde olmayan çalışanlara bile e-posta, telefon, mesaj yoluyla iletilen iş talepleri ile devam etmekte ve çalışanlar açısından ev-iş ayrımını zorlaştırmaktadır. Kendisini makinenin dişlisi gibi hissetmekten fazlasını yaşamak, ailesi ve arkadaşları hatta sadece kendisi ile vakit geçirmek sosyal bir varlık olan insan için bir gereksinimdir (Gedikli, 2022: s.647). Bu ihtiyaçları karşılanmayan ancak iş dışındaki hayatlarında da olan biteni kaçırmak istemeyen çalışanların kendi mutluluk ve refahlarını öncelikle yaparak işe bir sınır çizdiği ve o sınırı korumak amacıyla sessiz istifa davranışına yöneldikleri düşünülebilir.

Hiçbir çalışan işyerindeki rolünün, herhangi bir makineden farksız olduğunu düşünmek istemeyecek; görevini yerine getirirken harcadığı emeğin ve sonuçta elde ettiği başarının takdir edilmesini bekleyecektir. Yönetici veya işverenin, çalışanın gösterdiği çabayı takdir etmesi, ödüllendirmesi gerekir. Görevinin ötesine geçmek için uğraşan ve bunun karşılığında takdir edilmeyen çalışan, boşuna çabaladığını düşünerek hem motivasyonunda hem de örgüte bağlılığında düşüş yaşayabilir. Ayrıca gerek kişisel gerek örgütsel gelişim ve başarı için ekstra çaba gösteren çalışan, bu çaba ile doğru orantılı olarak kariyer ilerlemesi beklentisinde olacaktır. Kariyer ilerlemesi sadece yukarı doğru hareketliliğin şart olmadığı, kişiye kendini gerçekleştirme fırsatı sunmak, iş tatminini artırmak, bir projenin sorumluluğunu vermek suretiyle kişinin sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı bir süreci içermektedir (Dikili, 2012: s.476). Çalışanlar buldukları pozisyonda kendilerini geliştirip ilerleyebileceği ve yönetimin de bunu destekleyeceğini bildikleri durumda ellerinden gelenin en iyisini yapmak için yüksek motivasyonla çalışmaya devam edeceklerdir. Aksi halde çalışan kendi gayretini korumak üzere sessiz istifa davranışı gösterebilecektir.

5. Sessiz İstifa Davranışının Belirtileri

Sessiz istifa davranışının bir takım belirtilerinden söz etmek mümkündür. Çalışanların tutum ve davranışları değerlendirilerek sessiz istifa aşamasında olup olmadıkları konusunda bir kanaate varılabilir. Yazında ele alınan bu tutum ve davranışlar şu şekilde sıralanabilir (Hetler, 2022; Jackson, 2022; Whiteford, 2022):

- Toplantılara katılmamak,
- Mesaiye geç gelmek ve işyerinden erken ayrılmak,
- Üretkenliğin azalması,

- Ekip halinde yapılan projelere daha az katılım sağlamak,
- Yapılan gönüllü toplantılara katılmamak, katıldığı zorunlu toplantılarda fikir beyan etmemek,
- İşe karşı duyduğu tutku ve coşkuyu kaybetmek,
- İş dışında yapılan faaliyet ve projelere katılmamak,
- İşe, iş arkadaşlarına ve yönetime karşı olumsuz bir tutum sergilemek.

İşyeri mutluluğu, çalışanların işlerine ve hayatlarına ilişkin memnuniyetini ifade eden, verimlilik ve üretkenliği artıran bir kavram olmasına rağmen çalışan mutluluğunun yakın zamana kadar üzerinde durulmamaktaydı (Wesarat vd., 2014: s.78). İşverenler, çalışanlara iş imkânı sağlama karşılığında çalışanlardan ekstra çaba beklerken; çalışanlar minnettarlıklarını göstermek için işe erken gelmek, işten geç çıkmak gibi davranışlarla “iyi çalışan” imajı sergilemeye çalışıyorlardı. Çalışan bağlılık ve refahının önemsenmediği örgütler, çalışan mutsuzluğuna bağlı performans düşüklüğü yaşamaktaydı. Ancak değişen çalışan talepleri ve artan farkındalık sessiz istifa davranışına zemin hazırlamıştır. Çalışan mutluluğunun, örgüt başarısını sağlamak adına önemli bir faktör olduğunun anlaşılmasıyla beraber örgütler bu konuda çalışan tatminini sağlamaya çalışmıştır. Hayalet bir kavram denebilecek ve görünür olması için dikkatli bir bakış açısı gerektiren sessiz istifa yukarıda bahsedilen bulgularla kendini gösterebilir.

6. Sessiz İstifa Örnekleri

Sessiz istifa davranışı bireysel düzeyde gerçekleşen ancak etkileri bakımından bu düzeyi aşan bir güce sahiptir. Mevcut literatürde kavrama yönelik tanımlama çabalarının yanı sıra belli başlı çalışmalarda bireylerin sessiz istifa hakkındaki görüşleri de ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışanların sessiz istifa hakkındaki görüşleri örnek teşkil etmesi bakımından farklı çalışmalardan derlenerek Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışanların Sessiz İstifa Hakkındaki Görüşleri

Kaynaklar	Örnekler
Çakır (2022)	Her asgari ücret zammı beni geriyor. İlk başta bu kadar belirgin değildi ama maaş skalası farkı yavaş yavaş azalıyor. Hiçbir özel sektör kurumu asgari ücrete yapılan zammı diğer çalışanları için uygulamayacak. Bu durum da doğal olarak benim çalışma motivasyonumu azaltıyor.
	Aynı şirkette sekiz sene çalıştım son dört senedir sessiz istifa sürecindeydim. Eskiden bir işle uğraşırken daha fazla ne yapabilirim diye düşünürdüm. Hep ekstra katkı vermeye çalışırdım. Zamanla problemlerle uğraşmaya başlayınca bu kafa yapısından uzaklaştım.
Rosalsky ve Selyukh (2022)	Covid 19'dan bu yana önceliklerim, değer yargılarım ve neyin önemli olduğu konusundaki fikirlerim değişti. İşim için fazladan ne yapabilirim diye artık düşünmüyorum. Eve geldiğimde e-postalar ve iş arkadaşlarımla iletişim kurma konusunda kendimi sınırlıyorum. Gerek duyduğumda izin almak için tereddüt etmiyorum.
	Ofis saatleri dışında iş ile ilgili hiçbir şeyle etkileşime girmiyorum. Neticede ofis işleri ölüm kalım meselesi değil. Dolayısıyla gün sonuna doğru istenen bir dosya ertesi güne kadar bekleyebilir. Bazı arkadaşlarım ise aksine iş dışı zamanlarda e-posta ve telefonlara cevap veriyorlar. Kimi zaman pazartesi günü e-postalarımı baktığımda hafta sonu geç saatlerde gönderilen çokça mesaj ile karşılaşabiliyorum.
	Yöneticimin bana verdiği görevleri yapmaktan başka bir işlevim yok...bu süreçte çok fazla çalıştığımı farkına vardım. Neyse ki daha azını da yapma şansım var ve bunu kimsenin umursayacağını da düşünmüyorum.
	Çalıştığım şirket telefonuma gönüllü olarak bir uygulama yüklememi istiyor. Ancak buna rıza göstermiyorum. Bana hali hazırda e-posta, mesaj ve arama yaparak zaten ulaşabiliyorlar. Daha fazlasına gerek yok.
Krueger (2022)	Sessiz istifayı duyduğumda ilk tepkim 'aman Tanrım, bu tam olarak beni tarif ediyor' demek oldu. Uzun zamandır üzerinde kafa yordüğüm/düşündüğüm bir şeydi ama şu ana kadar buna kendimce bir açıklama getirememiştim.
	İş yerinde sadece iyi görünmek veya dikkat çekmek için, özellikle de iş tanımlarının dışında fazladan çalışan insanları anlamıyorum. Az maaş alıyorum. Bu sebeple mevcut görevlerimi gerektiği gibi yaparım ama kesinlikle daha fazla iş yükünü kabul etmem.
Espada (2022)	İşinde yükselmek ve ilerlemek için tüm bunlara değeceğini inandığınız bir sebebiniz olmalı. İlk çalıştığım işte günün 14 saati ve haftada 6 gün ev sahibi olabilmek için çalıştım. Bir örgüt ancak doğru şekilde yapılır; doğru takımlar ve yöneticiler bir araya getirilirse ancak sessiz istifa üstesinden gelinebilir.

Görüldüğü üzere çalışanların genel olarak kaygıları hep benzer şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'den gelen örnekte olduğu gibi ücret dengesizlikleri, yetersiz maaş artışları, görevin gerektirdiği gelirin alınamaması çalışanları işlerinden soğutmakta ve sessiz istifa davranışı göstermeye sevk etmektedir. Yabancı kaynaklı çalışmalardan verilen örneklere bakıldığında özellikle Covid-19 süreciyle birlikte çalışanların hayatlarında neyin önemli olduğu ile ilgili olarak farkındalıklarının arttığı görülmektedir. İş ciddiye alma konusunun bir miktar esneklik kazandığı buna karşın iş ve özel yaşam dengesine ise daha ciddi bir şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Toplu hareket edilmiyor olsa da genel bir çalışan bilincinin oluştuğu; Covid-19 süreci ve çalışma koşullarına etki eden diğer etmenlerin de bu bilincin oluşmasında hızlandırıcı etki yarattığı örnekler üzerinden elde edilen bir diğer çıkarımdır.

7. Sessiz İstifanın Sonuçları

Sessiz istifaya ilişkin belirtiler yönetim tarafından takip edilmeli ve önlem alınmalıdır. Görmezden gelinen veya fark edilmeyen bu davranışlar gerek çalışan gerekse örgüt için bazı maliyetlere neden olabilir. Sessiz istifa davranışı nedeniyle bireyin profesyonel duruşu zedelenebilir ve güvenilirliği azalabilir. Fazla mesailerin reddedilmesi ve işten çıkarılma riski nedeniyle gelir kaybı yaşanabilir. Ayrıca sağlık sigortası, emeklilik primi gibi bir işte çalışıldığı süre boyunca elde edilebilen avantajlar yitirilebilir. Tüm bu olası kötü durumlar bireyin daha da olumsuz duygular yaşamasına zemin hazırlayacaktır (Nayak, 2022). Öte yandan sessiz istifa, çalışanın önündeki kariyer ilerlemesi, terfi veya maaş artışı fırsatlarına engel olabilir ve sonuçta iş kaybına yol açabilir (Bersin, 2023). Çalışanın işyerinden ayrılması ihtimalinde -düşük performanslı çalışan- olarak anılması olası iş bulma çabalarını sekteye uğratabilir (Enderle, 2022). Sessiz istifa eden çalışanın, işyerinde olabildiğince az sorumluluk alması iş arkadaşlarının iş yükünün artmasına neden olacağından, zaman içinde dışlanma, tartışma, huzursuzluk gibi problemler yaşanabilir. Yaşanan bu problemler örgüt içi gruplaşma ve bölünmelere sebep olabileceği gibi bulaşıcı bir özellik gösterip diğer çalışanlarda da sessiz istifa davranışlarının görülmesine neden olabilir. Ayrıca sessiz istifa tutumları, tüm çalışanların motivasyonunu etkileyerek verimliliğin ve üretkenliğin düşmesine ve örgütün ekonomik ve sosyal açıdan zarar görmesine yol açabilir. Sessizce istifa eden bir çalışanın kendi belirlediği formda çalışmayı sürdürmesi, örgüt ve yönetici açısından kabul edilebilir bir durum olmayabilir. Sessiz istifa eden çalışanlara karşı yöneticilerin verdiği tepki genellikle sessiz işten çıkarmadır. Çalışana karşı kötü muamele, soğuk davranma ve çalışan ihtiyaçlarını dikkate almama yoluyla çalışanı sessizce işten çıkaran yöneticiler doğrudan işten ayrılmaya da neden olabilir (Mathison, 2022). Sessiz işten çıkarma, bir çalışanın işten kendi isteğiyle ayrılmasını sağlamak amacıyla terfi ve ilerlemenin durdurulması, zam taleplerinin reddedilmesi, çalışana angarya işler verilmesi gibi yöntemlerle çalışma ortamının çalışan için huzursuz ve dayanılmaz bir yer haline getirilmesidir (Robinson, 2023). Sessiz istifanın sonuçları örgüt açısından değerlendirildiğinde; çalışanların verimlilikte durağanlaşmasına paralel olarak örgütün rekabet avantajını kaybetmesine ve kişisel refahın örgüt refahına tercih edilmesi nedeniyle örgüt performansının düşmesine yol açabilir (Öztürk vd., 2023: s.73). Entelektüel ve beşeri sermayenin son derece önem arz ettiği örgüt yapıları için, çalışanların bilgi, beceri ve yeteneklerini kapasitelerinin altında pasif bir biçimde kullanması örgütün sürdürülebilirliğini de etkileyecektir. Ayrıca sessiz istifa eden çalışanın, verimliliğinin düşmesi veya işten ayrılması ile sonuçlanan süreçte yeni çalışan istihdamı örgüt için ek maliyetlere

neden olabilir. İlave olarak bu durum, çalışan devir hızını artırarak örgüt imajına zarar verebilir ve işe alım maliyetlerinin, çalışanı elde tutma maliyetlerinden daha yüksek olduğu göz önüne alındığında örgütü ekonomik olarak da olumsuz etkileyebilir.

8.Sessiz İstifa Davranışına Karşı Alınabilecek Önlemler

Sessiz istifa; üretkenlik, verimlilik, performans üzerinde oldukça etkili bir kavram olmakla birlikte, çalışanların bu davranışını olumlu bir tutuma çevirmek ve gerekli tedbirleri alabilmek için izlenecek bir yol haritası oluşturulabilir. Bu süreci daha başarılı bir hale getirebilmek üzere çalışanlarla aşağıda sıralanan konularda uyumlaştırma politikaları izlenebilir (Avcı, 2023: s.974):

- Kurumsal değerler,
- İş dışı yaşamı nitelikli hale getirme,
- İş-yaşam dengesini oluşturabilme,
- Rol tanımları.

Örgüt içi iletişimi güçlendirmek (Hitchins, 2022), sessiz istifa davranışını besleyen faktörleri belirlemek ve çözümlenmek için açık iletişimi teşvik etmek (Jamieson, 2022), şeffaf bir ödüllendirme sistemi ile başarıları takdir etmek (Yıldız, 2023: s.798), güven temelli yönetim oluşturmak (Çalışkan, 2023: s.198) gibi yöntemlerle sessiz istifa süreci yönetilebilir. Ayrıca maaş artışı, terfi ilerlemesi, örgütsel bağlılığın artırılması ve ortak amaç duygusu oluşturacak etkinliklerin yapılması, gerektiğinde her bir çalışanla birebir görüşme sağlanması, çalışma ortamının ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlenmesi, sağlıklı bir örgüt kültürü oluşturulması, çalışana inisiyatif vererek katılımıcılığın desteklenmesi gibi önlemlerle sessiz istifa davranışının önüne geçilebilir. Son olarak personel seçme sürecinde işin gerekliliklerine uygun çalışanları istihdam etmek de sessiz istifayı daha ortaya çıkmadan önlemenin yollarından birisi olabilir.

Çalışan açısından da maddi ve manevi kayıplara yol açabilecek sessiz istifa davranışını önlemek amacıyla alınabilecek tedbirler bulunmaktadır. Öncelikle kendini tükenmiş, ilgisiz ya da işe karşı yabancı hisseden bir çalışan yöneticisi ile görüşüp durumu anlatmayı deneyebilir, işin niteliklerinin uygun olması durumunda bir süre uzaktan çalışma veya esnek çalışmayı talep edebilir.

Sonuç

Sessiz istifa, her ne kadar içinde 'sessiz' kelimesini barındıran bir kavram olsa da iş dünyası ve çalışanlar arasında büyük yankı uyandırmıştır. Bilinen çalışan davranışlarını ifade eden bu yeni kavram Covid-19 salgını döneminde popüler olmuş ve bir anlamda kavramsallaşma sürecini hızla tamamlamıştır. Sessiz istifa davranışının tüm dünyada hızla konuşulur hale gelmesinde sosyal medyanın, özellikle kavramın ilk olarak konuşulduğu düşünülen TikTok isimli uygulamanın da büyük payı bulunmaktadır. İnsanlar çektikleri videolar ile işlerinden ayrılmadıklarını ancak sadece görevlerinin gerektirdiği kadarını yaptıklarını belirtmekteydiler. Bu videolarda yapılan yorumlar ise genelde pek çok çalışanın aynı hissiyatı paylaştığı yönündeydi. Sessiz istifa kavramının kökenlerinin çalışanların genel olarak koşuşturma kültürünü reddetmelerine, çalıştıkları işlerinden, sahip oldukları görev ve makamlardan daha fazlası olduklarını düşünmelerine dayandığını söylemek mümkündür. Sessiz kavramı, sessiz bir çoğunluğu, bir anlamda birbirinden habersiz olarak aynı duyguları paylaşan çalışan kitlelerini de ifade etmektedir. Sessiz istifa, işi kuralına göre yapma yöntemlerinin içsel bir tepki ile kendiliğinden ortaya çıkarak çalışanlarca uygulanmasıdır. Buradaki kilit nokta çalışanların bu davranışları sergilerken organize değil bireysel olarak harekete geçmeleri ve işyerlerini zor durumda bırakmak gibi bir düşüncelerinin/hedeflerinin bulunmamasıdır. Çalışanlar sessiz istifa davranışı gösterdiklerinde aslında kendilerini mevcut koşullar karşısında koruma altına alma niyetindedirler. Tükenmişlik duygularını bastırmak, iş-yaşam dengelerini kurmak, stres ile başa çıkmak vb. nedenler ile bu davranışı göstermektedirler. Dolayısıyla teorik çerçevede özellikle geri çekilme davranışları ile benzerlik gösteren sessiz istifa; örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, iş-yaşam dengesi, tükenmişlik, stres gibi birçok örgütsel, sosyolojik ve psikolojik kavramla ilişki içerisindedir. Sessiz istifa kendiliğinden gelişen bir tepki olmakla beraber, mevcut iş koşullarının kişide yaptığı birikim sonucunda ortaya çıkması bakımından bir süreci de ifade etmektedir.

Üretkenlik ve verimlilik kayıplarıyla sonuçlanan sessiz istifa davranışı hem örgüt hem çalışan hem de ekonomi açısından olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Belirtileri bakımından çalışanın durağanlaşması, işi yavaşlatması veya eskiye oranla çaba göstermeyi bırakması olarak kendini gösterirken, işyerindeki diğer çalışanlar için fazladan iş yüküne sebep olarak veya bulaşıcı bir özellik göstererek diğer çalışanlara da sirayet etmesi durumunda daha da tehlikeli bir hal alabilir. Çalışanı sessiz istifaya iten sebepler değerlendirildiğinde; çözüm noktasında çalışana kıyasla örgüte daha fazla sorumluluk düşmektedir. İş şartlarının izin verdiği ölçüde esnek çalışma, uzaktan çalışma gibi

yöntemlerle çalışanın iş-yaşam dengesini koruması sağlanabilir, bu mümkün değilse terfi ilerlemesi, maaş artışı gibi uygulamalarla çalışan motivasyonu artırılabilir.

Sessiz istifa dipten/derinden gelen bir tepkidir. Bu açıdan diğer kitlesel çalışan hareketleriyle benzerlik gösterir. Kavramın sessiz sıfatını alması da aslında bu habersizce/sessizce gelişi ifade etmektedir. Çalışanların birbirinden bağımsız/habersiz olarak benzer duygular ile hareket ediyor olması tam olarak bu sessizce gerçekleşen kitlesel hareketi ifade etmektedir. Sosyal medya bu süreçte farkındalık yaratan, bir anlamda sessizliği bozan ve insanların birbirinden haberdar olmasını sağlayan bir işleve sahip olmuştur. Böylelikle bir anlamda bunun bir çalışan hareketine dönüşmesine de katkı sağlamıştır. Sonuç olarak sessiz istifa gibi benzer çalışan hareketlerinin başka zamanlarda da ortaya çıkması muhtemeldir. Davranış kalıpları itibariyle zaten hali hazırda var oldukları da görülmektedir. Burada çalışanların örgütlü veya örgütsüz olarak iş koşullarından hoşnutsuz olacakları, işi bırakma noktasına gelecekleri veya ötesine geçecekleri düzeyde sorunlar ortaya çıkmadan geri bildirimlerin değerlendirilmesi ve buna bağlı önlemlerin alınması esas olmalıdır. İnsanlar yaşamlarının büyük çoğunluğunu çalışarak geçirmektedirler. Sessiz istifa ile çalışanların iş-yaşam dengelerinin kurulmasının, motivasyonlarının gözetilmesinin ve işlerine olan bağlılıklarının artırılmasının kişiler, örgütler, toplumlar ve hatta ülkeler açısından ne derece önemli olduğunun bir kez daha altı çizilerek vurgulanmaktadır. Sessiz istifa davranışı yeni bir kavram olarak literatürdeki yerini almıştır. İleride yapılacak ölçek geliştirme ve kavramın farklı örgütsel değişkenlerle ilişkilerini inceleyen saha çalışmalarının sayısı arttıkça hem bu fenomenin anlaşılır bir zemine oturacağı hem de daha faydalı ve çözüm odaklı çıkarımlar yapmanın mümkün olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. & Yüksel H. (2011). Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı ve Bir Kırılma Noktası Olarak Sanayi Devrimi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 48(553), 69-81. <https://www.acarindex.com/pdfler/acarindex-59343eb7-da22.pdf>
- Alvaro, C., Lyons, R., Warner, G., Hobfoll, S., Martens, P., Labonté, R. & Brown, R. (2010). Conservation of Resources Theory and Research Use in Health Systems. *Implementation Science*. 5(79), 1-20. <https://doi.org/10.1186/1748-5908-5-79>
- American Psychological Association [APA]. (2022 Ocak). Monitor on Psychology. <https://www.apa.org/monitor/2022/2022-01-monitor.pdf>

Anand, A., Doll, J. & Ray, P. (2023). Drowning in Silence: A Scale Development and Validation of Quiet Quitting and Quiet Firing. *International Journal of Organizational Analysis*, Ahead of print. <https://doi.org/10.1108/IJOA-01-2023-3600>

Arar, T., Çetiner, N. & Yurdakul, G. (2023). Quiet Quitting: Building A Comprehensive Theoretical Framework. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(28), 122-138. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kilisiibfakademik/issue/77418/1245216>

Arslan, E. T. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Personelinin Genel ve Örgütsel Sinizm Düzeyi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1), 12-27. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/doujournal/issue/66666/1043012>

Atıgan, F. (2011). Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Nobel Yayınları.

Avcı, N. (2023). Örgütsel Sinizm, Örgütsel Sessizlik, İşte Sözde Var Olma ve Sessiz İstifa Arasındaki İlişkiler: İstanbul Maltepe Belediyesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(39), 968-989. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1217165>

Aydın, E., (2017). Kültür Bağlamında Sosyal Mücadele: Kuramsal Bir Çalışma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. Ulusal İşletmecilik Kongresi Özel Sayısı, 547-562. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323697>

Aydın, E. & Azizoğlu, Ö. (2022). A New Term For An Existing Concept: Quiet Quitting-A Self Determination Perspective, İçinde B. Tunçsiper (Ed.), *V. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi Bildiri Kitabı* (ss.285-295). İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları. https://www.researchgate.net/publication/366530514_a_new_term_for_an_existing_concept_quiet_quitting-a_self-determination_perspective

Battaglio, R. P., Belle, N. & Cantarelli, P. (2022). Self-Determination Theory Goes Public: Experimental Evidence on The Causal Relationship Between Psychological Needs and Job Satisfaction. *Public Management Review*, 24(9), 1411-1428. <https://doi.org/10.1080/14719037.2021.1900351>

BBC News. (2021 Ocak 3). China's New 'Tang Ping' Trend Aims to Highlight Pressures of Work Culture. <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-57348406>

Becker, C. (1994). Better Than A Strike: Protecting New Forms of Collective Work Stoppages Under The National Labor Relations Act. *The University of Chicago Law Review*, 61(2), 351-421. <https://doi.org/10.2307/1600039>

Bersin, J. (2023 Nisan 10). Don't Let Quiet Quitting Harm Your Career, *MIT Sloan Management Review*. <https://sloanreview.mit.edu/article/dont-let-quiet-quitting-harm-your-career/>

Boy, Y. & Sürmeli, M. (2023). Quiet Quitting: A Significant Risk For Global Healthcare. *Journal of Global Health*, 13(03014),1-4. <https://doi.org/10.7189/jogh.13.03014>

Caldwell, C., Jamali, D. R., Elwin, P. B. & Allard-Blaisdell, S. T. (2023). Quiet Quitting and Reasoned Action. *Business and Management Research*, 12(1), 36-47. <http://dx.doi.org/10.5430/bmr.v12n1p36>

Chen, H. (2010). Advertising and Generational Identity: A Theoretical Model, İçinde *American Academy of Advertising Conference Proceedings Book* (ss.132-140).

Chiaburu, D. S., Peng, A. C., Oh, I. S., Banks, G. C. & Lomeli, L. C. (2013). Antecedents and Consequences of Employee Organizational Cynicism: A Meta-Analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 83(2), 181-197. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2013.03.007>

Cihangiroğlu, N. & Şahin, B. (2010). Organizasyonlarda Önemli Bir Fenomen: Psikolojik Sözleşme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeh/issue/54828/750549>

Cropanzano, R. & Mitchell, M. S. (2005), Social Exchange Theory: *An Interdisciplinary Review*, *Journal of Management*, 31(6), 874-900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>

Çakır, A. D. (2022 Ekim 7). Sessiz İstifa Sürecini Yaşayanlar Anlatıyor: Ya Unvanını Düşürelim Ya Da İstifa Et Dediler. *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2022/10/07/sessiz-istifa-surecini-yasayanlar-anlatiyor-ya-unvanini-dusurelim-ya-da-istifa-et-dediler/>

Çalışkan, K. (2023). Sessiz İstifa: Sonun Başlangıcı Mı Yeniden Diriliş Mi?. *Örgütsel Davranış İnceleme Dergisi*, 5 (2), 190-204. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jobreview/issue/79091/1287993>

Çimen, A. İ. & Yılmaz, T. (2023). Sessiz İstifa Ne Kadar Sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 27-33. <https://doi.org/10.47542/sauied.1256798>

Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The What and Why of Goal Pursuits: Human Needs and The Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Deneçli, C. & Deneçli S. (2010). Nabza Göre Şerbet, Kuşağa Göre Etkinlik: Eğlencenin Pazarlanması, *Pi Dergisi*, (40), 29-33. <https://studylibtr.com/doc/590173/nabza-g%C3%B6re-%C5%9Fferbet--ku%C5%9Fa%C4%9Fa-g%C3%B6re-etkinlik>

Dikili, A. (2012). Yeni Kariyer Yaklaşımlarına İlişkin Değerlendirmeler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17(2), 473-484. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/20821/222865>

Düzgün, A. (2020). Y ve Z Kuşaklarının İş Hayatından Beklentilerinin Karşılaştırılması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 218-241. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.734483>

Ece, S., Tokgözoğlu, S. & Delil, O. (2021). İşyerinde Kötü Muamele, Motivasyon ve Performans İlişkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 108-125. <https://doi.org/10.53092/duibfd.876963>

Efendi, M. A. (2023). The Influence of Burnout and Work-Life Balance on Quiet Quitting in Millennial Generation Workers in Malang City (Lisans Tezi), Faculty of Psychology, State Islamic University of Maulana Malik Ibrahim Malang. <http://etheses.uin-malang.ac.id/53293/7/19410178.pdf>

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. & Sowa, D. (1986), Perceived Organizational Support, *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0021-9010.71.3.500>

Emre, O. (2018). İş Yolculuğunun Kavramsal Anlamda İncelenmesi ve Geri Çekilme Davranışları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1613-1633. <https://doi.org/10.26466/opus.479549>

Enderle, R. (2022 Ağustos 18). Productivity and The Risks of Quiet Quitting, *Computer World*.

<https://www.computerworld.com/article/3670631/productivity-and-the-risks-of-quiet-quitting.html>

Eser, K. & Gökçen Ç. E. (2009) Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11348/135612>

Espada, M., (2022 Ağustos 23). Employees Say Quiet Quitting is Just Setting Boundaries.

Companies Fear Long-term Effects, *Time*, <https://time.com/6208115/quiet-quitting-companies-response/>

Formica, S. & Sfodera, F. (2022). The Great Resignation and Quiet Quitting Paradigm Shifts: An Overview of Current Situation and Future Research Directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 31(8), 899-907. <https://doi.org/10.1080/19368623.2022.2136601>

Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Siskou, O. vd. (2023). Nurses Quietly Quit Their Job More Often Than Other Healthcare Workers: An Alarming Issue for Healthcare Services. *Research Square*, Preprint v1, 1-23. <http://dx.doi.org/10.21203/rs.3.rs-3100000/v1>

Gedikli, B. (2022). Karl Marx ve Max Weber'de Modernite. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 638-653. <https://doi.org/10.55179/dusbed.1031438>

Green, A. (2022 Ekim 17). All This Talk About Quiet Quitting is Absurd. *Slate Group*. <https://slate.com/human-interest/2022/10/quiet-quitting-terribly-named-work-trend.html>

Güler, M. (2023). Çalışma Kültüründe Yeni Bir Kavram: Sessiz İstifa. Çukurova Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 247-261. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1200345>

Güney, S., Akalın, Ç. & İlsev, A. (2007). Duygusal Örgütsel Bağlılık Gelişiminde Algılanan Örgütsel Destek ve Örgüt Temelli Öz-Saygı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 189-211. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307645>

Gürer A. & Deniz N. (2018). Çalışan Sessizliğinin Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(1), 91-110. <http://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.18.02.871>

Hamouche, S., Koritos, C. & Papastathopoulos, A. (2023). Quiet Quitting: Relationship With Other Concepts and Implications for Tourism and Hospitality. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Ahead of Print. <http://dx.doi.org/10.1108/IJCH M-11-2022-1362>

Hetler, A. (2022 Eylül 01). Quiet Quitting Explained: Everything You Need to Know, *Techtarget*, <https://www.techtargget.com/whatis/feature/Quiet-quitting-explained-Everything-you-need-to-know>

Hitchins, S. (2022 Eylül 29). Quiet Quitting is Dividing The Workforce. Here's How to Bring Everyone Back Together. *Entrepreneur*, <https://www.entrepreneur.com/leadership/quiet-quitting-is-taking-over-the-workforceheres-how-to/434560>

Hobfoll, S. E. (2012) Conservation of Resources and Disaster in Cultural Context: The Caravans and Passageways for Resources, *Psychiatry*, 75(3), 227-232, <https://doi.org/10.1521/psyc.2012.75.3.227>

Jackson, J. (2022 Kasım 29). How to Know If Your Employees Are Quiet Quitting, *Newsweek*. <https://www.newsweek.com/three-signs-employees-quiet-quitting-1763243>

Jamieson, C. (2022 Eylül 23). Quiet Quitting and What Employers Can Do to Prevent It. *Dentons*. <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2022/september/23/quiet-quitting-and-what-employerscan-do-to-prevent-it>

Johar, S. A., Hassan, S. M. & Saiyed, H. (2023). Silent Disengagement: Understanding The Consequences of Quiet Quitting, Trends, and Impacts. *International Journal of Clinical Studies & Medical Case Reports*, 28(5),1-3. <https://dx.doi.org/10.46998/IJCMCR.2023.28.000700>

Kalça, A. (2015). Bilgi Ekonomisi Sendikal Hareketin Sonu Mu?, İçinde S. Sarı, A. H. Gencer & İ. Sözen (Eds.). *International Conference on Eurasian Economies Abstract Book* (ss.864-870). Eurasian Economists Association.. <https://avekon.org/papers/1225.pdf>

Keleş, N. Ö. & Kemalöğlü, N. (2022). Pandemi Sürecinde Çalışanların İşe Yabancılaşmaya İlişkin Algıları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 53-83. <https://doi.org/10.17152/gefad.981448>

Kelloway, E. K., Loughlin, C., Barling, J. & Nault, A. (2002). Self-Reported Counterproductive Behaviors and Organizational Citizenship Behaviors: Separate But Related Constructs. *International journal of Selection and Assessment*, 10(1-2), 143-151. <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00201>

Kesen, M. (2015). Örgütsel Bağlılığın İşkoliklik Üzerindeki Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(4), 53-68. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niguiibfd/issue/19760/211543>

Kılıklı, M. & Çarıkçı, İ. H. (2019). Ekstra Rol Davranışı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 831-846. https://iibfdergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/352/f_iles/yil-2019-cilt-24-sayi-4-yazi05-24102019.pdf

Kılınç, E. C. (2021). Covid-19 Salgını ve İşsizlik Oranları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12(24), 922-945. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1855193>

Klotz, A. & Bolino, M. (2022 Mart 23). When Quiet Quitting is Worse Than The Real Thing. *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/2022/09/when-quiet-quitting-is-worse-than-the-real-thing>

Klotz, A. (2022 Ocak 3), The Great Resignation is Still Here, But Whether it Stays is Up To Leaders, *The Forum Network*, <https://www.oecd-forum.org/posts/the-great-resignation-is-still-here-but-whether-it-stays-is-up-to-leaders>

Kont, B. (2022 Ekim 28). What is Quiet Quitting? Reasons and Solutions for Companies, *IXTalent* <https://www.ixtalent.com/comprehensive-approach-what-does-quiet-quitting-mean-to-companies/>

Krueger, A. (2022 Ağustos 24). Who is Quiet Quitting For?, *Newyork Times*,
<https://www.nytimes.com/2022/08/23/style/quiet-quitting-tiktok.html>

Kundu, M. S., Das, M. S. & Nag, M. S. (2022). The great resignation: a quantitative analysis of the factors leading to the phenomenon. İçinde L. P. L. Cavaliere, A. Ahmad & R. A. Sarda (Eds.). *Ceo International Congress Proceedings Book*, (s.86). NCM Publishing House,
<http://www.ceocongress.org/files/E-Book/4.%20CEO%20Congress%20Program.pdf?t=1653941239>

Kurt, S. & Karaaziz, M. (2021). Covid-19 Pandemisinin Psikososyal Alandaki Etkileri. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(2), 81-91.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/neujfa/issue/65575/1016261>

Laybats, C. & Redinnick, L. (2022). All Change, All Change Please! The Rapid Evolvment in Working Practice Across Sectors. *Business Information Review*, 39(4), 111-112.
<https://doi.org/10.1177/02663821221140961>

Lord, J. (2022 Eylül 9). Quiet Quitting is A New Name for An Old Method of Industrial Action. *The Conversation*, <https://Theconversation.Com/Quiet-Quitting-Is-A-New-Name-For-An-Old-Method-Of-Industrial-Action-189752>

Lorelie, C. (2020 Aralık 22). Hustle Culture: Why is Everyone Working Too Hard?. *Medium*.
<https://medium.com/the-post-grad-survival-guide/hustle-culture-why-is-everyone-working-too-hard-69f9f5331ab5>

Lu, M., Al Mamun, A., Chen, X., Yang, Q. & Masukujjaman, M. (2023). Quiet Quitting During Covid-19: The Role Of Psychological Empowerment. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(485), 1-16. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02012-2>

Madell, R., (2022 Eylül 22). Can Quiet Quitting Hurt Your Career?, *U. S. News*
<https://money.usnews.com/money/blogs/outside-voices-careers/articles/what-is-quiet-quitting>

Mahand, T. & Caldwell, C. (2023). Quiet Quitting - Causes and Opportunities. *Business and Management Research*, 12(1), 9-19. <https://doi.org/10.5430/bmr.v12n1p9>

- Mahmood, Z., Basharat, M. & Bashir, Z. (2012). Review of Classical Management Theories, *International Journal of Social Sciences and Education*, 2(1), 512-522. <https://ijsse.com/sites/default/files/issues/2012/volume%202%20issue%201%20Jan%202012/paper%2039/paper-39.pdf>
- Marx, K. (2007). Yabancılaşma: 1844 El Yazmaları, (Çev.) K. Somer & A. Kardam, (3. Baskı), Ankara: Sol Yayınları.
- Martínez, L., Lora, E. & Espada, A. D. (2022). The Consequences of The Pandemic For Subjective Well-Being: Data For Improving Policymaking. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16572), 1-20. <https://doi.org/10.3390/ijerph192416572>
- Mathison, J. (2022 Ekim 27). Quiet Firing: When Leaders Do The Bare Minimum. Rolling Stone. <https://www.rollingstone.com/culture-council/articles/quiet-firing-when-leaders-do-bare-minimum-1234618664/>
- McDonald, D. J. & Makin, P. J. (2000). The Psychological Contract, Organisational Commitment and Job Satisfaction of Temporary Staff. *Leadership & Organization Development Journal*, 21(2), 84-91. <https://doi.org/10.1108/01437730010318174>
- Metcalf, J. E. (2023). What's The Intersection Between The Great Resignation and Quiet Quitting?. Jessica E. Metcalf Kişisel Web Sayfası. [http://kajabi-storefronts-production.s3.amazonaws.com/file-uploads/sites/149436/themes/2151101197/downloads/627a4ce-28d8-aa71-6b66-fbd75cf6eb8e What s The Intersection Between-4.pdf](http://kajabi-storefronts-production.s3.amazonaws.com/file-uploads/sites/149436/themes/2151101197/downloads/627a4ce-28d8-aa71-6b66-fbd75cf6eb8e%20What%20s%20The%20Intersection%20Between-4.pdf)
- Molchan, S. & Clore, C. (2023). What's Going on in The Workplace? The Impact of Quiet Quitting and The Great Resignation in Corporate America, *Aspen Journal of Scholarly Works*, 3(5), 200-210. <https://images.aspen.edu/wp/uploads/2023/06/AJSW-2023-vol3-5.31.23-Final-TOC.pdf>
- Nair N. & Vohra N. (2009). Developing A New Measure of Work Alienation. *Journal of Workplace Rights*, 14(3), 293-309. <http://dx.doi.org/10.2190/WR.14.3.c>

- Nayak, U. (2022 Aralık 15). Why You Should Be Worried About Quiet Quitting?. *LinkedIn*.
<https://www.linkedin.com/pulse/why-you-should-worried-quiet-quitting-uday-nayak/>
- Nordgren, H. & Ingemarsson Björs, A. (2023). Quiet Quitting, Loud Consequences: The Role of Management in Employee Engagement (Yüksek Lisans Tezi). Department of Business Administration, Uppsala University. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1744351/FULLTEXT01.pdf>
- Novak, C. (2023). La Renuncia Silenciosa: Un Cambio De Tendencia En El Mundo Laboral Al Que Las Organizaciones Deben Afrontar. Desde El Enfoque De La Teoría De Los Sistemas De Trist Y Emery (Yüksek Lisans Tezi). Psicología de trabajo y organizaciones. Universitat Oberta de Catalunya.
<https://openaccess.uoc.edu/bitstream/10609/147965/3/cnovakTFG0123memoria.pdf>
- OECD (2021 Haziran 8). OECD Unemployment Rates. News Release: April 2021. <https://web.archive.org/2021-06-07/591034-unemployment-rates-oecd-06-2021.pdf>
- Organ, D. W. (1997). Organizational Citizenship Behavior: Its Construct Clean-Up Time. *Human Performance*, 10(2), 85-97. http://dx.doi.org/10.1207/s15327043hup1002_2
- Ørsted, C. (2022 Eylül 4). *Quiet Quitting Handler Ikke Om Nengagerede Medarbejdere, Men Om Dårhøg Ledelse. Orsted People Development*. <https://christianorsted.dk/2022/09/04/quiet-quitting/>
- Önder, N. (2022 Ekim 1). Herkesin Konuştuğu Sessiz İstifa. *Marketing Türkiye*,
<https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/sessiz-istifa-nedir/>
- Ören, K. & Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 34-59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/84742>
- Öztürk, E., Arkan, Ö. U. & Ocak, M. (2023). Understanding Quiet Quitting: Triggers, Antecedents and Consequences. *Uluslararası Davranış, Sürdürülebilirlik ve Yönetim Dergisi*, 10(18), 57-79.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3151014>

- Öztürk, Z. & Demir, Ö. (2017). Klasik, Neo-Klasik ve Modern Yönetim Yaklaşımlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Analiz. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2), 119-134. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/31200/339523>
- Paksoy, M. & Özbezek, B. D. (2013). Örgütsel Değişimde Beşeri Sermayenin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 6(12), 293-331. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gav/issue/6518/86426>
- Palad, J. P.C. (2023). *Are We Addressing Quiet Quitting in The Education Sector?*, Researchgate, Preprint, 1-8. <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.35399.47529>
- Pega, F., Náfrádi, B., Momen, N. C., Ujita, T. J., vd. (2021). Global, Regional, and National Burdens of Ischemic Heart Disease and Stroke Attributable to Exposure to Long Working Hours for 194 Countries, 2000–2016: A Systematic Analysis From The Who/Ilo Joint Estimates of The Work-Related Burden of Disease and Injury. *Environment International*, 154(106595), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2021.106595>
- Quinn, R. E. & Spreitzer, G. M. (1997). The Road to Empowerment: Seven Questions Every Leader Should Consider. *Organizational Dynamics*, 26(2), 37-49. [https://doi.org/10.1016/S0090-2616\(97\)90004-8](https://doi.org/10.1016/S0090-2616(97)90004-8)
- Rao, P. S. & Pande, H. S. (2010). Principles and Practice of Management. Mumbai: Himalaya Publishing House.
- Richardson, S. D. (2023). *Making The Entrepreneurial Transition: Understanding The Challenges of Women Entre-Employees*. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-29211-8_1
- Robinson, A. (2023 Nisan 2). Quiet Firing: What It is And How to Spot It. *Teambuilding.com*, <https://teambuilding.com/blog/quiet-firing>
- Rosalsky, G. & Selyukh, A., (2022 Eylül 13). The Economics Behind Quiet Quitting and What We Should Call It Instead, *National Public Radio*. <https://www.npr.org/sections/money/2022/09/13/1122059402/the-economics-behind-quiet-quitting-and-what-we-should-call-it-instead>

Rousseau, D. (1995). *Psychological Contracts in Organizations: Understanding Written and Unwritten Agreements*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781452231594>

Sağlık Bakanlığı. (2020 Temmuz 2). *Pandemi. İçinde Covid 19 Sözlüğü*. Erişim Eylül 30, 2023, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>

Savaş, B. Ç. & Turan, M. (2023). Sessiz İstifa Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 12(3), 442-453. <https://doi.org/10.22282/tojras.1291075>

Saygılı, Z. & Avcı, N. (2023). Çalışanların Görev Odaklı ve İnsan Odaklı Liderlik Tarzı Algılarının Adanmışlıktan Sessiz İstifaya Değın Farklılaşması Üzerine Bir İnceleme. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 212-227. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anlambilim/issue/78647/1312636>

Scheyett, A. (2022). Quiet Quitting, *Social Work*, 68(1)5-7. <https://doi.org/10.1093/sw/swac051>

Scott, E. (2022 Temmuz 29). Could Quiet Quitting Your Job Be The Answer to Burnout? What You Need to Know. *Metro*. <https://metro.co.uk/2022/07/29/could-the-quiet-quitting-trend-be-the-answer-to-burnout-what-you-need-to-know-17085827/>

Serenko, A. (2022). The Great Resignation: The Great Knowledge Exodus or The Onset of The Great Knowledge Revolution?. *Journal of Knowledge Management*, 27(4), 1042-1055. <https://doi.org/10.1108/JKM-12-2021-0920>

Serenko, A. (2023). The Human Capital Management Perspective on Quiet Quitting: Recommendations For Employees, Managers, and National Policymakers. *Journal of Knowledge Management*. Ahead of Print, <https://doi.org/10.1108/JKM-10-2022-0792>

Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/6757/90884>

Solmaztürk, A. B. (2021). Takım Çalışması. İçinde İ. Çevik Tekin (Ed.). *Yenilikçi İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Örgütsel İnovasyon* (ss.323-332). Ankara: Nobel Yayınları.

Solmaztürk, A. B. & Gürer, A. (2020). Kariyer Uyum Yeteneklerinin X, Y ve Z Kuşakları Bakımından İncelenmesi: Bir Alan Araştırması, *Turkish Studies - Social*, 15(3), 1471-1487. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40058>

Sull, D., Sull, C. & Zweig, B. (2022 Ocak 11). Toxic Culture is Driving The Great Resignation. *MIT Sloan Management Review*, 63(2), 1-9. <https://sloanreview.mit.edu/article/toxic-culture-is-driving-the-great-resignation/>

Summers, D. (2001). *Longman Dictionary of Contemporary English*, (3. Baskı), Edinburg: Longman.

Şahin, F. N. & Çekmeceliolu, H. G. (2016). Çatışma Yönetim Stratejilerinin İş Performansı Üzerine Etkileri: Güvenlik Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 167-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/43168/524858>

Taboroši, S., Maljugić, B., Lajić, Z., Rajković, J. & Mitić, S. (2023). Employee Turnover During The Great Resignation. İçinde *XIII International Symposium Engineering Management and Competitiveness Proceedings Book* (ss.124-128). https://www.researchgate.net/publication/371635969_EMPLOYEES_TURNOVER_DURING_THE_GREAT_RESIGNATION

Tapper, J. (2022 Ağustos 6). Quiet Quitting: Why Doing The Bare Minimum at Work Has Gone Global. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/money/2022/aug/06/quiet-quieting-why-doing-the-bare-minimum-at-work-has-gone-global>

Taş, H. Y., Demirdöğmez, M. & Küçüköğlü, M. (2017). Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1030-1048, <https://doi.org/10.26466/opus.370345>

TDK. (2023). İstifa. İçinde TDK Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Eylül 12, 2023. <https://sozluk.gov.tr/?istifa>

Topaloğlu, H. & Arastaman, G. (2016). Örgütlerde Psikolojik Sözleşme Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 25-36. <http://ihead.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/27733/292800>

- U. S. Bureau of Labor Statistics. (t.y.). *Number Of Unemployed Persons Per Job Opening, Seasonally Adjusted*, <https://www.bls.gov/charts/job-openings-and-labor-turnover/unemp-per-job-opening.htm>
- Van Den Broeck, A., Ferris, D.L., Chang, C.H. & Rosen, C. C. (2016). A Review of Self-Determination Theory's Basic Psychological Needs At Work. *Journal Of Management*, 42(5), 1195-1229. <https://doi.org/10.1177/0149206316632058>
- Wang, J. J. (2020). How Managers Use Culture and Controls to Impose A '996'work Regime in China That Constitutes Modern Slavery. *Accounting & Finance*, 60(4), 4331-4359. <https://doi.org/10.1111/acfi.12682>
- Wesarat, P. O., Sharif, M. Y. & Abdul Majid, A. H. (2014). A Conceptual Framework of Happiness At The Workplace. *Asian Social Science*, 11(2), 78-88. <http://dx.doi.org/10.5539/ass.v11n2p78>
- Whiteford S. C. (2022 Ekim 5). Quiet Quitting: 3 Signs & 3 Solutions. *Talent Plus*. <https://talentplus.com/quiet-quitting-signs-and-solutions/>
- Wood, A. W. (2017). *Karl Marx*. (Çev.) D. Yücel & B. Aydın, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yadav, G. K. & Nagle, Y. K. (2012). Work Alienation and Occupational Stress. *Social Science International*, 28(2). 333-344. <https://www.proquest.com/docview/1095604484>
- Yavan, Ö. (2016). Örgütsel Davranış Düzleminde Adanmışlık. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 278-296. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34751/384348>
- Yaylalı, M. & Lebe, F. (2011). Beşeri sermaye İle İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Marmara Üniversitesi Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 30(1).23-51. <https://www.acarindex.com/european-journal-of-physics-education/automating-energy-bandgap-measurements-in-semiconductors-using-labview-13008>

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 30.10.2023

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 31.05.2024

İnceleme/Analysis

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 1-41

<https://doi.org/10.48131/jscs.1383187>

Yıldız, D. (2023). Örgütlerde İşgören ve İşverenlerin Güncel Sorunu Sessiz İstifa. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12(6), 795-802. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue_e/79214/1326262

Yüksel, H. (2014). Emek Kavramının Ortaya Çıkışında Rol Oynayan Tarihi Dönüm Noktalarının Süreç Merkezli Değerlendirilmesi. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 19(2), 257-273. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/20815/222693>

Zhang, T. & Rodrigue, C. (2023). What if Moms Quiet Quit? The Role of Maternity Leave Policy in Working Mothers' Quiet Quitting Behaviors. *Merits*, 3(1), 186-205. <https://doi.org/10.3390/merits3010012>

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: Alper GÜRER %34, Ahmet Barış SOLMAZTÜRK%33 Fatma GÖKÇE %33 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Alper GÜRER %34, Ahmet Barış SOLMAZTÜRK%33 Fatma GÖKÇE %33

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

TANZİMAT DÖNEMİNDE GAZETECİLİK VE HABER ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Serap IŞIK¹

Şaban KÖKTÜRK²

Öz

Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı dönem olan Tanzimat dönemi ortaya çıkan yeni edebiyat ve yeni metin türleri açısından özel bir yere sahiptir. Siyasal yönden geri kalmanın etkileri her alanda kendini gösterdiği gibi, sosyal hayatta ve sanatta da açıkça görülür. Batıdaki yenilik ve gelişmeler tüm dünya gibi Türk aydınların da dikkatini çekmiş ve bu doğrultuda adımlar atılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa'ya gönderilen aydınlar, çeviri yoluyla edebiyata başka bir yön vermede öncülük etmişlerdir. Gazetecilik alanında da yenilik hareketleri kendini göstermiş ve gazete dilinde de değişimler olmuştur. Tanzimat gazeteciliği aynı zamanda yeni edebiyatın temellerini de oluşturmuştur. Çeviri yoluyla edebi dizgeye kazandırılan makale, deneme, köşe yazıları gibi yeni türler sayesinde edebiyatta da yazım türleri çeşitlenmiştir. Yabancı dilde yazılan gazeteler ve çeviri haberler ile ortaya çıkan dil çeşitliliği Türkçenin değişimine de yol açmıştır. Bu çalışmada, yeniliklerin gerçekleştiği bu dönemde çevirinin gazetecilik yoluyla bu değişimleri nasıl yansıttığının, kültür aktarımı için nasıl bir araç haline geldiğinin, çeviri haberlerde kullanılan erek dilin genel olarak nasıl olduğu ve erek dili ne yönde değiştirdiğinin, gazetelerde ne tür çeviri haberlere yer verildiğinin, çeviri haberler sayesinde erek yazın dizgesinin nasıl şekillendiği ve çevirinin gazetecilik anlayışını nasıl şekillendirdiğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışma için dönemin gazeteleri ve haber içerikleri üzerine ve basın tarihine ilişkin yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalarda geçen çeviri haberler çalışmanın amaçları doğrultusunda incelendiğinde, çeviri sayesinde her alandan seçilen haberler ile batı kültürünün tanıtılmaya çalışıldığı, genel olarak sade bir dil kullanıldığı, edebi dizgeye giren yeni türler ile yeni bir gazetecilik anlayışı oluşmaya başladığı sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat basını, Gazetecilik Batılılaşma, Haber çevirisi, Çoğuldizge, Dil değişimi

A STUDY ON JOURNALISM AND NEWS TRANSLATIONS IN THE TANZİMAT PERIOD

The Tanzimat period, the period in which modernization and westernization movements gained momentum in the Ottoman Empire, has a special place in terms of literature and new text types. The effects of political backwardness were evident in every field, as well as in social life and art. Innovations and developments in the West attracted the attention of Turkish intellectuals, as well as the rest of the world, and they became more interested in the developments. In particular, the intellectuals sent to Europe pioneered in giving another direction to literature through translation. There were also developments in the field of journalism and changes in journalese. Tanzimat

¹ Sakarya Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Çeviribilim Anabilim Dalı serap.isik1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6274-0141

² Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çeviribilim Anabilim Dalı, skokturk@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2575-0137

journalism has also formed a new understanding of literature. Thanks to translations from many different newspapers, new genres such as articles, essays, and columns were used for the first time. So, the types in literature have also diversified. The language diversity that emerged with newspapers written in foreign languages and translated news has led to changes of Turkish language. In this study, the aim is to reveal how translation reflects these changes through journalism, how it has become a tool for cultural transfer, how the target language used in translated news, how it has changed the target language, what kind of translated news were included in the newspapers in this period of innovation. It is also shown how the target literature has changed and how translation shaped the understanding of journalism. For the study, studies on the newspapers of the period and their news contents and the history of the press were examined. When the translated news in these studies were examined, it was concluded that thanks to the translation, western culture was tried to be introduced with the news selected from every field, a plain language was used in general, and a new understanding of journalism began to emerge with the new genres that entered the literature.

Keywords: Tanzimat Press, Journalism, Westernization, News translation, Polysystem, Language change

Giriş

Tanzimat Dönemi, Türk edebi dizgesinin Batı kaynaklı birçok yeni türle karşılaştığı bir dönemdir. Roman, köşe yazıları makaleler bu dönemde çeviri yoluyla özellikle yoğunlaşan gazetecilik faaliyetleriyle kültüre girmeye başlamıştır. “İlk tefrikalar ve ilk tercüme gazetesi vasıtasıyla olur. Bu dönemde edebiyatçıların çoğu aynı zamanda birer gazetecidir.” (Canata, 1995: s.1). Dönemin gazeteleri üzerine yapılan araştırmalar artan gazetecilik faaliyetleri doğrultusunda dönemin yenilik hareketlerinin halka yansıtıldığını, halkın eğitim ve genel kültür seviyesinin artması için tarımdan, eğitime, sağlığa ve daha birçok alana dair eğitici konulara yer verildiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın odak noktasını oluşturan çeviri olgusu yüzünü Batı’ya dönmeye başlayan Osmanlı’da gazetecilik alanında dış dünyanın yansıtılabilmesi için büyük öneme sahiptir. Öncelikle dönemin özellikleri ve reform hareketleri, dönemin gazetecilik anlayışı ve mevcut gazeteler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiş ve sonrasında edinilen tüm bilgiler değişmeye başlayan gazetecilik anlayışında çevirinin konumu ile ilişkilendirilmiştir. Gazeteler ile ilgili kaynaklarından tasnif edilen haberleri içeren çalışmalar ve yabancı kaynakların çeviri yoluyla kültüre aktarımı değerlendirilmiştir. Bu haberlerin özellikleri üzerinden yorumlar yapılmış ve etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda ilk bölümde dönemin yeniliklerinden bahsedilmiş, ikinci bölümde dönemin gazetecilik faaliyetleri hakkında bilgi verilmesinin ardından, diğer iki bölümde çeviri olgusunun gazetecilikteki yeri, haber içerikleri ve çeviri haberlere ilişkin özellikler incelenmiştir. Son bölümde ise çeviri haberlerin erek dil üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

1. Tanzimat Dönemi ve Reformlara Genel Bakış

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1839-1876 yıllarını kapsayan ve Tanzimat olarak adlandırılan bu dönem yenilik hareketlerinin en çok yapıldığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Batı'da Rönesans ile başlayan yenilik hareketlerinin her alanda kendine yer bulması ancak Osmanlı Devleti'nin dünya çapında devam eden yeniliklere kendini kapatması ekonomik ve siyasal açıdan sıkıntılara sebep olmuş ve çağın gerisinde kalmamak adına özellikle Batı kaynaklı reformlar gerçekleşmişti. Arka arkaya gelen yenilgiler ve başarısızlıklardan sonra Avrupa'nın gücü kabul edilmeye ve yenilikler takip edilmeye başlanmıştır. "Osmanlı yöneticileri de Avrupa'yı küçük görmeyi bırakıp onların karşısında tutunabilmek için Avrupalılardan daha çok şeyler öğrenmeye, Avrupa kurumlarını kendilerine mal etmeye başladılar." (Özdiş, 2010: s.36) Batı'daki yenilikler özellikle aydınların ilgisini çekmiş ve çoğunlukla Fransa olmak üzere çeşitli yerlere gönderilerek yenilikleri yerinde incelemelerine fırsat verilmişti. Batı'da yaygınlaşmakta olan ifade özgürlüğü, insan hakları, halkın yönetime dahil olmaya başlaması gibi fikirler Tanzimat döneminde de Osmanlı'da yaygınlaşmaya başlamıştı. Her alanda kendini gösteren yeniliklerin kalıcı olabilmesi için halka inmesi gerekiyordu. Bu durum ilk zamanlar için oldukça zordu çünkü hem halkın okuma-yazma oranı çok düşüktü hem de gazetecilik yaygın değildi. Halkın yeniliklerden haberdar olmalarını sağlayacak yayın organları yetersizdi. Yenilikleri halkın benimseyebilmesi amacıyla gazetecilik faaliyetleri de aynı doğrultuda hız kazanmaya başladı.

Tanzimat'ın sadece siyasi olarak Batı'ya uyarlanma yönü yoktur; Tanzimat aynı zamanda sosyolojik bir kırılma kabul edilebilecek bir dönem niteliği taşımaktadır. Bu dönemde çevirilerin de rol aldığı ve toplumun entelektüel potansiyeline dönük üretimlerin gerçekleştiği bir devre girilecek ve özellikle toplumun kitle iletişim araçları vasıtasıyla bu birikimi yaydığı görülecektir. Tanzimat, kitle iletişimine geçildiği, fikir gazeteciliğinin (Tercüman-ı Ahval:1860) başladığı, özellikle toplumsal bilgilendirme ve bilinçlenmenin yükseldiği, dolayısıyla da ideolojilerin yayılması noktasında atmosferin uygun olduğu bir dönemdir. (Can, 2015: s. 134)

Bu nedenle Tanzimat Dönemi çeviri faaliyetlerini gazetecilik faaliyetlerinin artması doğrultusunda incelenmesi, dönemin yeniliklerini ve kültüre geçen yeni kavramları ortaya koymakta, yenilikçi yaklaşımların benimsenmesinde gazetelerin etkisini göstermektedir.

2. Tanzimat Dönemi Gazeteciliği

Basın halkın dünyayı, ülkesini ve etrafında olup bitenleri görebilmesine yardımcı olan en önemli kitle iletişim araçlarından biridir.

Atatürk basını şöyle tanımlar: "Basın milletin müşterek sesidir. Bir milleti tenvir ve irşaatı, bir milletin muhtaç olduğu fikri gıdayı vermekte, hülasa bir milletin hedefi saadet olan istikamet-i

müşterekede yürümesini teminde, basın başlı başına bir kuvvet, bir mektep ve bir rehberdir” (İnuğur, 2005: s.20).

Bu noktada gazete toplumdaki gelişmeleri takip edebilmek ve değişimleri gözlemleyebilmek adına çok değerli bir iletişim aracıdır. Son dönemlerde hızlı haberleşmeyi sağlayan kitle iletişim araçlarının var olmadığı zamanlarda gazete halkın en büyük bilgi kaynağı idi. Özellikle, Türk basınının temellerinin atıldığı Tanzimat döneminde gazetecilik faaliyetleri birçok alana etki etmiştir. Francis Bacon, “Modern çağlar açan üç öge basımevi, barut ve pusuladır” der (Koloğlu, 1983: s. 68). Gazeteler aracılığıyla çeşitli ideolojiler ve fikirler kendine yer bulabilmeye başlamıştı. Aynı zamanda halkın eğitime de katkı sağlamak amacıyla köşe yazıları ve makaleler aracılığıyla öğretici yayınlar yapılıyor, halka inebilmek adına daha sade bir Türkçe kullanılıyordu.

Kültürel ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler ile matbaanın imparatorlukta kullanılmaya başlandığı devirden bu yana en çok rağbet gördüğü dönem olan on dokuzuncu yüzyılda, basılan telif ve tercüme kitaplar ile gazetelerin ve dergilerin sayılarındaki yükseliş doğru orantılıdır. (Atbaşı, 2017: s. 35)

O dönemde Batı basını genel özellikleri itibarıyla halkın anlayabileceği, sade bir dile sahipti, bilgi hızla yayılabiliyordu ve kamuoyu oluşturmada etkiliydi. Yönetenler ve yönetilenler arasında gazeteler bir köprü görevi görmekteydi. Aynı zamanda fikir özgürlüğü çerçevesinde eleştirel yazılar kaleme alınabiliyordu. Bu anlayışın Osmanlıda yerleşmesinin çok çabuk gerçekleşmesi beklenemezdi çünkü yazın dili halkın konuştuğu dilden daha ağır ve fikir özgürlüğü o dönem için tamamen benimsenmiş bir kavram değildi. Gazetecilik de henüz halkın anlayışını şekillendirmede yeterince güçlü değildi. Bu noktada çevirinin rolü halkın benimsemesi istenen fikirler ve duyurulmak istenen haberler için Batı gazeteciliğinin kaynak olması sebebiyle tartışılmazdır.

Osmanlı’da Tanzimat öncesinde çıkan gazeteler yabancı dilde yazılmışlardı. Babıalî genel liberalleşme ve hoşgörü politikasına uygun olarak diğer dillerdeki basının gelişmesine yardımcı bir tutum içine girmiştir (Koloğlu, 1983: s. 72). Bu gazetelerin varlığından doğan gereksinim ile 1833 yılında Babıalî’de bir tercüme bürosu kurulmuş ve haberler çevrilerek dünyada olup bitenler takip edilmeye başlanmıştır. Tercüme bürosu yaptığı çevirileri ile Batı’ya açılan bir pencere haline gelmişti. İlk basın faaliyetlerinin çoğu Fransızca idi. Ülkedeki Fransız okulları ve aydınların daha çok Fransa’ya gitmesi nedeniyle Fransızcanın etkisi büyük olmuştur. Gazetelerde yer alan modern hayata dair çeviri haberler çoğunlukla Fransız kaynaklıydı (Koloğlu, 2013: s. 37). *Takvim-i Vekayî*’nin Fransızca sayıları çıkarılmıştı (*Le Maniteur Ottoman*). Fransızca dışında farklı dillerde gazeteler de çıkmıştır. 1828’de Kahire’de çıkarılan ilk Türkçe gazete olan *Vakay-i Mısıriye* de Türkçe ve Arapça olarak çıkarılmıştır. “Gazetenin ana metnini Türkçe yazıların oluşturması, Arapça yazılarına onların

tercümesi olması on dokuzuncu yüzyılın başındaki Mısır'da Türkçenin etkisini göstermektedir” (Atbaşı, 2017: s. 58). Mehmed Ali Paşa Girit'te *Vekayi-i Giriddiye* adlı bir gazete yayımlamış ve Türkçenin yanında Yunancayı da eşit kullanmıştır. Bunların yanı sıra Arapça, Rumca, Ermenice, Yahudi İspanyolcası, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Bulgarca, Farsça, Sırpça, Rusça ve Hırvatça gibi birçok dilde yayınlar yapılmıştır (Ölker, 2016: s. 18).

Tanzimat döneminde halkın daha kolay okuması ve fikirlerin daha çabuk yaygınlaşması adına dil sadeleşmeye başlamış ve bu sayede gazeteler daha geniş kitlelere hitap edebilmeye başlamıştır. Konular sadece siyasal haberler olmaktan çıkmış ve günlük haberlere, öğretici konulara da yer verilmiştir. Ayrıca gazetelerin hem sayılarının artması hem de dil çeşitliliği fikir özgürlüğünün temellerinin atılmasında etkili olmuştur.

3. Çevirinin Tanzimat Gazeteciliğindeki Yeri ve Etkileri

Çeviri yoluyla gazete çıkarma tekniği Tanzimat gazeteciliği için vazgeçilmez bir haldir. Bazı sayılar sadece çeviri haberlerden oluşturuluyordu. Hatta İstanbul ve Anadolu'dan birçok haberin de yabancı dilde yazılan gazetelerden çevrilerek yayımlandığı bilinmekteydi (Ölker, 2016: s. 43). Bu nedenle Tanzimat öncesinde çıkmış olan yabancı dilde yazılan gazeteler sayesinde çeviriye olan ihtiyacın kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Daha önceki dönemlerde de farklı kültürlerden oluşan halkın kendi arasında anlaşabilmesi veya devletin dış ilişkilerini yürütmeleri noktasında sözlü çeviri daha yaygın olarak kullanılmaktaydı. Ancak, basılı kaynakların artmaya başlaması ile yazın dilinde de çeviri eylemi önem kazanmaya başlamıştır.

Ülkede gazeteciliğin Batı'ya kıyasla gelişmemiş olması, yabancı dilde yazılmış olan gazetelerin çeviri yoluyla yeni oluşmaya başlayan gazetecilik anlayışını şekillendirdiği ve örnek olduğu anlaşılmaktadır. Bu etkiler hem içerik hem de teknik açıdan değerlendirilebilir. İçerik açısından bakıldığında dönemin yenilik hareketleri kapsamında insan hakları, özgürlükler, halkın eğitimi gibi konulara yer verildiği görülmüştür. Aynı zamanda Batı'dan siyasi, ekonomik ve sosyal hayattan haberlere de yer verilmiş Batı kültürü tanıtılmaya ve yenilikler bu yolla halka benimsetilmeye çalışılmıştır.

Teknik açıdan bakıldığında ise çeviri yoluyla edebi dizgeye kazandırılan deneme, makale, köşe yazısı ve biyografi gibi türler çevirinin Tanzimat basınındaki yerini ortaya koyar. “Tiyatro türünün ilk tercüme ve telif örnekleri gazete vasıtasıyla tanıtılır” (Canatak, 1995: s.1). Sayıca çok

olmasa da biyografi türünün de ilk örnekleri çeviri aracılığıyla gazetelerde yer almıştır. Makaleler sayesinde de dünya halka tanıtılmak istenmiş ve öğretici konulara yer verilmişti. Örneğin bu dönemde çocuklara yönelik yayınlar da mevcuttu. 1869-1970 arasında gazete eki olarak verilen Mümeyyiz Türk edebiyatının ilk çocuk dergisi kabul edilir ve batı kaynaklı öğretici konulara yer verildiği araştırmalarda görülmüştür:

Mümeyyizde hedef kitle özellikle ilköğretim çağındaki çocuklar olmuştur. Gazetede, o yaş grubundaki çocukların eğitimlerinde etkili olması için bir takım telif ve çeviri eserlere yer verilmiştir. (Çelik, 2012: s. 83)

Bu çeviriler ve yayımlanan eserler dönemin eğitim anlayışını yansıtabileceğinden eğitim bilimleri açısından da birer kaynak sayılabilir.

Köşe yazıları da özgürlükler ve farklı bakış açıları kazanma yönünden önemliydi. Köşe yazıları ile ilgili dikkat çeken nokta, yazıların başlıklarının olmaması ve ilk satırlarında sadece çalışmanın hangi kaynaktan alındığının belirtilmesidir.

Matbaanın Batı'da çok daha önce kullanılmaya başlanmış olması sebebiyle, Batı edebiyatında edebi türler çok çeşitliydi ve Osmanlı için sayısız kaynak haline gelmişti:

Devletin kendi kurumlarıyla Batı'ya doğru değişmesi, Türk aydınları üzerinde de tesirini göstermişti. Tanzimat'a kadar edebiyat sahasında Batı tesiri bu derece ileri gitmemişti; artık edebiyatta Doğu'dan yüz çevirme ve Batı'nın edebiyat türlerine meyletme söz konusudur. (Can, 2015: s. 130)

Bu durumun Tanzimat edebiyatının çeşitlenmesinde de büyük bir rolü olmuştur. Bu çeşitlenme elbette çok kısa bir sürede gerçekleşmemiştir. Halkın okuma yazma oranının düşük olması ve reformlara yönelik karşıt görüşler yeni fikirlerin yayılmasını zorlaştırmaktaydı. Bu doğrultuda gazeteler yeni türlerin tanıtılması ve yaygınlaşması için bir araç haline gelmişti.

Çeviri sayesinde edebi dizgede oluşmaya başlayan değişim de Tanzimat dönemi çerçevesinde önemli bir yere sahiptir. Itamar Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramı açısından incelendiğinde, çeviri faaliyetleri metinlerin türleri ve konuları açısından değişimlere yol açmıştır. Zohar'a göre edebi dizgelerde hakim olan eserler merkezde yer alır ve saygın konumdadırlar. Yeni eserler henüz tam olarak kabul görmedikleri için çevreden merkeze doğru bir süreç içinde saygın olmayan bir konumda bulunurlar. Çeviri, birçok dizge ile ilişki halinde olduğundan, eserlerin çevreden merkeze yolculuğunu olanaklı kılar. 1859'dan itibaren yerli edebiyat dizgesinde meydana gelen değişiklikler, Batılılaşma ile başlayan kültür değişiminin ağır ilerleyen süreci içinde yer almaktaydı. (Paker, 1987: s.32). Merkez konumda yer alan ve saygın görülen Divan edebiyatı sebebiyle Arapça ve Farsçanın kültür üzerindeki etkisi büyüktü. Sözlü halk edebiyatı ise çevrede,

saygın görülmeyen bir konumdaydı. Divan edebiyatı çok kuralcı ve kemikleşmiş olduğu için Halk edebiyatından kopuktu. Ağır dili sebebiyle zaten okuma yazma oranı çok düşük olan halk arasında yaygınlaşmıyordu. Edebi türlerin de çeşitlerinin az olması bir durgunluğa yol açmıştı. Çeviri yoluyla özellikle gazetecilik faaliyetleri ile yeni türlerin dizgeye girmesi yavaş da olsa Divan edebiyatının merkezi konumunu kaybetmesine ve yeni türlerin çevreden merkez konumuna geçmesine sebep olmuştur. İlk etapta çevrilen eserler popüler ancak saygın görünmeyen eserlerdi. Ancak zamanla, gazetelerde çıkan çeviri metinler sayesinde boşluk bulunan edebi dizge şekillenmeye başlamış ve yeni türler çevreden merkeze ilerlemeye başlamıştır. “Bu bağlam içinde çeviri edebiyatın çoğul dizgenin çevresinden merkezine doğru ilerleyişi, esas olarak düzyazı yoluyla, özellikle gazetecilikte kullanılan düzyazıyla sağlanmıştır (Paker, 1987: s.35).

4. Tanzimat dönemi gazetelerinde çeviri haber içerikleri ve amaçları

Çalışmanın bu bölümünde Tanzimat döneminde çıkarılmış gazetelerden örnekler sunarak, çeviri haberlerinin içerikleri hakkında bilgi verilecektir. Aynı zamanda haberlerin türlerine dikkat çekilerek, bu haberlerin neden seçilmiş olabileceği tartışılacaktır.

Perihan Ölker *Tanzimat Basınının Dili* adlı kitabında dönemde çıkmış bazı gazeteleri içerik ve türlerine göre sınıflandırmıştır. Aynı zamanda Dr. Necati Çavdar tarafından yazılmış *Muhbir-Osmanlı Basınının Sivri Dili* dönemin muhalif dilini yansıtmaktadır. Orhan Koloğlu tarafından yazılmış *Osmanlıdan 21.yy'a Basın Tarihi* adlı kitapta da o dönem yeni gazetecilik anlayışı sonrasında Türkçenin nasıl değiştiği araştırmalarla ortaya konmuştur. Çeviri haberlerin incelenmesinde bu kaynaklara sıkça başvurulmuştur.

Ölker, haber türlerini Bilgi Ağırlıklı (haber, biyografi, makale), Fikir Ağırlıklı (köşe yazıları, mektup), Talimat Verici (talimatname, antlaşma, ferman), Yönlendirici Metinler ve İlan/Reklamlar olarak 5'e ayırır (2016: s. 21).

Haberler incelendiğinde dış kaynaklı haberlerin sayıca daha çok olduğu görülmektedir. Avrupa'dan Amerika'ya dünyanın birçok bölgesinden haberler yayımlanmıştı. Bunun sebebi gazete yazılarının çeviri yoluyla oluşmasıydı. Ayrıca gazetecilik anlayışı henüz gelişmediği için hazır olan haberleri çevirip yayımlamak daha kolaydı (Ölker, 2016: s. 65). Ayrıca bir diğer amaç halka Batı'yı tanıtmak, dünyada olup bitenlerden söz etmektir. Dünyada olup biten yenilikler insanlara gösterilmek isteniyordu ve bu doğrultuda insanlar farklı bakış açıları kazanabilirlerdi.

Aynı zamanda çeviri haber yayımlamak sansüre uğrayan yazarlar ve gazeteciler için de bazen sorumluluktan kaçış yoluymuştu. Örneğin Namık Kemal doğrudan yayımlayamadığı konuları önce Fransızca olarak yabancı dilde çıkan gazetelerde yayımlatıyor sonra da Türkçeye çevirerek “çeviri haber” olarak Türkçe gazetelerde yayımlatıyordu. Bu yolla yabancı kaynaktan aktarmanın dokunulmazlığını kullanıyor ve sorumluluktan kurtuluyordu. (Koloğlu, 2015: s. 38)

Bu çalışma kapsamında dönemin önde gelen gazeteleri olan *Ceride-i Havadis*, *Takvim-i Vekayi*, *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkar* ve *Muhbir* gazeteleri başta olmak üzere farklı kaynaklardan alınan veriler doğrultusunda çeviri haberler incelenmiştir.

Takvim-i Vekayi 1831 yılında II.Mahmud tarafından devlet ve halkın arasındaki iletişimi kuvvetlendirmek amacıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Devletin tüm politikalarının ve yeniliklerin sadece Türklere değil azınlıklar arasında da yaygınlaşabilmesi için gazetenin Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca nüshaları da basılmıştır. Aynı zamanda sadece devleti övme anlayışı olmadan yenilgileri de tartışan ilk gazetedir. Topuz gazetenin çıkarılma sebebinin şöyle açıklar:

“Yabancı ülkelerde basının iki yüz yıllık bir tarihi vardı. Dışardaki olayları izleyenler bunu padişaha duyuruyorlardı. O dönemde İzmir’de çıkan Fransızca gazeteler de o çevrede geniş yankılar uyandırmıştı. Bu olayların padişahı etkilediği anlaşılıyor” (Topuz, 1973: s.5).

Bu durum dönemin özgürlük ve insan hakları konularında yaygınlaşan yeni fikirlere işaret etmektedir. İçerik açısından birçok gazeteye göre daha geniş bir perspektif sunan gazete, Tanzimat fermanı içerikleri için insanları hazırlar nitelikteydi (Koloğlu, 1983: s.71).

Gazetede yer alan dış haberlerde üslup değişimi göze çarpmaktadır. Örneğin bir devlet görevlisinin sözleri çevrilirken daha resmi, ağır bir dille, günlük haberler ise daha sade ve halka uygun bir dille çevrilmiştir (Ölker, 2016: s. 57).

Osmanlı Devleti’nde halkın birçok farklı kültürden, farklı dili konuşan insanlardan oluşması bu gazetenin özellikle azınlıkların yoğunlukla konuştukları dillere çevrilmesine çok haklı bir sebeptir. Yenilikler veya benimsetilmek istenen fikirler gazete yoluyla anlatılıyordu ancak toplumda sadece Türklere yoktu, amaçlanan şeyin yapılabilmesi için tüm halkın bunlardan haberdar olması gerekirdi. Bu yüzden birçok dile çevrilerek halkın her kesimine ulaşmaya çalışılmıştır. Ancak gazetenin Fransızca çevirisi Avrupa’ya basın yoluyla ulaşmayı hedeflediği için onu diğer dillerde çıkan gazetelerden farklı kılmaktaydı (Çelik, 2012: s. 52). Açıkça ki, bu dönemde bir yandan halka Batı tanıtılmaya çalışılırken bir yandan da Batı’ya Osmanlı anlatılmaya çalışılıyordu. Farklı dillerde çıkan nüshaları ile ilgili araştırmalardan çıkan bir sonuç da şu şekildedir:

Farklı milletlerin dillerindeki bu yayınların içeriği olarak şunları bilmekteyiz: birebir Takvim-i Vekayi'nin çevirisi değillerdi belki; ama içerik olarak her birine ayrı itina gösterilerek hazırlandığı ve hitap ettiği gurubun özelliklerini göz önünde tutması bakımından dikkat çekicidir. (Çelik, 2012: s. 52)

İncelenen farklı bir çalışmada da benzer görüşlere rastlanmıştır: “Avrupa kamuoyuna yönelik olarak dönemin diplomatik dili Fransızca seçilirken, ülkede yaşayan diğer azınlık halk için ise Farsça, Rumca, Ermenice ve Arapça da yayımlanmıştır” (Çaylı, 2017: s.19). Gazetenin Fransızca nüshası için özel bir hassasiyetin olduğu görülmektedir çünkü dönemde yenilik alanında en çok etkilenilen kültür Fransız kültürüdür ve Fransızca gazete yoluyla Osmanlı'nın Batı'ya yüzünü dönmeye ve kendini tanıtmaya başladığı söylenebilir.

2014'teki bir çalışmada *Takvim-i Vekayi* gazetesindeki haberler konularına göre sınıflandırılmış ve Avrupa gazetelerinden çevrilmiş haberler ayrı bir başlıkta incelemiştir. Bu haberler “Avrupa nüfusuna ve Avrupa'nın çeşitli yönlerden değerlendirilmesine ilişkin tercüme” ve “İlgi çekici bir takım habere dâir” başlıkları altında örneklendirilmiştir. İlk başlık için bir örnek olarak şu kısım verilebilir: “Tebdir-i ümrân-ı mülki”ye dâir İngiliz gazetelerinin birinde yer alan haberin tercümesi...” (Gebece, 2014: s.484). İkinci başlık için de şu haber örnek gösterilebilir: “Fransa'da neşr olunan *Kontitusyonel* (*Le Constitutionnel*) gazetesinden tercüme edilen ve Fransa'da görülen bir kuyruklu yıldızın halkı korkuttuğuna ilişkin haber...” (Gebece, 2014: s.485). Çalışmadaki diğer haberler de incelendiğinde tercüme edilmiş haberlerin sadece siyasi haberler olmadığı, gündelik yaşamdan içeriklere de sahip olduğu ayrıca haberlerin başında nereden alındığı belirtilmiştir. Ayrıca diğer çalışmalarla benzer doğrultuda gazetenin çeviri nüshalarının amacından bahsedilmektedir:

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Yönetimi, Avrupa devletlerine fikirlerini “Le Moniteur Ottoman” ile açıklayarak, Osmanlı Yönetimi'nin âdil olduğunu göstermeye gayret etmişti. Devlet içerisinde ise tüm “millet”lerden olan tebaayı Pâdişah etrafında birleştirme gayreti mevcuttu. (Gebece, 2014: s.490)

Ceride-i Havadis 1840 yılında William Churchill tarafından Tanzimat döneminde çıkarılmış yarı resmi ilk gazetedir. Kırım savaşı sırasında bölgeye muhabir gönderilmesi ve oradan haberler yayımlanması sonrasında popüler olmuş ve satışları artmıştır. “Enver Behnan Şapolyo, İskenderiye'den *Ceride-i Havadis*'e haber gönderen bir gazetecinin, basın tarihimizde ilk muhabir sayılacağını öne sürmektedir” (Yavuz, 2013: s. 112). Dış kaynaklı haber sayılarının artışı ile artık birçok ülkede muhabir bulunduğu, muhabirlerin sayısı da zamanla artmıştır. Özellikle Batı parlamenter sistemine çok önem verilmiş, buna ek olarak edebî çeviriler de gazetede oldukça yer

almaya başlamıştır. Bu durum da gazeteye ait bir aydın kesimin oluşmasına yardımcı olmuştur (Çelik, 2012: s. 59).

Halkı eğitme ve genel kültür seviyesini arttırmak adına yurt dışı kaynaklı gazetelerden çeviri makaleler, haberler, köşe yazıları yayımlanmıştır. Dış kaynaklı haberler gazetenin önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı ve bu doğrultuda çeviri haberler yoğunluktaydı.

28 Ağustos 1864 tarihine kadar “Havadisat-ı Hariciye” başlığı altında genellikle Avrupa ülkelerindeki yeni icatlardan, enteresan olaylardan haberler geçilirken, bu tarihten sonra Avrupa ve Amerika ülkelerindeki gazetelerde çıkan siyasi, askeri ve ticari haberlerden özetler verilmiştir (Yavuz, 2013: s. 10).

Çeviri haberlerde dil sadedir ancak diğer gazetelerden farklı olarak kaynak belirtilmiyor, sadece “gazeteler yazıyor” şeklinde çevrilmiş bir haber olduğu belirtiliyordu (Ölker, 2016). Gazeteyi çeviri olgusu açısından önemli kılan bir diğer özellik ise “... sadece haber değil zaman zaman yabancı edebiyatlardan tercümelerin tefrika halinde sunulması”dır (Atbaşı, 2013: s. 63). Bu yolla edebiyata gazetecilik yoluyla girmeye başlayan yeni eserler halkla buluşuyordu.

Agah Efendi tarafından 1860 yılında çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* de iç ve dış haberlere yer vermekte, dış haberlerin tümünü yabancı kaynaklardan çevirerek yayımlamaktaydı. Agah Efendi Babıali Tercüme Bürosu’nda yetişmiş ve Paris’te elçilikte görev yapmıştır ve bu onun dünya görüşünün gazetecilik anlayışına yansımalarına katkı sağlamıştır. “Türk gazeteciliğinde bazı yeniliklerin öncüsü olan ve parlamenter sistemi savunarak konu ile ilgili Avrupa basınından çeviriler yapan *Tercüman-ı Ahval*” gazetesinde çeviri haberler olabildiğinde sadeleştirilerek halkın anlayabileceği şekilde çevrilmiştir ve bu haberlerin kaynakları belirtilmiştir (Çaylı, 2017: s. 51). Dış haberlere örnek olarak; “...yapılan ticari ve siyasi antlaşmalar, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, 1860’larda Hindistan’da başlayan ve İngiltere’ye yayılan kolera salgını ile ilgili haberler” verilebilir ve bu haberler daha çok Fransız gazetelerinden tercüme edilmekteydi (Çaylı, 2017: s.48).

Bu gazete için bir diğer önemli isim de Şinasi’dir. Avrupa’da eğitim alan ve Avrupa’yı yakından tanıyan bir aydındır. Dünya görüşü gazeteciliğine de yansımıştır. Edebiyatla ilgiliydi ve ünlü eserlerden çeviriler yaptı. “La Fontaine’den Masallar, Florian’dan efsaneler, Racine’den bazı şiirler, Lamartine’den yine bazı şiirleri manzum olarak çevirdi” (Ülken, 2011: s.246). Kendi kaleme aldığı eserleri de vardı. Batılı tarzda ilk tiyatro eseri olan *Şair Evlenmesi* Şinasi tarafından 1860 yılında *Tercüman-ı Ahval*’de tefrikalar halinde yayımlanmıştır. Gazete ile ilgili yapılmış çalışmalar

incelendiğinde çeviri haberlerde *Takvim-i Vekayi*'de olduğu gibi dikkat çekici bir üslup değişimi gözlemlenmemiştir.

Gazeteciliğe *Tercüman-ı Ahval*'de başlayan İbrahim Şinasi 1862'de *Tesvir-i Efkâr* gazetesini çıkarmıştır. “Gazetenin işlediği başlıca konular arasında, Avrupa basınından çeviriler, başkent İstanbul'un ulaşım, eğitim gibi sosyal sorunları, Karadağ sorunu, sarrafların ekonomideki etkin gücü, Rusya'nın Kafkaslar ve Polonya politikalarına yönelik eleştirileri yer almıştır” (Çaylı, 2017: s.52). Haberler iç ve dış haberler başlıkları altında verilmiştir. Gazete Şinasi'nin Avrupa kültürüne hâkim olmasıyla doğrultulu olarak özgürlükçü yaklaşımını yansıtmaya ve hem Türkçe hem de çeviri haberlerde kullanılan sade dille önemli bir yere sahiptir.

Enver Ziya Karal da gazetede çeviri haberlerin işlevine dikkat çeker:

İstanbul'da ve Batıda yabancı dilde çıkan gazetelerde, Osmanlı imparatorluğunu alâkadar eden yazılar da Türkçeye çevrilerek yayımlanıyordu. Bu çalışmalar sayesinde, Osmanlıların, kendilerini Avrupa'nın siyasi ve fikrî cereyanlarından tecrit etmek prensibi artık son bulmuştu. Bu fikir ve tenkit hareketi umumi efkârın da gelişmesine yardım ediyordu. Halk yavaş da olsa gözlerini ahiretten dünyaya çeviriyor ve kendi meseleleriyle alâkadar olmaya başlıyordu. Bunun neticesi olarak da hükümet icraatına karşı kesin bir muhalefet belirliyordu. (Karal, 2003: s.301)

Tesvir-i Efkâr'da “başlıklarının altında zaman zaman alıntı yaptığı gazetenin adını vermekte çoğu zaman da haberin kaynağı olan telgrafın nereden alındığını belirtmektedir” (Ölker, 2016: s. 40). Ancak “Gazetenin son sayılarında (1867 yılı) yöntem değişmiştir. TE açıkça çeviri yaptığı gazetelerin başlığını vererek haberi aktarmaktadır” (Ölker, 2016: s. 41).

Ali Suavi tarafından 1867 yılında çıkarılan *Muhbir* gazetesinin de bir kaynağı çeviri haberlerdir: “Suavi'ye göre medeniyete ve mutluluğa giden yol bilgiye ulaşmaktan, bilgiye ulaşmanın yolu da dünyada olup bitenlerden haberdar olmaktan geçmektedir (Çavdar, 2017: s.10). Muhalif bir gazete olarak insan haklarını savunan ve devlet politikalarını sert bir dille eleştiren içeriklere sahipti ve hatta halkın oluşturacağı bir ulusal meclisin kurulmasını destekleyen yazıları bulunmaktaydı. Gazetenin ilk sayısı şu cümle ile başlar: “Muhbir, doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur yine çıkar” (Canatak, 1995: s.1). *Muhbir* gazetesinin farkı muhalif fikirlerin daha özgürce yazılıp basılabileceği düşüncesiyle Londra merkezli çıkarılmasıdır. Çeviri dış haberler daha çok politika ağırlıklıydı. Gazetenin 28. Sayısında yer alan “gazetenin yalnız haber veren bir vasıta olmayıp, okuyucusunu uyandıran, bilgi kazandıran bir mektep olduğu” ifadesi gazetenin amacını özetlemektedir (Çavdar, 2017: s.12). Dünya çapında halkın o döneme kadar dikkatlerini çekmeyen önemli olaylar konusunda insanları bilgilendirmek, dünyayı daha iyi tanıtmak için çeviri haberlerle içeriğe zenginlik katılmıştır. Aynı zamanda gazetenin bir amacı da Avrupa'nın Osmanlı hakkındaki

görümlerini değiştirmekti. Çeviriler en çok İngilizce, Fransızca ve Arapçadan yapılmıştır. Çevirilerde Türkçenin sadeleştirilmesi için özel bir çaba gösterilmiş ve mümkün olduğunca halkın anlayabileceği bir dilde çeviriler gerçekteştirilmiştir. Okuyucular haber kaynaklarının gazetede verilmesini talep etmiş ve yirmi üçüncü sayıda şu duyuru yayımlanmıştır:

Gazetemize gerek İstanbul gerek memalik-i ecnebiyede tab olunan gazetelerden bazı bendler tercüme edip tab eylemekteyiz. Bazı müşterilerimiz mezkür gazeteler nerelerde tab olunur ve bu gazeteler hangi lisan iledir bunların tercümelerin mukaddimelerine tasrih olunmasını istemişler. Bundan böyle yazarız. (Çavdar, 2017: s.22)

Bu istek sonrasında tercüme haberlerin hangi dilden ve kaynaktan çevrildiği okuyucuya haberin başında verilmiştir.

Avrupalı insanların da gazeteyi merak etmesi ve okumak istemesi üzerine bazı sayılar Fransızca ve İngilizce özetlere yer vermiştir. İngilizce özetlerin verilme sebebi bir ilanla şöyle belirtilmiştir:

Muhbir gazetesini İngiliz ulemasından dahi nice zevat istiyor ve alıyorlar. Ekserisi Türkçe bilmediklerinden hülasa-i mündericatına, malumat vermek için bir İngilizce hülasasını her numaramıza derc edeceğiz. (Canatak, 1995: s. 4)

5. Çeviri Haberlerin Dil Üzerindeki Etkisi

Gazetecilik faaliyetleri ve çeviri haberlerin yaygınlaşması şüphesiz ki kullanılan dil üzerinde etkili olmuştur. Dil değişimi iki yönlü ele alınabilir. Birincisi Türkçenin sadeleşmesi, ikincisi dile çeviri kaynaklı birçok yabancı sözcük ve kavram girmesi. Bu değişimler ilk başta birbiri ile çelişiyor gibi gözükmektedir. Burada sadeleşmeden kasıt yazın dilinin sadeleşmesidir. Divan edebiyatı etkisiyle çok ağır, eğitimsiz insanların kolaylıkla anlamayacağı bir dil vardı ancak halkın konuştuğu dil daha sadeydi. Aynı zamanda devlet görevlilerinin de kullandığı ağır dil halk ve devlet arasında bir ayrılığa sebep oluyordu. Gazetecilik faaliyetleriyle yazın dilini de konuşma diline yaklaştırmak ve aradaki iletişimi kuvvetlendirmek amaçlanmıştır çünkü devlet tarafından bilinçli olarak gazetelerde yenilik hareketlerine yer verilmekteydi. Bu şekilde halka yakınlık sağlanabilirdi. Çeviri de bu sadeleşmeye katkı sundu çünkü haber çevirileri sade bir üslupla yapılıyordu.

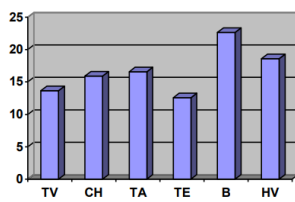
Edebi dizgede boşluk olması ve bazı kavramların karşılıklarının olmaması yabancı kaynakları kullanmayı zorunlu kılınca diller arası etkileşim kaçınılmaz olmuştu. Halkı eğitme amaçlı yazılacak eserler, haberler ile ilgili Türkçe kaynak çoğu zaman bulunamadığı için mecburen yabancı kaynaklara başvuruluyordu ve bu da çeviri ile dile yabancı sözcüklerin girmesi sonucunu doğurmuştur.

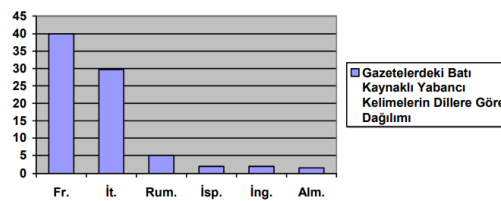
Aynı zamanda dönemin aydınları, Batı reformlarını tanıtmaya olanak sağlaması sebebiyle yabancı kaynaklardan çokça faydalanmaktaydı, çeviri sırasında karşılığı olmayan ya da yaygın bilinmeyen bazı sözcük ve kavramlar Türkçeye girmiştir. Gazeteler yoluyla da bilgi daha hızlı yayıldığı için bu sözcükler hem sarayda hem de halk arasında daha kolay yaygınlaşmıştır. Etkileşim bu bağlamda hızlı gerçekleşmiştir. Bu kelimelerde İngilizce ve Fransızcanın etkisi büyüktür. Örneğin, emisyon, emperyalist, sosyalizm, loca, onur gibi pek çok kelime tercüme haberler yoluyla dile girmiştir (Ölker, 2016: s. 44). Siyaset, ekonomi, modern yaşam, teknoloji gibi alanlara ait kavramlar önce Türkçeye ardından da Arapçaya geçiş yapmaya başladı. Konuyla ilgili Koloğlu şunları aktarır:

1828-1867 yıllarındaki yayınlar üzerinde yaptığımız bir araştırmada, 331 yeni sözcük ve kavramın dilimizde kullanılmaya başlandığını saptadık. Bunların 210'u (yüzde 63) aynen alıntılar (acenta, metro, balon, avukat, parlamento, posta vb...) 27'si (yüzde 8) Türkçe ya da ek sözcüklerle tamamlananlar (fabrikacı, gazeteci, makinacı vb...) 94'ü (yüzde 29) eski sözcüklerin yeni bir anlamda kullanılmalarıdır (Düveli mütemeddine, asrı sanayi, asrı tekrakkı, teceddüt usulü, hakk-ı tabii, meclis-i mebusan, vb...). (2013: s. 29)

Koloğlu'nun çalışmasında da görüldüğü gibi günümüzde hala kullanılan birçok kelime artan gazetecilik faaliyetleri ve aynı doğrultuda artan Batı kaynaklı haber çevirileri sayesinde dilimize girmiştir (2016: s. 270). Yeni yazım türleri ve yeni haberler sayesinde halkın kullandığı dil değişmeye ve zenginleşmeye başlamıştır. Ölker'in araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu veriler aşağıdaki grafikler üzerinde görülmektedir.

1. Şekil

2. Şekil

Şekil 1'de araştırma kapsamındaki gazetelerde Batı kaynaklı yabancı kelimelerin oranı verilirken, şekil 2'de yabancı kaynaklı kelimelerin dillere göre oranı verilmiştir ve dile en çok giren kelimelerin Fransızca ve İtalyanca olduğu anlaşılmaktadır. (Ölker, 2016: s. 270) 1832'de Rumcası basılan *Takvim-i Vekayi*'nin çok ilgi görmeden yayından kalkması şekil üzerinde de görüldüğü gibi dilde çok etkili olamamasını destekler niteliktedir. Batı gazeteciliğini kaynak olarak çeviri haber yayınlama anlayışının yaygın olması sebebiyle dildeki bu değişim kaçınılmazdır. Bu dönemde gazete sayısının artmış olması ve sadeleşen dille daha çok okuyucuya ulaşabilen gazeteler de bu kelimelerin

halk arasında yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Yurt içi haberler daha ağır bir dille yazılırken, çeviri haberlerde bilinçli olarak daha sade bir dil kullanılmıştır. Bu da çevirmenlerin halkla daha iyi iletişim kurabilmek adına gazetecilikte daha sade bir üslubu benimsemeye başladığını göstermektedir.

Haber çevirilerinde, o dönemde karşılaşılan zorluklardan biri de özel adların okunduğu gibi yazılması olmuştur. Şehir, ülke veya kişi adları çevrilirken her gazetede çevirmene göre farklı okumalar gerçekleştirilmiş olduğundan yazıya geçirilirken de farklılıklar gözlemlenmiştir. Özel adlar noktasında bir standart henüz oluşmamıştır. Bu da yazı dilinin konuşma diline yaklaştığını, çevrilemeyen sözcüklerin okunduğu gibi dile aktarıldığını göstermektedir. Ancak çalışmalar incelendiğinde farklı bir sonuca ulaşılmıştır. *Takvim-i Vekayi*'de farklı olarak tercüme haberlerde geçen yeni kavramların ilk sayılarda olmasa da daha sonra bilinçli bir çalışma ile Türkçe karşılıklarına yer vermeye özen gösterilmiştir ve bu da dilin sadeleşmesi için önemli bir adım olarak görülebilir.

Yabancı yayınların ve çeviri haberlerin yoğunlaşmasıyla dil üzerinde araştırmalarda gazeteciliğin rolü artmış ve 1851'de Ercümen-i Daniş'in kurulmasına karar verilmiştir. Burada dilbilgisi araştırmaları yapılmış ve dilde sadeleşme adına çalışmalar önem kazanmıştır. Dile giren yabancı kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunabilmesi için öneriler ortaya konmuştur. Tacettin Kayaoğlu kurumun amacını şöyle özetlemektedir:

Bir eserin telif ve tercümesinde uyulması gereken en önemli ve tek kural şudur diyebiliriz: 'Fünun-u sanayie ait bütün eserler herkesin anlayabileceği bir Türkçe "adi (basit) Türkçe" ile kaleme alınacak ve bu hususta özellikle başkanlar çalışmalara dikkat edeceklerdir. (2017: s. 74)

1862'de çıkardığı *Tasvir-i Efkar* gazetesi ile Şinasi dilin sadeleşmesine yönelik adımlar atmış ve gazetesinde bu doğrultuda bazı kavramları ilk kez kullanarak halk arasında yaygınlaşmasını amaçlamıştır. Örnek olarak; "medeniyet", "reis-i cumhur", "mahkeme-i vicdan", "devlet-i meşruta", "hubb'ul vatan", "gayret-i milliye", "hürriyet" gibi kavramlar verilebilir (Çaylı, 2017: s.3). Hem iç haberlerde hem de çeviri kaynaklı haberlerde buna hassasiyet göstermiş ve dilin sadeleşmesi için çalışmaların yapılması gerektiğine inanmıştır.

Sonuç

Batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı Tanzimat dönemi, reform hareketlerinin başladığı ve Osmanlı'nın yüzünü Batı'ya dönmeye başladığı bir dönemdir. Reformlar doğrultusunda Batı kültürü halka tanıtılmak isteniyordu. Ancak halkın okuma yazma oranının düşük olması ve Divan edebiyatının ağır dili sebebiyle halkın kitap okumuyor olması, kitle iletişim araçlarının yetersizliği

reformların halk tarafından kabul edilmesini zorlaştırıyordu. Gazetecilik faaliyetlerinin artması bu dönem için önemli bir konudur. Batılılaşma çerçevesinde sayıca artan gazeteler için önde gelen amaçlardan biri de Batı kültürünü halka tanıtmak, gelişen dünyadan haberler vermek, bir dünya görüşü sağlamaktı. Bu doğrultuda yabancı kaynaklı haberler çeviri yoluyla gazetelerde yer almaya başladı. Bilinçli bir sadeleşmeye gidilerek halkın gazeteleri daha kolay okumaları amaçlanmaktaydı. Sonucunda edebi dizgeye makale, deneme, köşe yazısı gibi birçok tür gazete ve çeviri haberler yoluyla girmiştir. Bu sayede edebiyatta tür çeşitliliği artmış ve daha sonra yeni türlerde Türkçe eserler çıkmaya başlamıştır. Ayrıca çeviri sayesinde Türkçede de değişimler gözlemlenmiştir. Yazın dili sadeleşmiş, Divan edebiyatının ağır anlatımı yerine halkın daha rahat anlayabileceği bir anlatım benimsenmişti. Ancak bunun yanı sıra, çeviri yoluyla dile yeni kavramlar ve sözcükler girmeye başlamış, bu durum da dildeki yabancı kaynaklı sözcük miktarını arttırmıştır.

Sonuç olarak çeviri Tanzimat dönemi gazeteciliği için batılılaşma hareketleri kapsamında vazgeçilmez bir olgudur. Çeviri vasıtasıyla halk Batı kültürünü gazeteler üzerinden tanımaya başlamış ve dünyada olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Ayrıca halkın eğitim seviyesinin artması için yine çeviri yoluyla gazetelerde yer alan makaleler, fikir yazıları veya denemeler de çevirinin Tanzimat gazeteciliği için ne kadar vazgeçilmez bir noktada olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı devleti için çeviri bu dönemde batıya ulaşmak için bir köprü olmuştur.

Kaynakça

- Can, M. (2015). *İdeolojik Çeviri Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi Örneğinde* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Canatak, A. (1995). *Mübbir Gazetesinin Sistemik Tablivi* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Çavdar, N. (2017). *Mübbir: Osmanlı Basımının Sivri Dili*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Çaylı, K. (2017). *Tanzimat Dönemi İstanbul Basımında Sansür* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.
- Çelik, H. (2012). *Başlangıcından II. Meşrutiyete Osmanlı İmparatorluğu'nda Basım* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.

- Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı Tarihi, C VII*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Atbaşı, N. E. (2017). *Türk Gazeteciliğinin Yeni Edebiyatın Doğuşuna Etkisi (1860-1876)* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Gebece, E. (2014). *Tarih Araştırmalarına Bir Kaynak Olarak Takvim-İ Vekayi (1831-1840)*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Inuğur, M. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Kayaoğlu, T. (2017). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. Kitabevi Yayınları.
- Koloğlu, O. (1983). Basın. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt. 2). İstanbul: İletişim.
- Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Ölker, P. (2016). *Tanzimat Basınının Dili*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdis, H. (2010). *Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877): Diyojen Ve Çaylak Üzerinde Bir Araştırma*. Libra.
- Paker, S. (1987). *Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğul-Dizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme*. Metis Yayınları, S.1
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. Gerçek yayınevi.
- Ulken, H. Z. (2011). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü: İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tefsirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yavuz, R. (2013). *(1845 – 1846) Ceride-İ Havâdis Gazetesi'nde Çıkan Yazılar ve Haberlerin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: Serap IŞIK %50, Şaban KÖKTÜRK %50 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Serap IŞIK %50, Şaban KÖKTÜRK %50

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

SALGIN VE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ: REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN SALGIN ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Abdurrahman KÜLTÜR¹

Öz

Salgın hastalıklar ortaya çıktığı dönemlerde insanlık üzerinde büyük etkiler yaratarak insanın ürünü olan birçok noktaya da sirayet etmiştir. İnsanlığın en önemli kültürel mirası olan sanat eserleri, salgın dönemlerinde hastalık temalarını içerecek şekilde yeni formlara bürünmektedir. Tarihsel süreçte özellikle resim ve edebiyat alanına sirayet etmiş olan salgın hastalıklar, bahse konu olan sanatsal faaliyetleri şekillendirici bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda Boccaccio ile başlayan salgın edebiyatı günümüzü kadar varlığını sürdürmüş ve farklı yazarlar, farklı konular kurgulayarak eserler kaleme almışlardır. Salgın hastalıkların Batı edebiyatında oldukça fazla yer tuttuğu aşikâr olmakla beraber bu konunun Türk edebiyatında da var olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında bu alanda yazılmış metinlerden biri, Reşat Nuri Güntekin'in *Salgın* isimli hikayesidir. Bu çalışma söz konusu eserin salgın hastalığı nasıl değerlendirdiğinin yanı sıra bu temayı, toplumsal sorunların okuyucuya aktarılması için nasıl kullanıldığını incelemiştir. Çalışmada *Salgın* isimli eserden belli alıntılarla değerlendirme yapılarak, hikayedeki salgın hastalıklar ve toplum ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde sonuç olarak Güntekin'in salgın hastalık metaforunu kullanarak aydın ve halk arasındaki iletişim ve güven sorunlarına, aydın ve dini otorite arasındaki çatışmaya ve yeni kurulan bir devletteki bürokratik işleyiş sorunlarına yöneldiği görülmektedir. Anadolu köyündeki aydın öğretmenin, sadece köylü tarafından dikkate alınmaması değil, bürokratik yapı tarafından da yalnızlaştırılması ve dahası cezalandırılması öyküde ele alınan ve dönemin Türk toplumunu ve yönetimini eleştiren unsurlardır. Bu bakımdan bu öykü, Güntekin'in ideal Türk toplumu tahayyülüne ulaşmak için hangi meselelerin çözülmesi gerektiğine dair okuyucuyu aydınlatma çabasını yansıtır.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Bürokratik Sorunlar, Salgın Edebiyatı, Reşat Nuri Güntekin

EPIDEMIC AND SOCIAL CRITICISM: AN ANALYSIS OF REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S WORK SALGIN

Abstract

Epidemics have had major impacts on humanity during the periods they have emerged, also permeating into many aspects of human life. Artworks, which are the most important cultural heritage of humanity, take on new forms during epidemic periods to include themes of illness. Epidemic diseases, which have particularly permeated the fields of painting and literature throughout history, carry a characteristic that shapes the artistic activities. In this context, the epidemic literature that started with Boccaccio has continued to exist up to our time, and different authors have penned works by constructing different subjects. While it is clear that epidemic diseases occupy a considerable place in Western literature, it is also observed that this subject is

¹ Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, akultur@ktu.edu.tr., ORCID: 0000-0001-8183-0302

present in Turkish literature. One of the texts written in this area in Turkish literature is Reşat Nuri Güntekin's story titled "Salgın". This study has examined how the mentioned work evaluates the epidemic as well as how it uses this theme to convey social problems to the reader. In the study, assessments were made with certain quotations from the work titled "Salgın", and the relationship between epidemic diseases and society in the story has been identified. In this regard, it is observed that Güntekin uses the metaphor of epidemic diseases to address the communication and trust issues between the intellectual and the public, the conflict between the intellectual and religious authority, and the bureaucratic operation problems in the newly established state. In the story, the intellectual teacher in an Anatolian village is not only disregarded by the villagers but also isolated and furthermore punished by the bureaucratic structure, which are elements that criticize the Turkish society and administration of the period. In this respect, this story reflects Güntekin's effort to enlighten the reader on what issues need to be resolved to achieve his ideal of the Turkish society.

Keywords: Salgın, Bureaucratic Problems, Epidemic Literature, Reşat Nuri Güntekin

Giriş

Salgınlar tarih boyunca insanlığı ve toplumları derinden etkileyerek toplumsal alanda dönüşümlere sebebiyet vermişlerdir. Dünya tarihinde bilinen bazıları epidemik, bazıları pandemik olmak üzere birçok salgın ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları veba, çiçek hastalığı, sıtma, frengi, kolera, verem ve İspanyol gribi şeklinde sıralanabilir. Bu salgınlar başladığı dönemde yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olarak siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda değişimler yaratmışlardır. Salgın hastalıklar sadece bu alanları etkilemekle kalmamış, sanat ve edebiyat alanında da etkilerini göstererek birçok eserde salgın temasının işlenmesi sonucunu doğurmuştur. Edebiyatta salgın konusu 14. yy'dan itibaren Giovanni Boccaccio'nun *Decameron* isimli eserinde işlenerek edebiyat alanında kendini göstermeye başlamıştır. Daha sonra bu konu üzerine Daniel Defoe, Edgar Allan Poe, Albert Camus, Jose Saramago ve Philip Roth gibi yazarlar da eserler yayınlamışlardır. Salgın ile ilgili Türk yazınında bilinen önemli bir eser ise Reşat Nuri Güntekin'in *Salgın* isimli hikayesidir. Bu çalışmada söz konusu *Salgın* isimli eserin salgın hastalıkları nasıl işlediği incelenmiştir. Çalışma Güntekin'in eserinin incelenmesi suretiyle elde edilen tespitlere dayanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle salgın tarihi hakkında kısa bir bilgi verilmiş daha sonra salgının edebiyattaki tezahürlerinden bahsedilmiştir.

26 Kasım 1889'da İstanbul'da doğan Reşat Nuri Güntekin'in babası askeri doktor olan Nuri Bey, Annesi ise Lutfiye Hanım'dır. Reşat Nuri ilk olarak Selimiye'de bir mahalle mektebinde okumuş, daha sonra yine Çanakkale'de bir mahalle mektebinde okuduktan sonra, bir yıl kadar da Galatasaray Sultanisi'nde eğitim almıştır (Burdurlu, 1998, s. 6). Çocukluğu Anadolu'da geçen Reşat Nuri devam eden eğitim hayatında İzmir'de Fremler mektebinde okumuş, daha sonra yüksek

tahsilini İstanbul'da Darülfünun Edebiyat Bölümü'nde yapmıştır. Eğitim hayatından sonra bir dönem öğretmenlik görevini ifa eden Reşat Nuri, 1927 yılında ise maarif müfettişliği görevine atanmıştır. 1939 yılında Çanakkale milletvekili olarak siyasete girmişse de uzun süre görevine devam etmeyip maarif hizmetlerine geri dönmüştür. 1954 yılında yaş haddinden emekli olana kadar buradaki görevine devam etmiştir. Yazın hayatına Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Reşat Nuri ilk olarak tiyatro eleştirileri ve araştırmaları yazmıştır. Edebiyat alanına tiyatro ile giriş yapan Reşat Nuri daha sonra roman ve hikâye türlerinde eserler vermiştir. Yaygın şöhretini ise *Çalılıkuşu* isimle eseriyle elde etmiştir. Reşat Nuri, Batı tarzıyla eser yazma tekniği ile milli unsurları harmanlayan bir tarza sahiptir. (Poyraz ve Alpbek, 1957, ss. 1-6). Reşat Nuri Güntekin 67 yıllık ömründe farklı türlerde birçok eser kaleme almıştır. Tüm bu yazılarının yanı sıra birçok Batılı eseri de tercüme ederek Türkçeye kazandırmıştır.

Reşat Nuri yazın hayatı boyunca roman, hikâye, oyun gibi bir çok farklı türde, bir çok farklı eser kaleme almıştır. Bunlardan bazıları *Çalılıkuşu*, *Gizli El*, *Damga*, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Yeşil Gece*, *Acımak*, *Yaprak Dökümü*, *Kızılçak Dallarını*, *Eski Hastalık*, *Değirmen*, *Kavak Yelleri*, *Kan Davası*, *Son Sığmak* şeklinde sıralanabilir. Reşat Nuri Güntekin, özellikle *Çalılıkuşu* romanı ile geniş bir hayran kitlesine ulaşmış, II. Abdülhamit Dönemi'nden çok partili demokrasiye geçiş dönemi gibi Türkiye'nin zorlu zamanlarını bizzat deneyimlemiş bir yazardır. Toplumsal, siyasal ve tarihsel olayların Türk toplumu üzerindeki etkilerini eserlerinde ustalıkla işlemiştir. Reşat Nuri, eserlerinde genellikle orta sınıf insanların ideolojik perspektiflerinden yola çıkarak, bu kesimin sesini duyurmayı amaçlamıştır. Ancak Reşat Nuri, eserlerinde siyasi bir söylemi benimsemek yerine toplumsal sorunlara eğilir. Sınıf meselelerine duyarsız kaldığı söylenemez ancak onun romanları sınıf farkındalığı, karakterlerin toplumsal konumları üzerinden işlenir. Adaletsizlik ve eşitsizlikler, daha çok töre ve ahlak düzeyinde ele alınır ve çözümler de bu yönde aranır. Bu yaklaşımıyla, Reşat Nuri, eleştirel gerçekçilik ve toplumcu gerçekçilikten ayrı bir yazın anlayışı benimsemiştir. M. Kaplan'ın onu "öğretmenler ve memurların romancısı" olarak tanımlaması da bu bağlamda anlamlıdır (Yalçın, 2010, s. 476-477). Önersoy'a göre Reşat Nuri'nin eserlerinde sıklıkla Anadolu'nun farklı bölgeleri dekor olarak kullanılmıştır. Yazar, "Çocukluğum bir asker doktoru olan babamın peşinde küçük Anadolu şehirlerinde geçmiştir" sözleriyle ifade ettiği üzere, çocukluk yıllarında Anadolu'yu tanıma fırsatı bulmuştur. Daha sonraki yıllarda, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nda müfettiş olarak görev yaparken yaptığı gezilerden dolayı, Anadolu'nun çeşitli sorunlarını birebir gözlemlene şansı yakalamıştır (Önertoy, 1974, s. 83). Sürgit (2023, s. 459), Reşat Nuri'nin kendisini "şapkasız ve kılık kıyafeti fazla bir şey vaat etmeyen adam" olarak tanımlamasının, Anadolu'yu ve Anadolu insanını kibirli bir tarzda ele almayışının ve Anadolu

insanının dertlerini önemsemesinin onun yazar kimliğinde belirleyici bir rol oynadığını belirtir.

Çalışmanın konusu olan *Salgın* isimli eserinde de Reşat Nuri, Anadolu'daki bir öğretmenin bir salgın hastalığa karşı verdiği mücadeleyi ele almaktadır.

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında verem ve farklı salgın hastalıkların konu edinildiği dikkat çeken bir husustur. Dizanteri ve İspanyol nezlesi *Gizli El*'de; difteri, tifo, verem hastalıkları *Çalikuşu*'nda; yine verem hastalığı *Damga*'da; tifo *Dudaktan Kalbe, Bir Kadın Düşmanı, Ateş Gecesi Akşam Güneşi* ve *Yeşil Gecede*; çiçek hastalığı, verem ve tifo *Acımak*'ta; verem *Kızılçak Dalları*'nda; verem ve çiçek hastalığı *Eski Hastalık*'ta; sıtma ve tifüs *Değirmen*'de; sıtma *Miskinler Tekkesi*'nde; sıtma ve verem *Kavak Yelleri*'nde; salgın çocuk hastalıkları *Kan Davası*'nda konu edilir (Asiltürk, 2009, ss. 349-359). *Salgın* öyküsü, Güntekin'in salgın hastalığı öykünün başlığına taşıdığı ve hikayenin temel motifi haline getirdiği yapıtıdır. Bu eserde, bürokrasinin işleyişine karşı bir eleştiri ve Reşat Nuri'nin pek çok eserinde karşımıza çıkan din görevlileri ile aydın öğretmenler üzerinden yaptığı karşılaştırma işlenir (Topçu, 2021, s. 61).

1. Salgın Tarihine Kısa Bir Bakış

İnsanlık tarihinin başlarından beri salgın hastalıklar var olmuştur ve diğer hastalıklardan farklı sonuçlar doğurmuşlardır. Salgın hastalıklar arasında en önemlisi İlk Çağlardan beri var olan vebadır. Vebanın İlk Çağ'da tam olarak tanımlanmamış bir versiyonu Filistin'de ortaya çıkmış ve yaklaşık olarak 50 bin kişinin ölümüne sebep olmuştur (Özdemir, 2005, s. 20). Daha sonra birçok farklı bölgede kendini gösteren bu hastalık en yıkıcı etkisini ise Orta Çağ'da Avrupa'da göstermiştir. Bu salgın Avrupa'da milyonlarca insanın ölümüne sebep olarak göç hareketlerini başlatmış, çalışma hayatını sekteye uğratarak tarım ve hayvancılığa zarar vermiş, bunun sonucunda da devletleri ekonomik olarak sarsmış ve kıtlıkların patlak vermesi sonucunu doğurmuştur. Veba Batı'da plague/peste/pestis/black death, İslam dünyasında taûn, Türklerde ise kıran/ölet olarak isimlendirilmektedir (Bayat, 2016, s. 264).

Tarihte vebadan sonra en büyük salgın çiçek hastalığı sayılabilir. Çiçek hastalığının M.Ö 430'da başlayan Atina vebasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yüzbinlerce insanı öldüren bu hastalığın ilk tanısı Çinli simyacı Ho Kung tarafından yapılmıştır. Bu süreçte Çin, Hindistan ve Afrika gibi bölgelerden gelen veriler hastalığın yüzyıllardır sürdüğünü göstermektedir. Özellikle 18. ve 19. yy'da Kuzey Hindistan'da çiçek hastalığı oldukça etkili olmuştur. Coğrafi keşiflerle başlayan köle ticareti ve kolonyal hareketler bu hastalığı Amerika Kıtası'na götürmüş ve 1600'lü yıllardan 1800'lü yıllara kadar hastalık büyük ölümlere sebebiyet vermiştir. Bu salgın 20.yy'da aşısı geliştirilene

kadar aralıklarla devam etmiş ve birçok insanın ölümüyle sonuçlanmıştır (McMillen, 2016, s. 49-59).

Diğer bir salgın olan sıtmanın kökeninin Afrika olduğu tahmin edilmektedir ve Afrika'dan yapılan köle ticareti ile Hindistan'a ulaştığı düşünülmektedir. Oradan Çin'e varan bu hastalık birçok kesim tarafından Tanrı'nın bir cezası olarak değerlendirilmiştir. Akdeniz'de ortaya çıkmasıyla farklı tıbbi araştırmalara da konu olmuştur. Bu hastalık Roma'ya ulaştığında burada da 500 yıl boyunca hüküm sürmüş ve çok büyük etkiler yaratmıştır. Sıtma Avrupa'da ancak 18. yy'da gerilemeye başlamıştır. Sıtma tıpkı çiçek hastalığı gibi Amerika Kıtası'nın keşfi ile oraya da sıçramış ve getirilen kölelerden yerlilere bulaşarak yüzbinlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Günümüzde sıtma Dünya Sağlık Örgütü'nün girişimleri ile sınırlı yayılan bir hastalık halini almasına mukabil yeni türleri varlığını sürdürmektedir (Nikiforuk, 2018, s. 37-47).

Dünyayı etkisi altına alan başka bir salgın ise kolera hastalığı olmuştur. Kolera, 1817'de Hindistan'da özellikle Bengal ve Ganj Nehri Deltası'nda ortaya çıkmış ve yayılmaya başlamıştır. Eylül 1817'de ciddi bir salgın halini alan hastalık Hindistan'ın alt bölgelerine de yayılım göstererek 1818 yazında salgın olarak patlak vermiştir. Daha sonra Bangkok, Filipinler, Japonya, Çin ve Basra Körfezi'ne kadar yayılmıştır. 1824 yılına kadar süren bu durum salgının ilk dalgası olmuştur. Daha sonra 1827-1835 yılları arasında ikinci dalga, 1839-1856 yılları arasında üçüncü dalga, 1863-1875 yılları arasında dördüncü dalga, 1881-1896 yılları arasında beşinci dalga ve 1899-1923 yılları arasında altıncı dalga yaşanmıştır. 1961 yılında patlak veren yedinci dalganın ise hala devam ettiği söylenmektedir (Hays, 2005, ss. 193-421).

İnsanlığı etkileyen diğer bir salgın ise veremdir. Veremin tarihi üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında milattan önce ve sonra dalgalar halinde var olduğu sonucuna varılmaktadır. 18. ve 19. yy'da hastalık önemli oranda artış göstermiş ve bu yüzyıllarda yoksul ve sanatçı kesimi oldukça etkilemiştir. Hatta bu sebepten ötürü mezarlık edebiyatının ve şiirinin içerisinde sürekli yer alan bir konu olmuştur. Ancak bu yüzyıllarda hastalık soylu ve yönetici kesimi de etkilememiş değildir. Bu salgında izolasyonun önemi anlaşılmış ve ona yönelik uygulamalar söz konusu olmuştur (Barış, 2002, ss. 338-340). Verem salgını, aşısı bulunana kadar dalgalar şeklinde varlığını sürdürmüş ve yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olmuştur.

Dünyayı etkileyen bir salgın da İspanyol gribidir. İspanyol gribinin Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkması hastalığın ilerleyişi hakkındaki bilgilerin muğlak kalmasına sebep olmuştur. Bu dönemde uygulanan katı sansürler dolayısıyla hastalığın nerede ortaya çıktığı ve ne kadar insana bulaştığı ve ne kadarını öldürdüğü yönündeki bilgiler kesin olarak bilinmemektedir. Bu grip salgını

dünyayı üç dalga şeklinde vurmuştur. Birinci dalga martta başlayıp 1918 yazında biterken, ikinci dalga yine aynı yılın sonbaharında ortaya çıkmıştır. Son dalga ise 1918 yılının sonlarında başlamıştır ancak ilk iki dalganın öldürücü etkisi daha yüksek olmuştur. Salgının dünyaya hızla yayılmasındaki temel etken Birinci Dünya Savaşı'nın bitimi ile milyonlarca askerin terhis olması ve ülkelerine dönmeleridir. Salgının kaç milyon insanı öldürdüğüne dair net veri olmamasına karşın iddialar 50 ile 100 milyon arasında değişmektedir (Yolun, 2020, ss. 74-80). Bu büyük salgından sonra dünya yine farklı hastalıklarla mücadele etmeye devam etmiştir. Dünyayı etkileyen ancak önceki salgınlar kadar bulaşıcı ve öldürücü olmayan diğer hastalıklar ise domuz gribi, kuş gribi ve Sars virüsü olmuştur. 2020 yılında Sars virüsünün bir diğer formu olan Sars Cov-2'nin (Covid-19) neden olduğu salgının başlangıç noktası olarak birçok iddia Çin'in Vuhan kentindeki bir hayvan pazarını göstermektedir (Waltner-Toews, 2020, s. 49).

Dünyada ortaya çıkan bu salgınlar tarih boyunca Türk toplumu da etkisi altına almıştır. Özellikle 16. ve 17. yy'de Osmanlı'da veba kendini göstermiş ve Selanik, Kıbrıs, Manisa, Karaman ve Erdel gibi bölgelerde büyük ölümlere yol açmıştır (Kılıç, 2004, s. 56). Bahsi geçen diğer tüm hastalıklar Osmanlı'da da görülmüştür. Cumhuriyetin ilanında sonra da salgın hastalıklar görülmeye devam etmiştir. Sıtma, kolera, tifo, veba, dang, grip, verem, kuduz, çiçek ve troham gibi hastalıklar da Cumhuriyetin ilk yıllarında kendini göstermiş ve bu hastalıklarla mücadele edilmiştir (Temel, 2008).

2. Salgın ve Edebiyat

Salgınlar yarattığı toplumsal, siyasal, ekonomik ve psikolojik etkilerle insanlıkta ve onun tarihinde büyük dönüşümler meydana getirmekle beraber kendisine sanatta ve edebiyatta da yer bulmuştur. Birçok ressam veba temalı resimler çizerken birçok yazar da salgın konusunu işleyen yazılar kaleme almıştır. Bu yazılar arasında Giovanni Boccaccio tarafından kaleme alınan *Decameron* çok büyük öneme sahiptir. *Decameron* 1348 yılında Avrupa'da büyük veba salgını devam ederken yazılmıştır. Salgın boyunca yaşadığı olaylardan etkilenen Boccaccio, 1348-1351 yılları arasında bu eserini kaleme almıştır ve bahse konu olan eser veba salgınından izler taşımaktadır. Boccaccio bu eserde salgın dönemindeki Floransa'yı ele alıp, bölgenin toplumsal hayatından bahseder. Bu eser, on gün boyunca kendini kentten izole ederek kırsal bölgelere giden kişilerin birbirine anlattığı yüz öyküden oluşur. Öyküler genel anlamda Floransa'daki dini yaşantıdan, tüccar sınıfının durumundan ve gündelik yaşam pratiklerinden bahseder (Boccaccio, 2013).

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 01.03.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.05.2024

[İnceleme/Analysis](#)

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 58-73

<https://doi.org/10.48131/jscs.1445470>

Salgın konusunu ele alan başka bir eser ise Daniel Defoe'nin *Veba Yılı Günlüğü*'dür. Eser 1665 yılında Londra'yı etkisi altına alan veba salgınından söz etmektedir. Yazar daha çok salgının nasıl ortaya çıktığını, nasıl ilerlediğini, toplum sağlığına nasıl etkide bulunduğunu, ekonomideki siyasetteki etkilerini ve bu etkilerin üstesinden nasıl geldiğini ve o dönemde hastalığın tedavisinde kullanılan yöntemlerin neler olduğunu içermektedir. Genelde o dönemdeki kişilerin anlatılarına ve yazarın gözlemlerine dayanan bu eser daha çok bir hatırat olarak değerlendirilmektedir (Defoe, 2018).

Edgar Allen Poe'nin *Kızıl Ölümün Maskesi* adlı eseri salgın konusundaki bir başka edebi eserdir. Öykü tarzında yazılan bu eser bir prensin kaleye dönüştürülmüş manastırında kızıl ölüm olarak adlandırılan salgından kendini korumasını anlatır. Prens salgın patlak verdikten sonra kendisini korumak için bu manastıra kapatır. Ancak manastıra kapanmak dahi prensi bu salgından koruyamamıştır. Buradaki kızıl ölüm olarak adlandırılan salgın kurgusal bir hastalıktır ve tarihteki herhangi bir salgın hastalığı anlatmamaktadır. Eserde temel olarak insanın ölümden kaçmak için hayatını adamasına karşın ölümün kaçınılmaz son olduğu ikilemi, kurgulanan dünya üzerinden anlatılmaktadır (Poe, 2019).

Albert Camus'un *Veba* adlı eseri belki de bu türde akla ilk gelen eserdir. 1947 yılında yayınlanan bu roman Cezayir'in Oran kentinde aniden patlak veren veba salgınına anlatılmaktadır. Başkarakter olan Doktor Rieux'un verdiği mücadeleyi konu alan bu roman, Camus'un absürd felsefesinin bir yansıması mahiyetindedir. Hastalık ilk başlarda kent otoriteleri ve kent halkı için fazla dikkate alınmazken daha sonra durumun ciddiyeti anlaşılır. Bu hastalık daha sonra kentin kültüründe ve yaşam pratiklerinde büyük dönüşümler yaratacaktır. Kent kısa süre içinde karantinaya alınır ve dışarıyla iletişimi kesilir. Salgının insan psikolojisinde ne tür etkiler yaratacağını oldukça açık bir şekilde anlatan bu eser, salgın hastalıklarla ortaya çıkan rutinleşme ve eski rutinin kırılmasını ayrıntılı olarak ele alır. Bir süre sonra değer yargılarının önemini kaybettiğine ve kayıtsızlığın arttığına vurgu yapılır. Camus söz konusu bu eserde absürd felsefesini ve modern bireyin saçma duygusuna kapılışını veba metaforu üzerinden anlatılmaktadır. Burada farklı olan saçma duygusunun bireysel formundan ziyade toplumsal boyutlarının eserde incelenmesidir. Romanda toplumsal dayanışma ile halkın saçma duygusunun üstesinden gelinişi ele alınmaktadır. Ayrıca tüm bunlara ek olarak modern dünyada salgınlar ile savaşların bir farkının olmadığına da vurgu söz konusudur. Eserde bu tip salgınlarda bir kesim insanın umudu dine yönelirken, bir kesimin ise modern tıptan çare arasında vurgu yapılmaktadır (Camus, 2019).

Jose Saramago'nun 1995 yılında bilim kurgu türünde yayınlanan *Körlük* isimli eseri de salgın edebiyatı içerisinde sayılabilecek türden bir romandır. Eserde aniden başlayan bir körlük sonucunda ortaya çıkan kaos ortamı ele alınmaktadır. "Beyaz körlük" olarak isimlendirilen bir salgın tüm insanları kör etmekte ve göz teması ile diğer kişilere bulaşmaktadır. Eserdeki salgın hızla yayılmakta ve toplumda bir karmaşa ortamı yaratmaktadır. Saramago bu eserinde ciddi bir salgın sonucunda doğan korku ve panik ortamının toplumsal normları, değerlerini ve ahlaki ölçütleri nasıl çökertebileceğini anlatmaktadır (Saramago, 2019).

Salgın konusunun işlendiği önemli bir eser de yakın dönemde çıkan Philip Roth'un *Nemesis* isimli romanıdır. *Nemesis* adını verdiği dörtlemenin (Adam, Öfke, The Humbling) son kitabı olan bu eser 2010 yılında yayınlanmıştır. Eser 1944 yılında ortaya çıkan çocuk felcinin yarattığı sonuçları bir Yahudi cemaati üzerinden ve belirli bir mahalledeki insanları içerecek şekilde anlatmaktadır. Salgının mikro ölçekte etkilerini içeren bu eser her salgın hastalık sonucunda yaşanabilecek durumlulu anlatmaktadır. Kitapta salgın ortaya çıktıktan sonra çok önemsenmemiş, salgın inkar edilmiş daha sonra patlak verince suçlu aranmaya başlanmış, hayatın normal akışındaki değişimler uzun süre reddedilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere herhangi bir salgın hastalık durumunda toplumun göstereceği refleksler eserde yer almaktadır (Roth, 2016).

Çıkla'ya göre edebiyatta hastalıklar tıbbi boyutlarından ziyade sosyal alanda yarattıkları etkiler üzerinden ele alınmaktadır. Ferdî ve toplumsal ahlak boyutundan hareketle hastalıkları ele alan eserler 19. yy Osmanlı'sında birçok salgın yaşanmasına rağmen müstakil bir konu olarak ele alınmamıştır. Ancak Osmanlı'da var olan salgınlar romanlarda sosyal ve politik ortamı dile getirmek için bir araç olarak kullanılmışlardır (Çıkla, 2016, s. 96). Özellikle Servet-i Fünun Dönemi Türk edebiyatında "hastalıklı dönem edebiyatı" olarak ifade edilmektedir (Asiltürk, 2010, s. 24). Reşat Nuri Güntekin'in *Salgın* isimli öyküsünde de salgın bir araç olarak kullanılmış ve yaşanan salgından hareketle bürokratik hantallığa ve bürokrasinin toplumun gerçeğiyle yüzleşmemesine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

3. Reşat Nuri Güntekin'in *Salgın* İsimli Öyküsü Üzerine

Reşat Nuri Güntekin'in 1935-1936 yılları arasında yazdığı ve az bilinen bu eseri daha önce kitap olarak basılmamış, yazıldığı dönemin gazetelerinde tefrika edilmek suretiyle yayımlanmıştır. Eser Cumhuriyet yıllarında Anadolu'da bir ilçede geçmektedir. Burada Reşat Nuri'nin diğer eserlerine benzer şekilde mekan olarak Anadolu'yu seçtiği görülmektedir. İlçeye bağlı bir köyde meydana gelen bir salgın üzerine kurgulanan bu hikayede, ulaşılması çok zor olan bu köyde baş

gösteren salgın sonrasında bürokratik engeller ve ilçe bürokrasisinin ilgisizliği dolayısıyla salgının tedavi edilememesi konu olarak işlenmektedir. Eserde Gökpınar olarak geçen ilçenin kaymakamı titiz olmasına rağmen sorunların çözümünde istikrarlı kararlar alamayan birisi olarak karakterize edilmiştir. Kaymakam daha çok özel kalem müdürünün etkisi altında olan ve yazı işleri müdürü de İstanbul'a sürgün edildiği için resmi işlerle pek ilgilenmeyen bir kişidir. Köyde doktor bulunmadığı için salgın dolayısıyla ilçeden yardım istenmiş, ilçenin tek doktoru olan kişiye salgınla ilgili inceleme yapması görevi verilmiş ancak doktor yaşlılığından dolayı salgının olduğu köye varamamıştır. Daha sonra ilçeye durumun tetkiki için bir müfettiş yollanmış ancak bu kişi, görevini pek ciddiye almayan ve zevk içinde yaşayan biri olması nedeniyle salgının yaşandığı köye gitmeden bir rapor tutmuştur. Raporda salgını ilçeye bildiren öğretmen suçlu bulunmuş ve ceza olarak öğretmene maaş kesintisi uygulanmıştır. Ancak bu cezası kendisine posta yolu ile tebliğ edildiğinde postası geri gelmiş ve geri gelme sebebi olarak öğretmenin bilinmeyen bir hastalık nedeniyle öldüğü bildirilmiştir. En genel anlamıyla eserde bir salgının bürokratik engeller dolayısıyla durdurulamaması ve bir köyün büyük bir kısmının ölümüne sebep olması işlenmektedir.

Eser edebiyatla ilgilenen bir kaymakamın mektup biriktirme alışkanlığına değinilerek Karlıbel Köyü'nden gelen salgın ile ilgili bir mektubu da biriktirdiği yazılar arasında unutmaması ve yirmi bir gün sonra fark etmesi ile başlar. Bu durum, Güntekin'in Türk bürokrasına yönelttiği bir eleştiriyi örneklemektedir. Karlıbel salgının başladığı köy olarak karşımıza çıkar ve buradaki ilkokulun öğretmeni salgını bir mektup ile ilçe kaymakamlığına bildirir. Bu mektup şu şekilde başlamaktadır:

Kulunuz Karlıbel köyü ilkokulu öğretmeniyim. Köyümüzde bir salgın baş gösterdi. Hastalar şiddetli baş ağrısı, arka ağrıları ve kusmalarla yatağa düşüyorlar. Sıcaklıkları artıyor; birkaç saat içinde kendilerini kaybediyorlar, durmadan inleyip sayıklıyorlar. Ara sıra öksürdükçe ağızlarından parça parça kan geliyor. Üç dört gün bu halde can çekiştikten sonra ölüp gidiyorlar. Doktor olmadığı için bu hastalığın ne olduğunu tabii bilmiyorum. Yalnız size gördüklerimi yazıyorum. Bir de elli evlik bir köyde şimdiye kadar altı kişinin ölmüş olması göre bu hastalığın bulaşıcı bir salgın olduğunu zannediyorum.

Mektubun başlangıç kısmı olan bu bölümde ilk olarak hastalığın insanlarda ortaya çıkardığı semptomlara değinilmektedir. Hastalığın belirtileri olarak baş ağrısı, sırt ağrısı, kusma ve kanlı öksürük olarak sıralansa dahi hastalığın ne olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir. Dervişoğlu (2020, s. 237) bir çalışmasında söz edilen belirtilerden hareketle hastalığın tifo ya da tifüsle ilişkilendirilebileceğini söyler ancak bunun sadece bir tahmin olduğunu, daha öteye gidilemeyeceğini de ifade eder. Nakıboğlu ise (2021, s. 269) salgının ne olduğunun belirsizliğine dikkat çekerek bu belirsizliği Reşat Nuri'nin bilerek kurguladığını ifade eder. Ona göre salgının isminin belirsiz olması iktidarın başarısızlığını simgelemekte ve "iktidarın iktidarsızlığı"nı göstermektedir. Hastalığın salgın

bir hastalık olduğu ise öğretmen tarafından yapılan ölen kişi sayısının köyün nüfusuna oranı şeklindeki bir hesaplama ile ortaya çıkarılmıştır. Köye bir doktor gitmediği için de hastalığın seyri hakkında net bir bilgi verilememekte ve bu da Nabıkoğlu'nun ifadesiyle "iktidarın iktidarsızlığı" ortaya koymaktadır. Ayrıca köye doktorun ulaşmaması, toplum için elzem olan bir hizmetin yerine getirilememesini göstermesi bakımından toplumsal ve yönetsel bir eleştiriyi de içermektedir.

Eserin yazıldığı 1935-1936 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde devam eden salgınlar ve salgınlara yönelik uygulanan politikalar burada dikkate alınması gereken konulardır. 25 Mayıs 1935 tarihli TBMM tutanağı incelendiğinde 1935 yılı itibarıyla 88 kazada 2.416.000 kişinin yaşadığı bölgede sıtma ile mücadele edildiği ve bunun dönemin nüfusunun %15'ine denk geldiği ifade edilmektedir. 1935 yılında, verem yataklarının yetersiz olması sebebiyle hastaların tedavi için sıra beklemek zorunda kaldığı ve veremli çocukların okullarda ayrı sınıflarda tedaviye alındıkları belirtilmiştir. Ülkedeki frengi hastalığı sayısı ise 1934 yılında 213.716 olarak bildirilmiş ve bunların 21.372'si tedavi edilmiş, 37.975'i ise vefat etmiştir. 1935 yılında ise 154.379 kişi frengi hastalığı teşhisi almıştır ve bu sayı dönemin nüfusuna oranlandığında toplam nüfusun %0,9'una denk gelmektedir. Meclis tutanağında dönemin doktor sayılarına dair veriler de yer almaktadır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 1935 yılında ülkede 5.516 kişi başına bir doktor düşmektedir. Bu sayı İstanbul'da 7.700 kişide bir doktora çıkmaktadır ancak doğu bölgelerinde bu sayı azalmaktadır. Ancak bu sayının azlığı doğu bölgesindeki nüfusun azlığına dayandırılmaktadır. Bu tutanakta hastanelerdeki yatak sayısının yetersizliğine vurgu yapılmış ve bazı hastanelerde hastaların yatak için sıra beklediğine dikkat çekilmiştir (TBMM, 1935). Bu çerçevede bakıldığında Reşat Nuri'nin *Salgın* eserini kaleme aldığı yıllarda Türkiye farklı salgınlarla mücadele etmekteydi ve sağlık sisteminin sorunları çözülmeye çalışılmaktaydı. Bu çerçevede Reşat Nuri'nin dönemin bu toplumsal sorunlarını eserinde gündeme getirmek istediği söylenebilir. Hatta ilçede tek bir doktorun olması dönemin doktor yetersizliğine bir vurgu olduğu ifade edilebilir.

Köylüler cahil insanlar, hastalıktan sakınmasını korunmasını bilmiyorlar. "Aman çocuk çocuğumuzu kollayın. Belki geçer" diyecek olursam kızıyorlar. "Biz çok şükür Müslüman insanlarız. Hastalıktan iğrenmek günahdır" diyorlar. Okulun eski öğretmenini olan imam da onları benim aleyhime kışkırtıyor. "İmanımızı bütün turalım. Allah'a yalvaralım. Bir suçumuz, günahımız varsa affetsin. Kim bilir ne kusurlarımız var ki Allah bu belayı gönderdi" diyor... Şimdiki halde bu salgın karşısında yapılan tedbir hastaları hocaya nefes ettirmekten ve köyün başından bu belayı defetmek için akşam namazlarında kunut duası okumaktan ibarettir. (Güntekin, 2005, s. 11)

Burada daha önemli bir nokta hastalığın köy halkı tarafından algılanış biçimidir. Hastalığı dini bir ceza olarak değerlendirmekte ve tedavi yöntemi olarak da yine dine başvurulmaktadır. Köy halkı hastalığı Allah'tan gelen bir ceza olarak görmekte ve tedaviyi yine dinî yöntemlerde

aramaktadırlar. Türkdoğan (2006, ss. 52-53) yaptığı bir saha araştırması neticesinde araştırmayı yaptığı bölgedeki insanların hastalığı “Allah’ın emri” olarak gördüğü, belirli ihmaller sonucunda gelişen ölümleri de “Allah verdi, Allah aldı” şeklinde yorumladığı sonucuna varmıştır. Bu minvalde bakıldığında hastalığın dini temellere dayandırıldığı görülmektedir. *Salgın* isimli eserde de köy halkının ortaya çıkan salgını dini bir temele dayandırdığı ve bir günahın sonucu olarak gördüğü anlatılmaktadır. Yine Türkdoğan (2006, s. 83) aynı eserinde hastalıkların bazı kesimler tarafından tabu ihlaline dayandırıldığına dair bir tespitte bulunur. O, tabu olarak kabul edilen bir şeye karşı gelindiğinde, karşı gelen kişinin/kişilerin hastalıkla cezalandırılabilmesine dair inancın bazı kesimler arasında var olduğu iddia etmektedir. Bu durum *Salgın* isimli eserde de “Kim bilir ne kusurlarımız var ki Allah bu belayı gönderdi” şeklindeki ifadede karşımıza çıkmaktadır. Salgının aslında bir tabu ihlaline dayandığı ifade edilmektedir. Köyde öğretmen figürü salgının modern tıp yöntemleri ile çözülmesi gerektiğine, yayılımın engellenmesi için temasın ortadan kaldırılması gerektiğine dair söylemlerde bulunurken, köy halkı hastalığı dini temellerle gerekçelendirmekte ve dini söylemlerle açıklamaya çalışmaktadır. Burada öğretmenin modern tıp savunmasına karşın halkın dini açıklamalara yönelmesi eserde aydın-halk çatışmasının bir yansımasıdır.

Öğretmenin mektubundan sonra kaymakam durumun araştırılmasını ister ancak ne yazı işleri müdürü ne ilçe doktoru ne de köyün bağlı olduğu kasaba yetkilileri salgını dikkate almazlar. İlçe doktorunun rahatsızlığı ve ileri yaşta oluşu hasebiyle salgının merkezine zamanında gidilemez ve kış mevsimi başlayıp yollar kapanınca da köyle iletişim tamamen kopar. Salgını ciddiye almayan yazı işleri müdürü ve köyün bağlı olduğu kasabanın müdürü suçlu olarak öğretmeni gösterirler. Bu durum kasaba müdürünün kaymakamlığa yazdığı cevapta şöyle aktarılmaktadır:

Öğretmen Cevdet Efendi gerçekten bundan çok zaman önce kaymakamlığa başvurarak böyle bir hastalıktan bahsetmiştir. Anılan kişi fazla vehimlidir. Geçen sene de çocuklardan bazılarının soğuk tesiriyle kulak ve yüzlerinin şişmesini kötü ve feci bir hastalık zannederek günlerce okulu kapamış ve talebeyi eğitimden mahrum bırakmıştı. Başkaca makamımızın bu vesile ile gönderdiği haklı uyarıyı kötü düşünce sayarak ötede beride kasaba idaresi aleyhinde yakışık almayacak sözler sarfetmiştir. (Güntekin, 2005, s. 21)

Buradan da anlaşılacağı üzere ilçe yönetimi salgını dikkate almayan bir tutum içerisinde bir sorumlu aramış ve sorumlu olarak hastalığı bildiren öğretmen görülmüştür. Daha sonra bürokratik hiyerarşiden fayda göremeyen öğretmen durumu bir üst birim olan mutasarrıflığa bildirmiş ve mutasarrıflık ilçe kaymakamlığına şöyle bir yazı göndermiştir:

Karlıbel öğretmeni Cevdet imzasıyla alınan bir mektupta Karlıbel Köyü’nde garip bir hastalık çıktığı, bu hastalıktan ölenlerin adedinin on üçü bulduğu, kendisinin durumu evvela Nahiyeye Müdürlüğüne, sonra makamınıza haber verdiği halde bir netice çıkmadığı bildirilmekte, makamınıza yazılan mektubun bir örneği şikayetnameye iliştilmiştir. (Güntekin, 2005, s. 27)

Burada bürokratik hiyerarşinin takibi sonrasında doğan tıkanma ve ağır işleyişe yönelik eleştiriler söz konusudur. Bürokrasinin işleyişine baktığımızda ileri derece iş bölümü, otoritenin merkezileşmesi, rasyonel bir personel yönetiminin varlığı, katı bürokratik kurallar, yazılı kayıt tutma ve ayrıntılı dosyalama gibi kaidelerin varlığı karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tüm bunlara ek olarak yoğun bir hiyerarşik yapılanma var olmakla beraber katı bir disiplinin varlığı da söz konusudur (Bozkurt, 2012, ss. 169-170). Bu bağlamda bakıldığında eserde sözü edilen ilçedeki bürokratik işleyişte var olan katı hiyerarşi ve disiplinin mevcut olması salgının kontrol altına alınmasını kolaylaştırmaktan ziyade hakkında bilgi toplanılabilmemesinin dahi önüne geçecek bir hal almasına sebebiyet vermiştir.

Salgına yönelik cevap alamayan öğretmen en sonunda basının yardımına başvurur ve söz konusu salgının gazetede yer almasını sağlar.

Efendim galiba İstanbul'da Tanin gazetesinde birkaç satırlık bir yazı çıkmış...İlçemize tabii Karlıbel Köyü'nde bir salgın çıktı, on beşten fazla vatandaş telef olduğu, vaka sırasıyla bütün makamlara bildirildiği halde aldırın olmadığı hakkında. (Güntekin, 2005, s. 42)

Salgının basında yer aldığı yazı işleri müdürünün bu diyalogundan anlamaktayız. Basının etkisinin çok fazla olduğu hem otoriteleri hem de kitleleri yönlendirmede çok önemli bir konumunun olduğu aşikardır. Bu bağlamda hikyedeki öğretmenin bu güçten yararlanarak resmî makamlarda bir tesir yaratmayı düşündüğü görülmektedir. Zira bu amacın başarıya ulaştığı eserde kendini göstermektedir. Bu haberden sonra ilçeye valilik tarafından bir sağlık müfettişi yollanmış ve durumun ayrıntılı olarak incelenmesi istenmiştir. Kasaba bürokrasisindeki işleyiş sıkıntısının kent bürokrasisinin müdahalesiyle çözülmesi girişimi söz konusu olunca ilçede bu sefer yakın ilişkiler ve akrabalık ilişkileri devreye sokulmaya çalışılmıştır. İlçedeki bir vatandaşın akrabası olan sağlık müfettişine bu kanal üzerinde ulaşılmaya çalışılmış ve durumun örtbas edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında ilçedeki sağlık sisteminin yetersizliği ve sistemdeki tıkanmanın varlığı da müfettişe bildirilen mazeretler arasındadır. İlçeye gelen sağlık müfettişi de önceki bürokratlar gibi duruma ilgisiz kalmış ve köye gitmeden bir rapor hazırlamıştır. Köyün bağlı olduğu kasabadan tahkikat yürütülmüş ve ikincil kaynaklar olan komşu köy ahalisine mensup kişilerden bilgi toplanmıştır. Bu bilgiler ışığında bir rapor yazılmış ve rapor sonucunda il yönetiminin aldığı karar şöyle ifade edilmiştir:

Adî bir mevsim hastalığını helak edici bir salgın şeklinde haber vererek halkı dehşete düşürdüğü, devlet dairelerini ihmal ve salgının yayılmasına meydan vermekle itham eylediği, bu dairelerin başındaki kişileri üst makamlara şikayet suretiyle fitne ve fesat çıkarmaya çalıştığı ve bunları sırf yaradılıştaki karıştırmacılık ve intikamcılık, meyillerinin sebep ve etkili olduğu belirmiş bulunan Karlıbel öğretmeni Cevdet Efendiye kat'i bir ihtar ve on beş gün maaş kesme cezası verilmiştir. (Güntekin, 2005, s. 76)

Salgında bürokratik işleyiş ve bürokratlar değil, bilgilendirmeye yapan Cevdet öğretmenin suçlu bulunması dönemin şartlarını oldukça açık şekilde ortaya koymaktadır. Kendisine ceza posta yolu ile tebliğ edilmiş ancak posta yerine ulaşamamış, teslim edilememesi sebebi “Muallim Cevdet Efendinin bir buçuk ay evvel bir bilinmeyen bir hastalıktan dolayı vefat ettiği anlaşılmış olmakla iade kılındı” şeklinde bildirilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere suçlu bulunan Cevdet Efendinin hastalıktan ölmesi ciddi bir salgının ilgililer tarafından dikkate alınmamasının ne tür sonuçlar doğuracağını açık şekilde göstermektedir. Dönemin otoritelerinin atamasını yaptığı öğretmeni köydeki salgınla mücadelesinde yalnız bırakması, eserdeki aydın-halk çatışmasının sebeplerinden birisidir. Bununla beraber Reşat Nuri eserlerinde zaman zaman esprili bir üslupla, anlatım dilini güçlendirerek ölçülü bir mizah anlayışını benimseyebilmektedir (Akyüz, 1979, s. 186). Öğretmenin hastalığa yakalanması ve vefat etmesi, cezanın öğretmene kesilmesi ve kesilen cezanın kendisine ulaşamaması Reşat Nuri'nin ironik dilinin eserdeki bir yansımasıdır ve Reşat Nuri bu şekilde eserinin etkileyciliğini arttırmıştır.

Sonuç

Salgın konusu edebi yazında yüzyıllardan beri varlığını sürdürmektedir. Türk edebiyatında bu alanda yazılan eserler sınırlı olmakla beraber en bilinenlerden birisi Reşat Nuri Güntekin'in *Salgın* isimli hikayesidir. Eserde Cumhuriyetin ilk yıllarında bir köyde patlak veren salgın konu olarak işlenmektedir. Salgını bir metafor olarak kullanan Güntekin bu hastalık üzerinden din ve sağlık ilişkisini, yeni kurulan bir devletteki bürokratik işleyiş sorunlarını ve bürokratların ahlaki niteliklerini gözler önüne sermektedir. Eser, katı hiyerarşi ve bürokratik kurumların işlevsizliği nedeniyle bir köyün karşı karşıya kaldığı trajedi üzerinden, dönemin sosyal ve idari yapıdaki zaafları ve çarpıklıkları detaylı bir şekilde incelemektedir. Özellikle, salgın hastalık gibi ciddi bir tehdit karşısında bile, bürokratik engellerin ve ilgisizliğin, toplumun güvenliği ve refahı için gereken hızlı ve etkili müdahaleleri nasıl engellediği vurgulanır.

Güntekin'in eleştirisi, toplumun ve yönetimin, dini ve batıl inançlar yoluyla bilimsel olmayan çözümlere başvurmasının tehlikelerini de ortaya koyar. Köy halkının hastalığı bir ceza ya da kader olarak kabullenmesi ve modern tıbbi tedavilere başvurmak yerine dini ritüellere sarılmasının yıkıcı sonuçlarını gözler önüne serer. Eğitim eksikliği ve dini bilginin yanlış yorumlanması, salgının kontrol altına alınamamasının ana etkenlerinden biri olarak betimlenir. Eserde, basının gücü, bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma noktasında kritik bir rol oynar. Resmi makamların ilgisizliği ve ihmali karşısında, öğretmenin basına başvurması ve durumu kamuoyunun dikkatine sunması,

sorunun çözümünde bir dönüm noktası olur. Bu da, medyanın toplumsal sorunlar karşısında oynayabileceği etkin role işaret eder.

Bunun yanında Güntekin'in romanlarında önemli bir figür olarak sıklıkla karşılaştığımız öğretmen karakteri bu romandaki en önemli kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Salgınla karşılaşan köy halkı durumu dini kaidelerle açıklamaya çalışmış ve ilgilenmemiştir. Salgınla ilgilenen tek kişi olan köy öğretmenin çabası da etkili olamamıştır. Bu öyküde öğretmen, bürokrasi tarafından da halk tarafından da dikkate alınmayan ve hatta suçlanan, yalnız bir aydın konumundadır. Sonuç olarak, eser, bir yandan dönemin Türk toplumunun sosyal dinamiklerine ve idari yapısına ışık tutarken, diğer yandan bürokrasinin aşırı katılığı ve esnek olmayan yapısının, acil durumlarda etkili müdahaleleri nasıl sekteye uğratabileceğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1979). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1023)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Asiltürk, B. (2009). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık*. İstanbul: İkaros Yayınları.
- Barış, Y. İ. (2002). Dünyada Tüberkülozun Tarihçesi. *Toraks Dergisi*, 3(3), 338-340.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Boccacio, G. (2013). *Decameron*. (Çev. Rekin Teksoy). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Bozkurt, V. (2012). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Burdurlu, İ. Z. (1998). *Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Camus, A. (2019). *Veba*. (Çev. Nedret Tanyolaç Öztokat). İstanbul: Can Yayınları.
- Çıkla, S. (2016). *Edebiyat ve hastalık*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Defoe, D. (2018). *Veba yılı günlüğü*. (Çev. İris Kantemir). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dervişoğlu, E. (2020). Reşat Nuri Güntekin'in Bir Uzun Öyküsü: "Salgın". *Göç Dergisi*, 7(2), 229-243.
- Güntekin, R. N. (2005). *Salgın Ve Madalyonun Ters Tarafı*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Hays, J. (2005). *Epidemics And Pandemics: Their Impacts On Human History*. California: ABC-CLIO.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 01.03.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.05.2024

[İnceleme/Analysis](#)

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 58-73

<https://doi.org/10.48131/jscs.1445470>

Kılıç, O. (2004). *Eskiçağ'dan Yakınçağ'a Genel Hatlarıyla Dünyada Ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.

McMillen, C. W. (2016). *Pandemics: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Nakıboğlu, G. (2021). *Salgın Edebiyatına Giriş: Türk Salgın Öyküleri*. Ankara: Kesit Yayınları.

Nikiforuk, A. (2018). *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. (Çev. Selahattin Erkanlı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Önertoy, O. (1974). Reşat Nuri Güntekin ve Anadolu. *Türkoloji Dergisi*, 6(1), 81-107.

Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölüm: 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Poe, E. A. (2019). *Kızıl Ölümün Maskesi*. (Çev. Tomris Uyar). İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Poyraz T. ve Albek M. (1957). Reşat Nuri Güntekin hayatı ve eserleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 3(6), 1-18.

Roth, P. (2016). *Nemesis*. (Çev. Deniz Koç). İstanbul: YKY Yayınları.

Saramago, J. (2019). *Körlük*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Sürgit, B. (2023). Reşat Nuri Güntekin'in Gezi Yazıları Ekseninde Anadolu'da Kültürel Hayat. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 33, 456-473.

TBMM. (1935). *TBMM Zabıt Ceridesi (5. Dönem)*. Cilt: 3.

Temel, M. (2008). *Atatürk Döneminde Salgın Ve Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele*. İstanbul: Nehir Yayınları.

Topçu, H. (2021). Türk Romanında Salgın Hastalıklar. *İnsan ve İnsan*, 8(28), 53-69.

Türkdoğan, O. (2006). *Toplumsal Yapı Ve Sağlık-Hastalık Sistemi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Walter-Toews, D. (2020). *On Pandemics: Deadly Diseases from Bubonic Plague to Coronavirus*. Berkeley: Greystone Books.

Yalçın, M. (2010). Reşat Nuri Güntekin. *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi - Cilt I içinde* (ss. 476-477). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yolun, M. (2020). Tarihin En Ölümcül Virüsünün Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribinin Kısa Bir Öyküsü. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 316, 74-80.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 01.03.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.05.2024

İnceleme/Analysis

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 58-73

<https://doi.org/10.48131/jscs.1445470>

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız ift kör hakem.

Yazar Katkısı: Abdurrahman KùLTùR %100 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teřekkùr Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

atışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar atışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Abdurrahman KùLTùR %100

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

OSMANLI İSTANBUL'UNDA EV İÇİ DEKORASYONDA ALAFRANGALAŞMA VE MEKÂNIN YENİDEN ÜRETİMİ (1860-1914)

İhsan ERDİNÇLİ¹
Burhan CAN²

Öz

Modern zamanların sanayileşen Avrupa'sı, pek çok bölge gibi Osmanlı Devleti'ni de 18. yüzyıldan itibaren tedricen hızlanacak, kimi zaman da kesintilere uğrayacak şekilde hem politik hem de sosyo-ekonomik açıdan etkilemiştir. Dönemin yaygın ifade biçimi olan "alafrangalaşma" kavramıyla karşılık bulan Avrupa merkezli çok yönlü değişim süreci, ev kavramının kendisini, evin mimarî yapısını, konut içi alanın tasarımını ve içerisinde kullanılan eşyayı da etkilemiştir. Bu çalışmada, ev içi mekânın ve dekorasyonun Avrupa merkezli dönüşümünde hem mağazaların hem de dönemin entelektüellerinin ve okur-yazar kitlesinin rolü, 1860-1914 yılları arasındaki İstanbul merkezli süreli yayınlarda yayımlanan çeşitli reklam/ilanlar, karikatürler, dönemin entelektüellerinin ve okur-yazar kitlesinin yazılarındaki eğilim ve yaklaşımların seyri üzerinden ele alınmıştır. Örneklemeye dâhil edilen metinlerde yer alan veriler, Henri Lefebvre'in mekânların üretim şeklini dikkate alan teorisi, Gaston Bachelard'ın mekânın ontolojik yönünü vurguladığı çalışması ve Mircea Eliade'nin merkez simgeciliği kavramlarından yararlanılarak değerlendirilmiş ve metinlerdeki yaklaşım ve trendler söylem analizi ile ortaya konmuştur. Döneme ait tartışmaların ve ihtilâfların gösterge alanı olarak mekânın üretimi ve değişimi çözümlenmeye çalışılmıştır. Kaynak gruplarında yer alan ifadeler ve görseller, söylem çözümlemesi yoluyla incelenmiştir. Bu bağlamda basında ve edebi eserlerde insanın mekân algısına yönelik temel güdülerine hitap edildiği, ev ve içerisinde kullanılan eşya fikrinin önemli ölçüde değişime uğradığı, evin anlamının sadece barınak olma ve temel ihtiyaçları karşılama sınırlarının çok daha ötesine taşındığı ve daha geniş bir değerler alanına evrildiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İstanbul, Ev, Dekorasyon, Alafrangalaşma, Mekân.

EUROPEANIZATION AND REPRODUCTION OF SPACE IN HOME INDOOR DECORATION IN OTTOMAN ISTANBUL (1860-1914)

Abstract

The industrializing Europe of modern times, like many other regions, affected the Ottoman Empire both in terms of state and social structure, from the 18th century onwards, in a way that would accelerate from time to time, and sometimes with interruptions. The European-centered change process, which corresponded to the concept of "alafrangalaşma/to become European", which was the common expression of the period, also affected the concept of the house itself, the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ierdincli@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4762-6129.

² Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, burhancan@ktu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6293-3592.

architectural structure of the house and the furniture used in it. In this study, the role of both the stores, the intellectuals of the period and the literate mass in the Eurocentric transformation of interior space and decoration discussed over by the various advertisements, cartoons, and the writings of the intellectuals and literate masses of the period which published in Istanbul-based periodicals between 1860-1914. The data in the texts included in the sample were evaluated by using Henri Lefebvre's theory that takes into account the production of spaces, Gaston Bachelard's work emphasizing the ontological aspect of space, and Mircea Eliade's symbolism of the center concepts. Later, the discourses in the writings were determined. Through the emerging discourses, it has been shown that the house has become the place of disputations and conflicts of the period. Expressions and images in the resource groups were examined through discourse analysis. In this context, it is claimed that the basic instincts of humans towards their perception of space are addressed in the press and literary works. In addition to the idea of the house and the items used in it have changed significantly, the meaning of the house has moved far beyond the limits of just being a shelter and meeting basic needs and has evolved into a broader field of values.

Keywords: Ottoman Empire, Istanbul, Home, Decoration, Europeanization, Space.

Giriş

19. yüzyıldaki gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile bütünleşmesine zemin hazırlamıştır. II. Mahmut'un ulema, ayanlar ve yeniçeriler gibi güç odaklarını bertaraf etmesinin akabinde tesis ettiği merkezi otorite, modernleşme yolunda atılan adımların yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur. 1838 Balta Limanı Anlaşması, sanayileşmiş İngiltere'nin, ardından kademeli bir şekilde Avrupa'nın diğer önde gelen ülkelerinin mallarının Osmanlı pazarında yerini almasını beraberinde getirmiştir.³ 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanı gibi hukuki metinler, bir yandan modernleşmenin sistemli bir hâl almasına diğer yandan da özellikle Lale Devri'nden itibaren Avrupaî yaşam tarzına öykünen kesimin daha da genişlemesine ve bu yönelimin doğal bir sonucu olan alafranga nesnelere kullanacak potansiyel tüketici sınıfının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

İnsanların yaşam biçimine yön veren nesnelere, alışkanlıklarına ve sosyo-kültürel değerlerine kadar çok yönlü gelişen alafrangalaşma süreci, ev kavramının kendisini, evin mimarî yapısını, içerisinde kullanılan eşyayı ve bu bağlamda mekânı kullanma anlayışını da dönüştürmüştür. Alafranga nesnelere, tüketim alışkanlıkları ve genel olarak yaşam tarzının kendisi, farklı yönleriyle literatürde belirli ölçüde ele alınmıştır. Bu çalışmada ise alafrangalaşma sürecinin ev içerisinde

³ Balta Limanı Anlaşması ve Osmanlı ekonomisine etkileri için bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020; Mübahat S. Kütükoğlu, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadî Münasebetleri (1580-1850)*, TTK, Ankara 2013.

kullanılan eşyanın mekân kavramına ve daha özeldede ev ile ilişkisine odaklanılmıştır. 1860-1914 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan süreli yayınların temel alındığı çalışmanın hareket noktalarından biri, ticari reklamlar ve dönemin entelektüellerinin yazılarının bir pazar ve talep yaratmada işlevsel oldukları önermesidir. Böylece ilk olarak alafranga hayat tarzına öykünen kişiler, tüketim alışkanlıklarında değişim taleplerini karşılayabilecek uçsuz bucaksız bir eşya evreniyle karşı karşıya kalmışlardır. Sonrasında onların teşhir etmesi ve anlatıları yoluyla tedricen yayılma göstermiştir. Ayrıca söz konusu yazılar ve reklamlarda alafranga yaşama uyum sağlama açısından estetik ve tıp (hıfz-ı sıhha) söylemlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Klasik dönem Osmanlı evlerinin durumu merkeze alındığında ise 19. yüzyıl sonlarında konularının ve onlara yüklenen anlamların en azından toplumun bir kesimi için silikleştiği anlaşılmaktadır. Bir sonraki yüzyılda yeniden inşa edilmemişler ancak edebi metinlerde, müzelerde görsel ve metinsel bir hatıra imgesi olarak yaşatılmışlardır (Bertram, 2012: s.22). Hatıra imgesine dönüşmenin kendisi, aslında 19.yüzyılda yer alan çatışmaların ve tektipleştirme çabalarının ötesinde yaşanan bir mekân olarak evin, içindeki insanlar tarafından zamanla işlenerek artı anlamlar⁴ kazandığının bir göstergesi olarak da anlaşılabilir. Bu bağlamda incelenen gazete yazıları, evlerin nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair kılavuz kitaplar, reklamlar ve edebi eserler dikkate değer benzerlikler içermektedir.⁵ En temel insani ihtiyaçlardan biri olan barınma ihtiyacını karşılayan mekân olarak ev, söz konusu içerikle karşılaşan insanların kolektif hafızalarının⁶ sağladığı verinin mütemediyen yeniden üretimi⁷ ile aynı zamanda

⁴ “Surplus of meaning” ifadesinin çevirisi için kullanılan “artı anlam” ifadesi Paul Ricoeur’ün *Yorum Teorisi-Söylem ve Artı Anlam* kitabından ödünç alınmıştır. Çevirmen Gökhan Yavuz Demir’in bu ifadeye önerdiği Türkçe karşılık, Ricoeur’ün anlamın üretimindeki diyalojik ilişkiyi inceleme amacını yansıtabildiği için değiştirilmemiş ve aynen kullanılmıştır.

⁵ 1860-1914 arasında yayımlanan pek çok süreli yayın ayrıntılı bir biçimde taranmış, tespit edilen yazıların transliterasyonu yapılarak incelenmiştir. Dikkat çekici düzeyde benzerlik gösteren yazılar, sonucu daha anlamlı kılmayacağı için bu çalışma kapsamında zikredilmemiştir. Ev içi eşya tercihleri ve düzeninde hedef kitle, kadınlar olduğu için daha çok *Hanımlara Mahsus Gazete* ve *Kadınlar Dünyası* gibi yayınlardan daha fazla faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında kullanılan süreli yayınlar için Hakkı Tanık Us Koleksiyonu ve Atatürk Kitaplığı’ndan faydalanılmıştır.

⁶ “Kolektif hafıza, her biri grup tarihini kendince temsil eden mitler, hikâyeler, imgeler, ayinler ve gelenekler aracılığıyla paylaşılan ve grubun sahibi olduğu geçmişle ilgili fikirlerden kaynaklanır.” Kolektif hafızaya ait şeyler birinci elden deneyimlenmek zorunda değildir. Genelleştirilmiş ve doğrudan deneyimlenmemişlerdir. “Kolektif imgelem, olay-temelli düşüncelerden çok, imge-temelli düşüncelere gönderme yapar.” Bertram, 2012: s.26. Tam da bu sebeple Eliade’nin (2017: s.50) merkez simgecilik fikri gibi imge temelli bir sistem, ev için gerekli hakikat söylemine bir zemin teşkil edebilmektedir.

⁷ Jan Assman (1997: s.43-46) da kolektif hafıza kavramını ortaya atan Maurice Halbwachs’ın fikirlerini tartışırken bireysel bellek ile kültürel belleğin farklı olmalarına rağmen karşılıklı ilişki içinde olduklarına yine Halbwachs’dan alıntılar yaparak değinmiştir. Buna göre, “Bireysel olan çeşitli grupların ortak belleğinin mekânı olarak toplumsal bellekle kurulan benzersiz ilişki ve bu ilişkilerin her birinin kendine özgülüğüdür. Daha dar anlamda bireysel olan sadece algılardır, anılar değil. Çünkü ‘algılar vücudumuzla sıkı ilişki içindedir’, anılar ise kaçınılmaz olarak içine girdiğimiz çeşitli grupların düşüncesinden kaynaklanır.” Assman’ın da tespit ettiği diyalektik ilişki bir yeniden üretim ile mümkün olabilmektedir.

bir temsil mekânı olarak varlığını sürdürebilmektedir. İnsanların yanında yeni fıkirlere de barınma imkânı veren eve dair bu işlevler örneklem olarak seçilen metinlerde takip edilebilmektedir.

Çalışmada kullanılan kaynaklar, temelde Avrupa merkezli etkilenmenin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında tartışmalar da içermektedir. Dolayısıyla basının güçlendiği 1860'lardan itibaren yazılı ve görsel malzemeler üzerinden evin ve eşyanın çift yönlü bir mücadeleye zemin teşkil ettiği göze çarpmaktadır. Böylece, yerdeki (place) imkânların anlamlandırma ile mekânlaşmasına (space) örnek olarak değerlendirilebilecek diyalojik bir ilişki açığa çıkmaktadır. Söz konusu ilişkiyi anlamak için de yalnızca dilbilimsel temele dayanan araştırmalara odaklanmak yeterli değildir.⁸ Bu çalışmalar; mekânın içinde yaşayan insanların onu sembollerle, pratiklerle yeniden üretip tekrar temsil edilebilir hale getirdikleri ve sürekli dönüştürdükleri için dinamik bir şey olduğu (Çakar, 2019: s.23) gerçeğini atlamaları nedeniyle önemli bir eksikliğe sahiptir.⁹

Henri Lefebvre'in (2020: s.24-25) mekân konusundaki yaklaşımların eksiklerine dikkat çekmesi, mekânın üretiminin incelenmesinin gerekliliğini vurgulaması ve bunun yerine diyalojik bir metod önerisinde bulunması da söz konusu eksikliğe karşı önemli bir çözüm girişimidir. Dolayısıyla Lefebvre'in en temel eleştirisi zihinsel mekândan toplumsal mekâna ani bir sıçrayışın gerçekleştirilmesine yöneliktir. Yapısalcı yöntemler, bilimsel bakış avantajı getirmesine rağmen basit birer kod olmayan insan ürünlerini anlamada kendisinin eleştirdiği logosun etkisinden çıkamamaktadır. Bu nedenle Lefebvre'in eleştirisi daha fazla anlam kazanmaktadır.

Zaman ve mekân gibi kavramları metinsel düzeye indirgemek, yaşam alanından koparmak ve yalnızca metaforik boyutta değerlendirmek, söylemleri kapalı sistemler hâline getirmek anlamına gelir ve söylemin üretim tarzının ifşa edilmemesine neden olur. Oysaki söz konusu kavramları ve metaforları dilin dolayımı olmadan elde etmek mümkün değildir. Bu durumda da metaforik ifadelerin ürettiği söylemlerden doğrudan toplumsal çıkarımlar yapmak araştırmacıları hataya

⁸ Descartes'a kadar Aristotelesçi kategorilere dâhil edilen mekân kavramı hakkındaki asıl çalışmalar, 20. yüzyılın ortalarından itibaren, özellikle de sosyal bilimlere ilginin arttığı 1945'li yıllardan sonra, mekânın zihinsel bir şey olarak ele alınması ile ivme kazanmıştır. Mekansal dönüşüm (spatial turn) adı da verilen bu hareket sonucu "mekân", matematik, felsefe, coğrafya, edebiyat, tarih gibi birçok alanda inceleme konusu olmaya başlamıştır. Örneğin, poetika-mekân ilişkisi ilk defa Gaston Bachelard tarafından ele alınırken, Michel Foucault'nun delilik, klinik, hapisane gibi konuları çalışması, mekânlara dair heterotopik ve ütöpik gibi ayrımlar geliştirmesi ile mekân çalışmaları daha popüler bir tema haline gelmiştir. Ancak, bu çalışmanın konusu mekân teorisi üzerine olmadığı için bu teori özelinde yapılan çalışmaların tarihsel gelişimi ayrıca tartışılmamıştır. Bkz. Lefebvre, 2020: s.35; Çakar, 2019: s.12-23).

⁹ Jean Baudrillard (2013: s.23-24), tüketim düzeninin göstergelerle beslenip, göstergelere sığınarak yaşadığını belirtmektedir. Baudrillard'a göre büyüsel düşünce ile tüketim düzeni arasında göstergeden beslenme açısında bir benzerlik vardır. Bu durum, tüketim nesnelere kendisinden ziyade göstergelerinin tüketildiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda mekânın yeniden üretiminin göstergesel düzeyde olması gibi mekân içindeki eşyaların da gösterge olarak yeniden anlamlandırıldığı ve üretildiği sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu sebeple alafangalaşma özelinde de eşya tüketimi konusunda tüketim nesnelere göstergesi olarak yeniden üretilebilirliğini de dikkate almak gereklidir.

sürükleyecektir. Lefebvre (2020: s.47-48), böyle bir problemin üstesinden gelebilmek için mekânın üretim tarzını keşfetmeye çalışmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Nitekim eleştirel çalışmalar, zihinsel olandan toplumsal olana ani bir sıçrama yapmadan ve hâkim söylemlerin doğrulayıcısı konumuna düşmeden ancak bu diyalojik metotla ortaya çıkabilir. Algılanan mekândan, mekânın temsiline ve temsili mekâna giden yolda evin ve ev içi eşyanın ele alınacağı bu araştırmada, Lefebvre'in mekân ve gündelik hayat hakkındaki çalışmaları temel alınmış ve Bachelard'ın mekânın ontolojisi hakkındaki fikirleri, Eliade'nin merkez simgeciliği kavramı hakkındaki bakış açısı kullanılmıştır.

1. Mutluluğun Kaynağı ve Kozmos Olarak Ev

İçinde yaşanılan bir mekân olarak ev, 19. yüzyılda artı anlamlar kazanmıştır. Mircea Eliade'nin (2017: s.50) merkez simgeciliği kavramında¹⁰ evrenin merkezi olarak kurulan mekânlar dış tehlikelere karşı verdiği güvence ile ahşap, kerpiç veya betondan olması fark etmeksizin ev fikrinin temeline yerleşmiştir. Gerçek olanla temsilî olanın iç içe girdiği bu düzende ev, insanı dış tehlikelerden koruyan bir mikrokozmos gibi düşünülmüştür. Gaston Bachelard'a (2017: s.34) göre de evin, insanların maddi olarak korunmasının dışında içsel olarak da huzura kavuşması fikrine zemin veren yapının temelinde mutlak mekân ya da bir başka ifade ile merkez simgeciliği düşüncesi yatmaktadır:

Ev, bizim dünyadaki köşemizdir. Çok kez söylendiği gibi, ilk evrenimizdir. Ev, gerçek bir kozmosdur... İkamet edilen her mekân kendinde ev kavramının özünü barındırır...Barınan varlık, barınacağının sınırlarını, en bitip tükenmez diyalektik içinde duyulur hale getirir. Evi gerçekliği ve hayalleri içinde, düşünceleri ve hülyalarıyla yaşar.

Kozmosun varlığı tam tersi olan kaosu da gündeme getirdiği için ortaya çıkan dikotomi, sınırları keskin ve hâkim bir hakikat söylemine de kendiliğinden yer açmıştır. Antik dönemde ve sonrasında yüzyıllar boyunca hakikat söylemi kendisini ilahi olana dayandırırken 19. yüzyılda medenilik, tıp, sağlık ve bilimden müteşekkil bir zemine yönelmiştir. Böyle bir durum, Lefebvre'in (2020: s.115) ifadesi ile "kendisini bilgi olarak gösteren ideoloji" şeklinde değerlendirilmeye

¹⁰ Simgelerin sürekliliğini savunan ve zamanla dinsel, mitsel anlamlarından uzaklaşarak daha fazla dünyevileştiğini, maskelendiğini belirten Mircea Eliade, mekânların simgeselliğine dair de tespitlerde bulunmuştur ve merkez simgeciliği kavramı etrafında bir mikroevrende birçok merkezin olabileceğini de göstermiştir. Bu merkezlerin kutsallığına yüklenen artı anlamlar sayesinde simgeler, söylemlerin şekillendirebildiği pratik araçlar haline alabilmektedir. Türk otağlarının direklerinin de bir merkezi temsil ettiği düşünüldüğünde, otağ kelimesinden gelen ve evlerin parçası olan oda kelimesinin de nasıl bir simgesel düzenin parçası olarak kolektif hafızada yer aldığını düşündürmektedir. Eliade'nin merkez simgeciliği ile ev, mekân, kozmoloji ilişkisine dair daha detaylı değerlendirmeler *Okeültizm, Büyüculük ve Kültürel Modalar* (2016: s.32-43) isimli çalışmasında da mevcuttur. Burada da farklı kültürlerde aynı düşünce yapısının tezahürlerinin izlerini sürmüştür.

uygundur. Mekânlar, toplumsal ilişkileri içeren, gizleyen ve kapsayan yerlerdir. Ev hakkında yapılan tartışmaların söylemsel bağlamında bu ilişkiler mütemadiyen yeniden üretilmiştir. Bu noktada kullanılan söylemler; mutluluk, düzen, rahatlık, yaşanan mekânların hem içinde yaşayana hem de başkalarının beğenisine hitap edecek şekilde süslenmesi, evlerin sağlıklı ve temiz yaşam alanları (hıfz-ı sıhhaya uygun) haline getirilmesi gibi bağlamlar üzerinde şekillenmiştir. İncelenen metinlerde de ev kavramının temel olarak üç farklı fikirle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir: Kozmos olarak ev; kozmosun düzenini veren hakikat söylemi olarak hıfz-ı sıhha; huzur bulunan kozmos ya da cehenneme dönen kaos olarak ev yani, yaşanan mekânın kendisi. Örnekleme karşılaşılan bu fikirlerin tek başına bir anlam ifade etmesi mümkün olmadığı, hepsi birbiri ile iç içe geçtiği için ayrı ayrı başlıklar kullanılmamıştır. Bunun yerine adı geçen üç fikrin üzerinde şekillenen ve bir *pharmakon*¹¹ gibi işlev gören ev simgesinin etrafında oluşan farklı temalar başlık olarak belirlenmiştir. Böylece simgeleşen evin hâkim söylemin ihtiyaçlarına göre şekillenme ve yaşayanlar tarafından bir temsil mekânına dönüşerek yeniden üretilme sürecinin nasıl gerçekleştiği anlaşılmasına çalışılmıştır.

2.1.1. Kozmos Olarak Osmanlı Evi ve Kadının Görevleri: Toplumsal İlişkilerin Mekânda ve Mekânda Yeniden Üretimi

19.yüzyılda mekân konusunda eve yüklenen artı anlamlarla erkek ve kadının rollerinde dönüşümler olmuş ve aralarındaki ilişkiler yeniden üretilmiştir. Kadının ev içindeki rolleri ve evin huzurunu sağlama gibi konularda küçük bir evren gibi görülen ev, Bachelard'ın (2017: s.137) ontolojik anlamda bir çıkış noktası olarak düşünüldüğünü vurguladığı “kuş yuvası” gibi metaforlarla vasfedilmiştir. Bu bağlamda modern dönem Osmanlı entelektüellerinin yazılarında da “kuş yuvası” metaforunun aynen kullanılması dikkati çekmektedir.¹² Burada kullanılan kuş yuvası metaforu

¹¹ *Pharmakon* kavramı Derrida'nın (2017: s.47, 53, 155) tarif ettiği anlam çerçevesi ile benzer şekilde değerlendirilerek kullanılmıştır. Platon'un antik Mısır mitolojisindeki hikâyeye atf yaparak yazı ve söz hakkındaki tartışmayı değerlendirmesi ile ortaya çıkan bu kelime, yazının hem zehir hem de panzehir olduğu fikrini belirtir. Derrida, özellikle modernizmi besleyen ve aşıldığı düşünülen söz merkezli düşünce yapısının eksiklerini eleştirirken *pharmakon* kavramından faydalanarak ortaya çıkan paradoksa değinmiştir. Bu çalışmada ise Paul Ricoeur'ün (2019: s.13), Derrida'nın da değindiği *pharmakon*u “okuma” olarak değerlendirme önerisi dikkate alınmıştır. Böylece Lefebvre'in bahsettiği mekânın üretim süreçlerini değerlendirmeye tâbi tutma amacının, bir metin teorisine de dayanması ve kurmaca, tarih, yarı kurmaca gibi metin türleri ile de meşru bir şekilde uygulanabilir olması amaçlanmıştır. Benzeri bir yaklaşımı Bertram'ın (2012: s.31) çalışmasında ele aldığı kurmaca metinlerdeki veriyi değerlendirmek amacı ile alımlama teorisinden yararlanarak yaptığını da belirtmek gereklidir. Bertram, bu teorik yaklaşım sayesinde Türk evi kavramının simgesel olarak yüklendiği anlamlarla birlikte mekânsal olarak üretim sürecini gösterebilme şansı elde edebilmiştir.

¹² *Ayine*, S.2, 21 Kasım 1875, s. 1-2; *Aile*, S.2, 3 Haziran 1880, s.21-23. Özellikle bkz. “Bir de M. Hanımın kendisine mahsus olan odayı görelim. (...) Oda derununda her şey o kadar yerli yerine konulmuş, eşya ve edevat o kadar güzel ve tertip olunmuş ki oda güzel bir kuş yuvasını andırıyor.” (HMG, S.43, 14 Ocak 1904, s.1001-1003).

mutlak bir mekân olarak evin, insanın varlığını sadece fiziken güvence altına aldığı vurgusu ile açıklanamaz. Metafor, aynı zamanda sahip olduğu artı tarihsel anlamla birlikte evin içinde yaşayanın ontolojik olarak güvence altına alındığını, ev sakinlerine huzur ve refah içinde yaşama vaadinde bulunulduğunu ima etmektedir.

Modern dönemde Osmanlı kadınına, ev idaresinin başında bulunma, evini güzel ve bilime uygun bir şekilde düzenleme rolü verilmiştir. Öncesinde felsefi ve ahlaki bakımdan erkeğe ait bir alan olarak kullanılan “ilm-i tedbir-i menzil” kavramı, 19. yüzyılda yaşanan alafrangalaşma ve medenileşme hareketleri çerçevesinde daha maddi ve dünyevi bir boyut kazanarak yerini “idare-i beytiye”ye bırakmıştır (Yaşar, 2019: s.598-603). Bu noktada kamusal alan, Osmanlı aydınının, özellikle de kadınlarının alafrangalaşması için daha kısıtlı imkânlar sunarken evin kendisi ve iç mekânı, daha aktif ve geniş bir saha olmuştur (Esenbel, 2000: s.27). Aslında belli bir serveti gerekli kıldığı için daha zor ve geç benimsendiği düşünülen alafranga ev içi eşya ve dekorasyonu; “dini, statüyü, mesleği ve yaşam biçimini gösteren en önemli unsur” olarak görülen kılık-kıyafete nazaran daha önce benimsenmiştir. Ancak kadınlar, son dönem Osmanlı âdâb-ı muâşeret eserlerinde bilinçli olarak alafranga yaşam tarzının dışında tutulmaya çalışılmıştır (Yaşar, 2012: s.2921-2924). Dönemin entelektüelleri ise süreli yayınlarda yayımladıkları yazılarda “...kadınları alafranga hayatın öznelere olarak kabul etmekte ve onlara salon tanzimi, davetler, ziyafetler gibi yeni sorumluluk alanlarında yardımcı olmaya...” gayret ederek temennilerini paylaşmakta ve bu boşluğu doldurmaktadır (Yaşar, 2013: s.173). Özellikle ev idaresi, okullarda ders olarak okutulmasının da etkisiyle müstakil bir alan haline gelerek çok sayıda kitabın ve süreli yayının temel konularından birini oluşturmuştur. Bir taraftan geleneksel olan eleştirilirken diğer taraftan ev düzeni, dekorasyonu, temizliği yanında çocuk bakımı, yemek, sağlık, kıyafet vb. pek çok alanda belirli standartlar sağlamaya, kadının ev içi rolünü modern unsurlarla pekiştirmeye dönük bilgiler verilmiştir (Demir, 2017: s.108-112). Okullarda verilen eğitim ve süreli yayınlarda yayımlanan yazılarla temelde evini çağın gereklerine uygun bir biçimde idare eden, bu sayede ailesinin ve ülkesinin kalkınmasına katkıda bulunan ideal kadın figürü sunulmuştur. Böylelikle “...toplumun çekirdeği olan ailenin yaşam alanının çağın bilimsel, rasyonel teknolojik ve pedagojik yaklaşımları çerçevesinde yeniden düzenlenmesi...” (Yaşar, 2019: s.594-595) amaçlanmıştır.

Dönemin İstanbul basınında yayımlanan bir yazıda ev; kadınların neredeyse ömürlerinin tamamını, erkeklerinse en azından yarısından fazlasını geçirdiği “bir küçük dünya, bir küçük vatan” olarak tanımlanmıştır. Allah’ın eseri, kusursuz güzellik ve mükemmellikteki dünyadan şikâyet etmek yerine rahat bir yaşam sürmek isteyenlerin ev denilen bu küçük evreni de güzelleştirmesi tavsiye

edilmiştir. Evrenin mükemmel bir düzene sahip olduğunu kabul eden bir dönemin düşünce yapısına ait bu yazıda ev, evren ile yer değiştirmiş ve evrenin düzeninin eve uygulanması yoluyla bir mikro evren hâline gelen evde insanların içsel huzura kavuşabileceği savunulmuştur. Mevcut evler ise yapım tarzı açısından elzem olan rahatlık, kolaylık ve güzel manzara gibi üç temel unsurdan yoksun olması nedeniyle “pek fena” bir durumda görülerek eleştirilmiştir. Bu noktada evde her şeyin yerli yerine konması gibi görevler kadına yüklenmiştir (Aile, S.2, 3 Haziran 1880: s.21-23.) İnsanlara mutluluğun anahtarının verildiğinin ima edildiği bir başka yazıda, her uygarlığın ihtiyaçlarının birbirinden farklı olduğu ifade edilerek Osmanlı toplumu için idealize edilmiş bir sıralama sunulmaktadır. Burada yazar, değişimde medeni olmak için gerekenleri önem sırası ile vermiş ve bunlar arasında “güzel bir hane”de oturmayı saymıştır (Bağçe, S.38, 8 Temmuz 1882: s.1-2). Oturulan evin güzelliğinin vurgulanması, iç mekânda yer alacak kitapların önceden edinilmesi, daha sonra aile ve aileyi geçindirecek kadar paraya sahip olmanın medenilik şartı olarak koşulması nasıl bir zihniyet değişikliğinin ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla birlikte evin estetik yönünün vurgulanması önemli bir detay olarak incelenmeyi hak etmektedir.

Evde düzeni ve idareyi sağlama, artık alelade bir bilgi olmaktan çıkarılarak “idare-i beytiyye” adıyla “mühim bir fen” statüsünde değerlendirilir hale gelmiştir. Ev düzenini, idaresini ve tasarrufunu bilimsel bilgi çerçevesinde gerçekleştirecek olanlar ise kadınlardır. Dünya düzeni ile ev arasında kurulan benzerlik, memleket/ülke ve ev arasında halkın ve ailenin yaşam alanı olarak daha mikro boyutuyla tekrar sunulmuştur. Halkın mutluluğu, ülke gelişimi ve ilerlemesiyle aileninki ise ev idaresi ve düzeniyle orantılı şekilde ilişkilendirilmiştir. Bu bilgilere vakıf bir kadın, aile fertlerinin manevi bakımdan değilse de fiziki açıdan rahatlığını ve mutluluğunu sağlayabilecektir. Her eşyanın yerli yerinde bulunması sayesinde hem kargaşayı önleyerek işlerini hızlı bir şekilde yapabileme imkânına sahip olarak zamandan tasarruf edecek hem de ailesinin ve komşularının övgüsüne mazhar olabilecektir. Bahsi geçen düzenin sağlanmasındaki temel unsurlardan biri, cimriliğe kaçmadan israftan ve ziyandan uzak durup tasarruflu olmak, bir nevi dengeli hareket etmektir. Bilgiyle hareket edildiğinde, az masrafla güzel yemek, içmek, giyinmek gibi “evi güzel döşetmek” de mümkündür. İsrafa alışan, zararlarını bildiği ve gördüğü halde vazgeçemeyenler “zavallı” kişilerdir. Eğer bir evde israf hüküm sürüyorsa erkeğin kazancı da boşa akıp gideceği için kendisinden liyakat ve başarı beklemek anlamsız olacaktır. Ayrıca evde düzen, rahatlık ve tasarruflu bir idare varsa erkeğin gözü arkada olmadan işiyle ilgilenebilecek, iş bitiminde evinde huzur bulacak ve yorgunluğunu unutacaktır. Böyle bir düzeni sağlayan kadın, ailedeki mutluluğun ve rahatlığın

kaynağı olma gibi en iyi mükâfatlardan birini elde etmiş olacaktır (Ayine, S. 2, 21 Kasım 1875: s. 1-2; Aile, S. 1, 27 Mayıs 1880: s. 7-9; Hanımlara Mahsus Gazete [HMG], S.9, 30 Eylül 1895: s.1-2).

Evde eşya düzenine özen gösterilerek sağlanacak rahatlık ve mutluluk, aynı zamanda göze hitap eden güzellik unsuruyla birleştirilmiştir. Bu noktada kadınların odasını zarif ve güzel bir şekilde süslemesi, israf etmemek şartıyla doğal bir hak olarak görülmüştür (HMG, S.18, 31 Ekim 1895: s.1). Yine bir başka yazıda benzer bir düşünce, kadının “başlıca sanat ve meşguliyeti güzel olmağa çalışmak” şeklinde temellendirilmiştir (HMG, S.43, 14 Ocak 1904: s.1001-1003). Kadının zamanının büyük çoğunluğunu ev içinde geçirmesi kocasına, çocuklarına, daha genel manada ise iş gücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesine sağlayacağı katkı ile ilişkilendirilmiş, bu bağlamda ülkesine yönelik görevleri en ince ayrıntısına kadar detaylandırılmıştır. Yazıda genel anlamda ev; bir ailenin bütün hayatını geçirdiği, özellikle hâkim toplumsal roller bağlamında yapılmış bir tasnifin yansıması olarak erkeğin yoğun çalışma mesaisinin ardından eşi ve çocuklarıyla birlikte bedenen ve ruhen dinlendiği, yeni gün için enerji topladığı ve tüm bu özellikleriyle hangi sosyal statüde yer alırsa alsın herkesin önem verdiği bir mekân olarak tanımlanmıştır. Eşinden, çocuklarından sevgi ve güler yüz, tatlı söz işitmeyen bir erkeğin zihnen ve bedenen dinlenemeyeceği için işinde başarılı olamayacağı, dolayısıyla milletine ve vatanına yararlı hizmette bulunamayacağı belirtilmiştir. Erkeğin işinde başarılı olabilmesi için ev içerisindeki rahatı, huzuru ve mutluluğu sağlama görevi, toplumsal roller bağlamında kadına yüklenmiştir. Bu noktada kadının kocasına iyi davranmasının yanında ev içini temiz ve düzenli tutmasına ek olarak uygun şekilde süslemesi de tavsiye edilmiştir. Bir kadın, ister ayrı isterse hepsi birleştirilmiş olsun oturma odası, yemek odası ve yatak odasının düzeni, temizliği ve idaresine dikkat etmek zorundadır. Ancak renkli kâğıtlarla aynasının üzerini, duvarlarını, sofrasını süslemek gibi görünüşü de okşaması gerekmektedir. Bunun bir “kabahat” olamayacağı, insanın ruhen dinlenmesindeki etkisi ve bazı büyük gazinoların kâr etmesindeki rolü örnek gösterilerek açıklanmıştır (HMG, S.130, 30 Eylül 1897: s.1-2). Genel olarak toplumsal rollere dair öne sürülen fikirlerde yeni anlayışın eski düzeni bozma konusunda bir tehdit olarak görüldüğü, en az ev içi eşya kadar toplumsal rolleri de keskin ve net kurallara göre belirleyen bir görüşün hâkim olduğu sezilebilmektedir. Evin geçimini üstlenen erkeğin huzur bulması gereken yer olması ile ruh sağlığının önemi tüm bir ülkenin devamlılığı ile ilişkilendirilmiştir. Böylece eve yüklenen metaforik anlamla iş gücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesi için söylemsel bir temel de oluşturulmuştur. Yine kadınlar ve evin bir mikrokozmos olması hakkındaki önermeler, yeni düzenin aksamadan işleyebilmesi için gerekli koşullar olarak sunulmaktadır. Kadının ev içinde kalması ve evdeki

görevlerinin en ince ayrıntısına kadar detaylandırılması da aynı bağlamda dikkate değer bir durumdur.

Bir başka yazıda bir kadının iyi derecede eğitilmiş olmasıyla değil hane mutluluğunu temin etmeyi ve korumayı bilmesiyle tam bir ev kadını olabileceği, böylece hem kendisi hem de eşi ve çocuğuyla hayattan keyif alıp rahat bir yaşam süreceği belirtilmiştir. Burada örnek gösterilen kadının evini düzenleme ve süsleme tarzı konusunda ciddi bir eleştiri getirilmiştir (HMG, S.22, 11 Ağustos 1904: s.340-343). Bilgi ve eğitimin türü arasında bir ayrıma gidilen yazıda, okumuş olmanın getirdiği problemler evlerdeki rolleri de çatışır duruma getirmiş olmalı ki çalışan kadınların evlerinde mutluluğu temin edemedikleri ifade edilmektedir. Kuş yuvası metaforunun hem fiziki hem ontolojik anlamı, politik olanla iyiden iyiye iç içe geçmekte ve toplumsal rollerin yeniden inşasında evin kendisi ve ev içi eşya da bir araç haline almaktadır. Evlerin süslenmesinde yapılan yanlışlıklara temas eden bir başka yazıda "...bir ev kadınının en birinci vazifesi hanesini ihtiyacı ile mütenasip surette tanzim etmek, lüzumsuz tezyinat ile evin içerisini gürültüye boğmamaya çalışmaktır." (HMG, S.500, 16 Mart 1905: s.2) şeklinde tarif edilmiştir. Dönemin basınında her kadının evinden içeri giren bir kişinin dikkatini çekecek, beğenisine hitap edecek derecede alafranga eşya ile evini süsleme isteğinde bulunması normal karşılanır olmuştur. Bunun bilgisine sahip olmak ise kadınlığın temel gerekliliklerinden biri olarak görülmüştür (HMG, S.530, 5 Ekim 1905: s.2-3). Genel anlamda evin düzenlenmesi ve süslenmesi konusunda kadına sorumluluk yüklenmiş, temel mesele bunun nasıl yapılacağı konusunda yaşanmıştır.

Evin düzenlenmesi ve süslenmesinin hem aile fertlerinin mutluluk ve rahatlığını temin etmesi hem de başkalarının beğenisine hitap etmesi şeklindeki anlayışa temizlik ve sağlıklı yaşam alanları vurgusu da eklenmiştir. Sağlığın ahiret mutluluğunun yerini alması, özellikle ev hakkındaki literatürde açıkça tespit edilebilmektedir. Evin mutlak bir mekân ve kozmos olmasından hareket eden düşünce yapısı bu kez kendisine tıp bilgisi ile hakikat söylemi haline geldiğinde mimariden ticarete, ticaretten ev içi dekorasyona, ev içi dekorasyondan aile bireylerinin görevlerine kadar birçok alanda hareket imkânı bulabilmiştir. Evlerin dekorasyonunun da sağlık ile ilgisi olduğu bilgisi üzerinden hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ulviye Mevlan (Kadınlar Dünyası, S.129, 14 Şubat 1914: s.2) tarafından kaleme alınan bir yazıda sosyal bir sorun olarak görülen kadın ve erkek ilişkisi, ev düzeni ile ilişkilendirilmektedir. "Hane, tabir-i diğerle ev; insanlara, insanların aile mesudiyetini temine salih bir yuva..." şeklinde tanımlanmış, hayvanlardan üstünlüğün bir göstergesi olarak insanlığa layık bir şekilde düzenlenmesi gereğine dikkat çekilmiştir. Her şeyden evvel "hıfz-ı sıhhata" uygun şekilde tanzim edilecek, doğru mizaçlı insanların onaylayıp beğeneceği tarzda

döşenecek böyle bir ev, “tedbir-i menzil ilmi” uyarınca da güzel bir şekilde idare ve idame edilirse ailelerin mutlu yaşayacağı bir yuva halini alacaktır. Bu noktada Ulviye Mevlan’ın “...Biz Osmanlılar, kadın-erkek her nokta-i nazardan nasıl ıslaha muhtaç isek tanzim-i mesken, tedbir-i menzil ilminde dahi öylece irşada muhtacız.” ifadeleriyle söz konusu bilgideki eksikliği vurgulaması dikkate değerdir. Yazıda ev idaresinde modern yöntemlerin öğrenilmesi gereğine dikkat çekilirken insanın ve ailenin sadece hijyenik bakımdan değil ruhen de sağlıklı olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Böyle bir ilişkilendirme ise mekân ve mekân içi dekorasyonu, toplumsal ilişkilerin dinamiklerini dönüştürecek bir araç haline getirmektedir. Ev, ona yüklenen anlamla birlikte doğal olarak barınmanın ve fiziksel zararlardan korunmanın yanında aynı zamanda ruhen de koruma sağlayacak bir mekân olarak düşünülmüştür. Toplumun tarihsel olarak ev için öngördüğü huzur bulunacak mekân niteliği bu kez “hıfz-ı sıhha” kurallarına uygun şekilde tanzim edilmiş ve modern “tedbir-i menzil ilmi”ne göre düzenlenme şartına bağlanmıştır.

1.2. Estetikten Temizlik ve Sağlığa: Ev İçi Eşyanın Alafrangalaşması

19.yüzyılda mekân konusunda eve yüklenen artı anlamların daha geniş kitlelere duyurulması, insanların, özellikle de kadınların merak, istek ve arzularına hitap edilip talep yaratılabilmesinde basın önemli bir rol üstlenmiştir. Bilhassa son sayfalarda yer alan reklamlar ve dönemin entelektüellerinin tanıtıcı yazıları, Avrupaî malların Osmanlı pazarına yerleşmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Dönemin gazetelerinin abone sayısının ve tirajının düşük olması, etki alanını sınırlayan bir durumdur. Ancak gazetelerin sosyalleşme mekânlarında da bulunması, okuyanların ve kullanıcıların anlatıları dikkate alındığında reklamların abone ve tiraj sayısından bağımsız değerlendirilmesi gereğini düşündürmektedir. Her şeyden önemlisi reklamlar; toplumun ilgisine/beğenisine sunulan ev eşyalarının niteliğini, alafranga bir yaşam sürdürmek isteyen bir kişinin hangi imkânlara sahip olduğunu ve evini düzenlerken ne tür tercihlerde bulunabildiğini görmeyi sağlaması bakımından önemlidir. Reklamlar; evlerde mutluluğun, düzenin, rahatlığın hem kendi hem de başkalarının beğenisine hitap edecek süslemenin, sağlıklı ve temiz yaşam alanlarının hangi eşya ile tesis edilebileceği konusunda insanların tercihlerine yön vermiştir.

Alafranga ürünlerin ev içerisinde kullanımı, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öncelikle gayrimüslim hanelerde başlamış, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Müslümanları da etkisine almıştır (Bozkurt, 2011). Yüzyılın sonlarında özellikle İstanbul’un seçkin ve alafranga yaşama öykünen sınıfı, geleneksel sedir ve yatak takımlarını terk edip evlerinde alafranga koltuk ve yatak takımlarına, yer sofrasından ayrı bir yemek odası ve buna bağlı olarak masa, sandalye, konsol, büfe

vb. eşya ile çeşitli objelere yönelmiştir (Demirarslan, 2009: s.219; Varlı-Özbay, 2011: s.2419-2421). Bahsi geçen ürünler ve çok daha fazlası dönemin gazeteleri, ticaret katalogları ve Şark Ticaret Yıllığı¹³ gibi yayınlar vasıtasıyla geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu anlamda hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri kendi dilleriyle hedef alan reklamlar görmek mümkündür (Frierson, 2020: s.299-320). Alafranga ev içi eşyanın Osmanlı toplumuna tanıtılması ve pazarlanması konusunda dönemin gazetelerinde yayınlanan eşya ve objelere ilişkin birçok çalışma yapılmıştır (Çakır, 1996; Koloğlu, 1999; Kolay vd., 2012). 1840'ta yayımlanmaya başlayan *Ceride-i Havadis*, bu dönemde alafranga eşyanın izini sürebileceğimiz *Takvim-i Vekayi* dışındaki tek gazetedir. 19. yüzyılın ortalarına ait ilk reklamlarda genel olarak “müzeyyenat-ı beytiyye” şeklinde ifade edilen kanepeler, sandalyeler, masa, yataklar, kömür sobası, duvar resimleri, saatleri, küçük sandıklar, çeşit çeşit döşemeler, aynalar, perdeler, örtüler, lambalar, dikiş makineleri, yemek ve sofraya takımları vb. pek çok ev içi eşyanın tanıtımı yapılmıştır. Eşyanın nadiren Amerika, genellikle de Avrupa imalatı (Paris, Londra ve Saksonya), yeni icat olduğu şeklindeki vurgulara gayet “müzeyyen”, “zarif”, “nefis”, “âlâ” gibi sıfatlar eşlik etmiştir. Bu tanıtımları ürünün ucuz, hesaplı, uygun fiyat ve açık adres bilgileri takip etmiştir.¹⁴

İlerleyen yıllarda süreli yayınların sayısındaki artış, reklamların çeşitlenmesine ve daha geniş kitlelere ulaştırılmasına hizmet etmiştir. Her tür eşyayı bulunduran mefruşat mağazaları, reklamın ve rekabetin dilini etkin bir şekilde kullanmıştır. Örneğin dönemin meşhur mefruşat mağazalarından Baker, sade bir abajur ya da döşenmiş oda görselleriyle de desteklediği bir reklamda “gelin odalarını, haneleri mükemmelen ve mutedil surette tefriş eyle”diğini duyurmuştur (Tercüman-ı Hakikat, S.6631, 8 Ekim 1899: s.4; Servet-i Fünun, S.460, 4 Ocak 1900). İlerleyen yıllarda Baker mağazası, ilgi çekici eşya görselleriyle pek çok reklam yayımlamıştır (Şehbal, S.74, 28 Nisan 1913). Reklamlarda ilk olarak 1860 yılında görülen dikiş makinesinin kullanımının yüzyılın sonlarına doğru arttığı görülmektedir. Doğrudan bir gazete, yayımladığı soruları bilen okurlarına mükâfat olarak kura usulüyle dikiş makinesi vermeye bile başlamıştır (HMG, S.59, 23 Nisan 1896: s.4). Bunu dört yıl kadar sonra dikiş makinelerinin kullanışlılık, kolaylık ve zamandan tasarruf gibi özellikleri vurgulanarak evlerde bulunması gereken bir ihtiyaç haline geldiği vurgusundan da anlamak mümkündür (HMG, S.371, 24 Temmuz 1902: s.3). Ev içi eşyaya yönelik yüzyılın sonlarına ait

¹³ *Şark Ticaret Yıllığı* şeklinde çevrilen *Annuaire Oriental du Commerce* (Ancient Indicateur Oriental) adlı Fransızca yıllığın 1885-1914 yılları arasında ev içi eşyaya yönelik çok sayıda reklam tespit edilmiştir. Osmanlı basınında yer alan reklamlarda kullanılan dil ile büyük ölçüde örtüştüğü için burada ayrıca kullanılmamıştır.

¹⁴ 1840-1862 yılları arasında *Ceride-i Havadis*'ten tespit edilen reklamlar/ilanlar için bkz.: S.3; 482; 485; 511; 854; 861; 867; 870; 886; 890; 1001; 1083. Ayrıca bkz. *Tercüman-ı Ahval*, S.455, 24 Şubat 1864: s.4; *İbret*, S.2, 16 Haziran 1872: s.4; S.20, 30 Eylül 1872: s.4; Demir, 2015: s.30-31.

reklamlarda, güzellik ve ucuzluk vurgusu son moda, yeni bir icat, mükemmel, kullanışlı ve sağlam olması, garanti verme, sipariş üzere özel ürün getirtme gibi özelliklerle desteklenmiş, fiyat ve memnuniyet konularında rakipsizlik şeklinde stratejilerle kendi ürünlerini tercih edilir kılmaya çalışmışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu dönemin ev içi eşyaya yönelik ilgisini besleyen ve yönlendiren önemli faktörler; ürünün Avrupalı menşei, göze hitap eden özellikleri, güzelliği ve fiyatıyken sonrasında bunları sağlamlık gibi özellikler takip etmiş ve rakipsizlik vurgusu artmıştır.

19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarından itibaren örneklem metinlerde karşılaşılan eşya reklamları ve tanıtımlarında evin kurulumunda sağlık ve hijyen söyleminin en önemli unsur olarak öne sürülmeye başladığı dikkati çekmektedir. Yapılan reklamlarda söylenenler kadar söylenmeyenler de önemlidir. Nitekim beşikten sobaya, çamaşır yıkama kazanından elektrikli süpürgeye kadar birçok ürün çeşidinin estetik, ucuzluk, dayanıklılık gibi yönlerinden ziyade özellikle modern sağlık kurallarına uygun ve hijyenik olması bakımından rakiplerinden üstün oldukları iddia edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak yukarıdaki örneklerde de gösterildiği üzere daha çok estetik olma ve dayanıklılık vurgusu ön plana çıkarken, zamanla bu özelliklerin vurgulanmaması ve söylenmemesi insanların ürünleri tercih etme nedenlerinin de değiştiğini göstermektedir. *Tercüman-ı Hakikat*'te (S.7269-2069, 21 Temmuz 1901: s.4) yeni bir icat olarak sunulan ev içi eşyadan çamaşır yıkama kazanı, az odun ve kömürle ısındığı, “katiyen bozulmadığı”, “asla duman ve koku” yapmadığının yanı sıra sıcak su ihtiyacını karşıladığı, bu yönüyle banyo için de kullanılabilirdiği gibi “her işe yarar” benzersiz bir ürün olarak evlerinde temizlik, kolaylık ve tasarruf isteyenlere tavsiye edilmiştir.

20. yüzyılın başlarında yayımlanan ve biri bebek ile çocuklara diğeri yetişkinlere hitap eden yatak reklamında; eskiye nazaran estetiğin arka planda tutulduğu, rahatlığın daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Özellikle yetişkinlere hitap eden reklamdaki yatağın sağlık ve temizlik arayanlara hitap ettiği, çok elastik ve güçlü olmasının yanında belki daha da önemli görülen bir vurguyla tıp uzmanları tarafından tavsiye edildiği, hatta hastanelerce kabul edildiği belirtilmiştir (HMG, S.397, 12 Şubat 1903: s.1-2; Nevsal-i Milli, 1330/1911). Yatağın dayanıklılığını ve kullanım süresini belirten ifadeler yerine daha çok tıp uzmanları tarafından da onaylandığının belirtilmesi, dönemin hakikat söyleminin baskınlığını ve etki alanının genişliğini göstermektedir. Reklamlardaki ifadeler, yeni olanı, yeni fikirleri ve başka bir düşünce dünyasını yansıtmaya ve tanıtmaya bakımından önemlidir.

Dönemin yeni bir ürünü olan süpürge makinesinin de temizlik ve hijyen konusunda getireceği faydalar, altı çizilerek vurgulanmıştır. Ev içerisi süpürülmek istendiğinde her yere dolaştırılabilen bu alet sayesinde tozların kaçmasının mümkün olmadığı, hatta halı altındaki tozları dahi çektiği, bu yüzden halı veya keçelerin kaldırılmadan her yeri temizleme imkânı verdiği gibi

bilgilerle aletin sağladığı kolaylıklar ve faydalar detaylıca ve etkileyici örneklerle anlatılmıştır (HMG, S.45, 28 Ocak 1904: s.1049). Yazıda ilk kısımdan itibaren “bilimin hakikatleri” reklamın söyleminin zeminini teşkil ettiği, bu zemine dayanılarak bir süpürge makinesinin “mükemmeliyeti” ve her ev için elzem bir eşya olduğu belirtilmiştir. Tanıtım yazısı boyunca hijyen vurgusu yapılması ve hiçbir yerde ürünün uzun zaman boyunca kullanılabileceği, ne kadar dayanıklı olduğu, estetik bakımdan ne gibi farklılıklarının bulunduğu belirten ifadeler yer verilmemesi, yeni bir ürün için döneme ait temel hakikat söyleminden faydalanılarak ürünün gerekliliğine meşru bir zemin bulma çabası şeklinde değerlendirilebilir. Bu sayede ithal edilen ürün, modernlik veya moda kavramlarının dışına çıkabilmekte ve daha üst bir konumda elzem bir ihtiyaç gibi sunulabilmektedir. Barınma mekânlarını ısıtmak için bir zaruret olan soba gibi eşyalar da aynı söylemsel temelle ihtiyaç bağlamında tanıtılmıştır. *Kalem*'de (S.13, 26 Kasım 1908: s.2) yayımlanan bir reklamda, “24 saatte bir defa imlasıyla gece gündüz yanıyor.” ifadeleri dışında başka hiçbir teknik bilgi verilmemiş ve ısıtma gücünden bahsedilmemiştir. Aksine ısrarla “meşhur doktorlar” tarafından da tavsiye edilip kullanıldığı vurgulanmış ve tehlikeli olduğu iddia edilen taklitlerinden kaçınılması uyarısında bulunulmuştur.

2. Tüketilen Mekân Olarak Ev

2.1. Evlerde Tektipleşme

Örnekleme dâhil metinlerde karşılaşılan dikkat çekici durumlardan bir diğeri ev içi düzen ve mimarinin tek tip ama kesin ve katı kurallarla düzenlenmesi gerektiğinin ısrarla vurgulanmasıdır. Bununla birlikte bu tektipleşme veya homojenleşmenin 19. yüzyıldan önce geç 18. yüzyıldan itibaren imparatorluğun tamamında görülmeye başlandığı bilinmektedir (Bertram, 2012: s.67). Evlerin mekânsal örgütlenmesinde görülen benzerlik, ev içi düzenin kendisinde de ortaya çıkmıştır. Erken 18. yüzyıldan itibaren iç mekânın alafrangalaşması, giderek bir eşya fetişinin ortaya çıkması ile neticelenmiştir. Batı'dan gelen ürünlerle düzenlenen evler modern, diğerleri ise eskiye ait değerlerle örtüştürülmüştür. Özellikle Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi sonrası romanlarında görülen Batılı-Doğulu çatışmasının ihtilâf mekânı olan evin¹⁵ döneme ilişkin dergi ve gazete yazılarında da benzeri bir görevi üstlendiği söylenebilir. Evdeki düzenin getireceği faydalar, yine kozmos metaforu ile açıklanmaya çalışılmış, anlatılanların dışındaki örneklerin ise kaosa yol açacağı belirtilmiştir.

¹⁵ Bu yazıda kurmacanın alanına giren roman ve öyküler örnekleme dâhil edilmemiştir. Bertram (2012), romanlarda yer alan çatışmayı ev bağlamında değerlendirmiştir. Romanlarda evin bir ihtilaf mekânı olarak Doğu ve Batı çatışmasının kurmacadaki tezahür alanı olduğu, Felâton Bey ve Râkım Efendi romanından itibaren örneklerle açıklanmıştır.

İbret'te (S.22, 14 Ekim 1871: s.2-3) yayımlanan bir yazıda, Frenklerin medeniyetin ne olduğu ve medenî olmak/görünmek için neler yapılması gerektiğine ilişkin açıklamalarda aslında kendi çıkarlarını korumayı ve devam ettirmeyi amaçladığı anlatılmıştır. Buna göre insanlar, gerçekte ihtiyaçları olmadığı halde ciddi miktarlarda paralar harcayarak özellikle Beyoğlu'ndaki Bonmarşe ve benzeri mağazalardan çeşit çeşit eşya satın almaktadır. Avrupalıların altın, elmas ve gümüş gibi her zaman değerini koruyacak şeylerin yerine kısa sürede değerini kaybedecek eşyayı tanıtması ve tavsiye etmesi maddi beklentilerle hareket ettikleri, kendi çıkarlarına uygun bir medeniyet tanımlaması yaptıkları düşüncesiyle eleştirilmektedir. Aynı yazıda dikkati çeken bir diğer durum ise Bonmarşe ve benzeri mağazalarda ev içi eşyaların da satıldığı dikkate alındığında bu tür eşyalarla yenilenen evlerin eskinin yerini almasıyla kesintiye uğrayan bir süreklilik duygusunun varlığını hissettirmesidir. Yazarın kullandığı biz ve onlar karşıtlığı, “onlar”dan bahsedilirken “aldatmak”, fenalık işrab etmek”, “ahlâkı ifsat etmek” gibi ifadelerle eşleştirilmiş; eski olan “biz”den bahsedilirken ise geçmişin getirdiği güven duygusunu vurgulayacak kelimeler kullanılmıştır. Böylece bir dikotomi inşa edilmiştir. Söz konusu yazıda eski ayakkabıların rahatlığı, eşyaların dayanıklılığı orta oyununun ahlâka uyması gibi örneklerle nostaljik hatıraların imgesi yazarın söyleminin silahları hâline gelmiştir. Hem harcamalardan duyulan rahatsızlık hem de yeninin eskiyi tehdit etmesi, yazar ve onun gibi düşünenlerin maddi ve manevi bakımdan süreklilik ve güvenilirlik duygusunu kaybetmeye başladıklarını göstermektedir. Evin mutlak olma özelliğine bağlı güvenlik duygusu ve geçmişle ilişkinin getirdiği süreklilik bu durumda ortadan kalkmakta ve ev, ciddi bir ihtilâf alanı olarak kendisini göstermektedir.

Bekir Şâkir Konyalı'nın (2022: s.29) vurguladığı üzere mekânlar ve insanlar arasında bir alışkanlık ilişkisi vardır. Söz konusu ilişki “zihniyet değişiklikleri ima eden müdahalelere maruz kaldığında bu süreklilik duygusu inkıtaa uğrar. Ve yer bizim için mekânlaşır.” Süreklilik duygusunun kaybolması ile ortaya çıkan mesafe ise bir alan açar. Bu alan söylemlerin ilişkiye girmesine ve ihtilâf hâlinde olmasına imkân verir. Böylece mekânın kendisi artı anlamlarla birlikte yeniden üretilir. *İbret* gazetesinden alıntılanan yazıda da özellikle yazarın ev ve ev içi eşyadan bahsederken aniden tiyatro gibi kültürel durumlara karşı çıkması evi eski ile sürekliliği sağlayan bir araç olarak kabul ettiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım evin bir mekân ve araç olarak hem yenilikçilerin hem de eskiyi özleyenlerin ortak vasıtası olduğunu göstermektedir. Söylemler muhtelifse de kullandıkları araç ortak olduğu için iki aşırı kutba yönelmek beklenebilir bir durumdur.

Dört yıl kadar sonra *Hayal* (S. 144, 18 Mayıs 1875: s. 1), herhangi bir Avrupaî eşyaya talep oluşturmak için dönemin süreli yayınlarının kullandığı pazarlama stratejilerine inanılmasını

eleştirmiştir. Viyana, Berlin, Fransız ve İngiliz üretimi lambaların her birinin diğerinden “daha iyi” denilerek tanıtılmasına ama gazetelerdeki “methiyelerin yalan olduğunu anla”malarına rağmen yine de bir diğerinin denenmesine, bir dakikada biftek pişirebilen tenekeden imal edilmiş sahandan binlerce satılmasına rağmen o nispette kullanılmamasına şaşırmıştır: “...İstanbul ahalisinin ahlakı acayıptır. Avrupa’dan nevezuhur olarak günde binlerle gelen emtia ve eşyanın her birinden hem vücutça ve hem nukutça zarar görüyorlar da yine akıllanmıyorlar...”. Aynı yıllarda *Sabab*’ta (S.205, 20 Ekim 1876: s.3-4) yayımlanan “Şundan Bundan” köşesinde konuya dair benzer bir tepki gündeme getirilmiştir: “Ziyet ve israfla halkın gözlerini kamaştırmak isteyen mal mülkünü bu yolda sarf ettikten sonra halkın da yalnız istihza (alay) ve hakaretini davet etmiş olur. Evleri yıkan ziyettir...”. Her iki yazı birlikte değerlendirildiğinde eski ile özdeşleşen mutlak ev fikrinin kaybolmasının yanında özellikle alafranga görünme adına Avrupaî eşyanın sınırsızca satın alınması ve taklit etme gayesiyle ihtiyaç alanının dışına çıkılarak hem kişinin hem de ülkenin sermayesinin dışarıya akmasına tepki gösterildiği anlaşılmaktadır. İnsanları harcama yapmaya iten eşya çeşitliliğine ve yapılan yüksek harcamalara getirilen itirazlar, tektipleştirmenin söz konusu dönemde dahi dikkat çekici düzeye ulaştığını ve nispeten geniş bir kitle tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

Kazandığı artı anlamlarla evin nasıl düzenleneceği konusunda özellikle kadınları hedef alan bilgilendirici ve yönlendirici yazılar yayımlanmıştır. Mutfak bezlerinin nereye asılacağından oda süslemelerinin nasıl yapılacağına kadar detaylı bilgiler veren bu yazılar; kullanılacak eşyanın cinsinin, özelliklerinin neler olması gerektiği gibi konularda her evi aynı, tek tip hale getirmeye, kesin ve katı kurallarla düzenlemeye dönük baskın düşünceleri de dayatmıştır. Evdeki düzenin getireceği faydalar kozmos metaforu ile açıklanmaya çalışılmış, diğerlerinin ise beraberinde kaos getireceği belirtilmiştir.

Evin simgesel bakımdan artı anlamlar kazanması ve alafranga eşyanın çeşitlenmesiyle birlikte temel gündemi, ev içi mekânların nasıl düzenleneceği ve süsleneyeceği gibi konular oluşturmuştur. Evin dünyanın mükemmel düzenine uygun şekilde ve güzellikte düzenlenmesi konusunda kadınlar hedef kitle olarak seçilmiştir. *Aile*’de (S.2, 3 Haziran 1880: s.21-23) yayımlanan yazıya göre evin uygun bir şekilde düzenlenmediği durumda “...hem pek çok masraf gider, hem rahat etmek mümkün olamaz, her şey dökülür, kırılır, temizlik müşkül olur, gürültü, patırtı eksik olmaz.” kozmos yerine kaos ortaya çıkar. *Aile*’nin (S.3, 10 Haziran 1880: s.36-38) bir sonraki sayısında ise yine öncelikle ev içerisinde ayrı bir “yemek odası”nın olması gerektiği üzerine uzun bir açıklamaya yer verilmiştir. Bu gereklilik, evin oda sayısı bakımından herhangi bir yetersizliği bulunmasa bile ailelerin genellikle yeme-içme de dâhil her türlü ihtiyacını tek bir odada

gerçekleştirmelerinin eşyanın bir yerden başka bir yere taşınması ve tekrar geri götürülmesi sırasında yırtılıp kırılabilmesi, dökülebilmesi, dağınıklık ve kargaşaya yol açabilmesi gibi pek çok zorluğa sebebiyet vermesi üzerinden temellendirilmiştir. Bu tasvire göre yemek odasının ortasında tahtadan yapılmış, elips (beyzavî) veya dikdörtgen (mustatil) biçiminde, açılıp kapanabilen ya da büyücek bir masa bulunmalı, etrafı hasır sandalyelerle çevrilmelidir. Bir tarafta üstü camekânlı altı tahta kanatlarla kapalı bir dolap, kapı ya da mutfak tarafındaki pencerenin alt kısmında konsol olmalıdır. Camekânlı dolapta gümüş, porselen ve camdan yapılmış kaşık, bardak, kadeh, fincan gibi şeyler, konsolun üzerinde sofraya konacak yemeklerle tabaklar, içine de tabak vb. gibi eşya konulmalıdır. Masanın üzerinde ışığı bütün masa ve odayı aydınlatacak şekilde ve büyüklükte tasarlanmış bir lamba yer almalıdır. Yemek odasını “süslü ve mükemmel” dizayn etmek isteyenler, duvarları koyuca renkli bir duvar kâğıdı, av hayvanları, meyve ve çiçek resimli tablolar, geyik başı ve boynuzlarıyla kaplamalı, rafların üzerini doğal veya yapay çiçeklerle bezemelidir. Kiler ise bütün yiyecek ve içeceğin düzenli bir şekilde yerleştirilebilmesine ve korunabilmesine imkân sağlayacak şekilde raf ve dolaplarla çevrilmelidir.

Ahmet Mithat Efendi (2001: s.150-160), *İkdam* gazetesinde 1895'te tefrika halinde yayımlanan makalelerinde salon, yemek, yatak ve giyinmeye mahsus olup özellikle “en kibar yerlerde” bulunan tuvalet odası gibi bir evin erkek ve kadına ayrılmış bütün kısımlarının Avrupa örneğinde nasıl düzenlenmesi ve süslenmesi gerektiğine ilişkin ayrıntılı tasvirlerle yer vermiştir. Kendisi, öz haliyle de olsa bu bilgileri özellikle “alaturka” salonları beğenmeyerek “alafranga usulde” düzenlemeye başlayanların hata yapmaması için anlattığını belirtmiştir. Salonda ve yemek odasında hangi eşyanın nerede bulunması gerektiğiyle ilgili bilgiler, büyük ölçüde yukarıdaki yazıyla örtüşmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin en kibar yerlerde bulunduğunu belirttiği tuvalet odası, aynı yıllarda *HMG*'de (S.10, 31 Ağustos 1895: s.18) yayımlanmış bir makalede benzer şekilde anlatılmıştır. Kadınlar için ayrı bir “tuvalet odacığı”, giyinme-süslenme odası tasvirine de yer verilmiştir. Her kadının kendi arzusuna uygun bir oda tasarlayıp düzenleyebileceği vurgulanarak ideal olan tasvir edilmiştir.

Evde rahatlığı ve mutluluğu temin etme bakımından eşya düzeniyle kurulan ilişki, süsleme bilgisiyle birleştirilerek tamamlanmıştır. Bu tür yazılarda evdeki aile saadetini temin etmede düzen ve süsleme iç içe geçmiştir. Bir kadının ev içerisindeki mutluluğu ve rahatlığı temin etme bakımından her şeyi uyum içerisinde bulundurması, düzeni sağlaması ve güzelleştirmesiyle kurulan ilişki, örnek bir kadının evi üzerinden somutlaştırılmıştır. *HMG*'de (S.43, 14 Ocak 1904: s.1001-1003) yayımlanan bir yazıda küçükken annesini kaybeden, bu yüzden babasıyla birlikte yaşayan M. Hanım,

modern, eğitilmiş, birden fazla dil bilmekte ama evinin işlerini de aksatmadan layıkıyla yapmaktadır. Sekiz odalı evinde hizmetçiler bulunmasına rağmen M. Hanım, zaman zaman temizlik ve düzenlemeye yardım etmekte, işlerin idaresinde bizzat rol üstlenmekte, böylece evi tertemiz kalmaktadır. Dikiş makinesinden yazıhane ve kütüphaneye, lamba, soba, elbise dolabı, karyola, kanepeler, sandalye gibi eşyalara kadar her şeyin uyum içinde bulunduğu kendi odası ise Bachelard'ın analojisiyle uyumlu bir şekilde “güzel bir kuş yuvası”nı çağrıştırmaktadır. Yazıda bu özelliklerle tasvir edilen M. Hanım, kadınlığın gereklerinden biri olarak gösterildiği şekliyle güzel olanı daha da güzelleştirmekle övülmüştür.¹⁶ Yazıda yer alan kuş yuvası metaforu mutlak bir mekân olarak evin, insanın varlığını sadece fizikî açıdan değil, yüklenen artı tarihsel anlamla birlikte ontolojik olarak da güvence altına alması, huzur ve refah içinde yaşaması vaadiyle birlikte kendisine yer bulmuştur. Ev idaresi ve düzeninin nasıl olması gerektiği konusunda farklı bilgilere yer veren bu yazı bir evin, hatta bir evin odası gibi bir mekânın dahi toplumsal ilişkileri nasıl düzenleyebilecek işleve sahip olabileceğini ve bunların üretim şekillerini etkileyebileceğini göstermeye dair önemli bir örnektir.

HMG'de (S.130, 30 Eylül 1897: s.1-2) evin düzeni, idaresi ve süslenmesiyle aile fertlerinin, özellikle erkeğin mutluluğunu ve rahatlığını temin etme hususuna temas edilen bir başka yazıda, artık süslemede tercih edilecek eşyanın niteliği konusundaki farklı görüşler de değerlendirilmiştir. Bu konuda bazılarının epey önem verdiği salonları, birbirleriyle rekabet edercesine alafranga eşya ile süsleyip bezediğini belirtmiştir. Bazılarının ise Frenkler gibi kadınlı erkekli misafir ve ziyaret kabul eden ailelere daha fazla yakıştığını düşünerek bu tarz bir salon süslemesini fazla bulduğunu ifade etmiştir. Bu noktada yazar, “...Ne alafrangayı daimen taklide heveskâr olan ve ne de ihtiyacı medeniye ve zamanı ret ve inkâr eden efkâr-ı mutedile ashabının öğütleri bizce şayan-ı imtisaldir...” sözleriyle her iki kesimin düşüncelerini birleştirmiş ve ona göre davrananların tavrını benimsediğini belirtmiştir. Artık bir kadının göze de hitap edecek şekilde evini süslemesinin insanın ruhen dinginliğe ulaşmasındaki etkisi kabul edilmiş, temel mesele bunun nasıl yapılması gerektiği üzerine şekillenmiştir.

Yazarın düşünce dünyasına göre biçimlenen ideal ev düzeni ve ev kadını tasviri, yine aynı bakış açısıyla düşünüldüğünde “idealin dışındaki evler nasıldı?” sorusunu da beraberinde getirmektedir. *HMG*'nin (S.22, 11 Ağustos 1904: s.340-343) başka bir sayısındaki makalede bu soruya cevap verilmektedir. İdealin dışındaki ev tasviri, eğitim ve bilginin türüne atfedilen önem

¹⁶ Virginia Woolf (2017), İngiltere’de kadınların hukuki ve toplumsal açıdan negatif farklılıklarını konu edindiği eserinde, edebiyatla ilgilenmek isteyen bir kadının kendisine ait bir odasının olması gerektiğine dikkat çeker. Ancak eğer aile, varlıklı ya da soylu değilse kadınların 19. yüzyılın başına kadar böyle bir imkândan yoksun olduğunu belirtir.

düzeyindeki farklılık üzerinden temellendirilmiştir. Burada bir kadının hali vakti yerinde olması ve her şeyi bilmesi ile evdeki mutluluğu sağlama ve koruma bilgisine vakıf olması arasında bir ayrıma gidilmiştir. İlk durumdaki gibi eğitilmiş bir kadının ev içerisindeki eşya düzeni ve dekorasyon tarzı, ayrıntılı bir şekilde tasvir edilerek kendi düşünce dünyasına uygunluk penceresinden bakılarak eleştirilmiştir. Bu detaylı tasvirde, konağın bahçesinden başlayarak her tarafın harap ve çöp içinde olması, ağaçtan ağaca gerilen çamaşır iplerinin pislikten renklerinin dahi kaybolması gibi pek çok kötü görüntüden bahsedilir. İç kısımda da kanepeler, koltuklar, masa, konsol ve dolapların altındaki pisliğe, etrafa atılmış eşya, boş şişeler ve kutular gibi dağınıklığa değinilmiştir. Burada pislik ve dağınıklık gibi konulardaki olumsuzluklar bir tarafa bırakılırsa aslında dönemin alafranga tarzda dizayn edilmiş evlerinin içini görmek, eşyanın dekorasyonuna ilişkin fikir edinmek de mümkündür. Yazar, kapıdan girişte koridorun karşısında “konsolumsu” küçük bir dolabın üstünde bir aynanın yer aldığını belirtir. Ancak misafir salonunda bulunan eşyanın çokluğu karşısında “...Güya kendimizi Bonmarşe’de yahut Bazar Alman’da veya başka bir çarşıdayız zan ederiz.” ifadeleriyle şaşkınlığını dile getirir. Salonun ortasında, üzerinde çok sayıda şişe bulunan sırayla dizilmiş üç-dört masa, bir tarafta tabak, çanak, fincan ve kâselerle dolu bir “müzahane”yi andıran büyük camlı bir dolap, bir kütüphane, diğer tarafta iki konsol, üzerinde iki sürahi, bir bardak, içi resim dolu yırtık bir sepet, aynanın kenarlarına iliştilmiş fotoğraflar, tavandaysa ikisi güzel diğer ikisi hem kötü hem de farklı cinsten lamba vardır. Piyanonun üstüne konan kimisi kurdeleli şeker sepetleri, nota için kullanılması gereken küçük masa üzerinde yer alan birçok eşya, duvarlardaki halı ve çerçevesi kopmuş resimler, ayrı bir bölümde tavandan sarkan büyük bir avize ile lamba bulunmaktadır. Bu tasvirin ardından “Misafir salonu şu surette mürettep olan bir hanenin hanımı ev kadını mıdır?” sözleriyle ev içindeki eşyanın hepsinin bir sergiyi andıracak şekilde küçük bir salona sıkıştırılması eleştirilmiştir. Bu tür eleştirinin temel odak noktası, rafine edilmiş zevklere sahip olunmadan, ev içi eşyanın işlevselliği ve dekorasyonu hakkındaki yetersiz bilgilerle gösteriş yapma isteğine yöneliktir. Bununla birlikte yazar, eğitilmiş kadınların evin düzeni ve mutluluğunu sağlama konusundaki bilgi eksikliği nedeniyle mutsuz hissettiklerini belirtmesine rağmen aslında örnek minvalinde tasvir ettiği kişinin halinden ve salonunun düzeninden memnun görüldüğünü, eleştirileri nedeniyle de kendisine gücendiğini belirtmiştir. Eğitilmiş olmanın, kadının iş yaşamına atılmasının ortaya çıkardığı problemler evlerdeki rolleri de çatışır hale getireceğinden bu konumdaki kadınların evlerinde mutluluğu temin edemedikleri belirtilmiştir. Daha önceki bir yazıda yer alan kuş yuvası metaforunun hem fiziki hem ontolojik anlamı, politik olanla iyiden iyiye iç içe geçmiş ve toplumsal rollerin yeniden inşasında ev içi eşya da bir araç haline almıştır.

Evlerin özellikle Avrupalı eşya ile doldurularak süslenmesi, göze hitap etmemesinden başka gereksiz masraf gerekçesiyle de eleştirilmiştir. İlk olarak 1871’de *İbret*, 1875’te *Hayal* ve *Ayine*, 1876’da *Sabah*, 1880’de *Aile*’de gündeme getirilen bu konunun benzer bir anlayışla 1906’da *Servet-i Fünûn*’da (S.770, 25 Ocak 1906: s.234) gündem halini aldığı görülmektedir. Yazıda kılık-kıyafette, ev içi eşyada daha beş-on sene kullanılabilir eşyanın modanın sürekli değişmesiyle kullanılamaz hale gelmesi, fabrikatörlerin varlığını uzun süre devam ettirmesi ve kârını artırma stratejisiyle ilişkilendirilmiştir: “...Çünkü erbab-ı sanat ve ticaretin faaliyet-i daimesi modasız temin olunamıyor.” Bu konu *Ayine*’de (S. 3, 28 Kasım 1875: s. 3- 4) özellikle evlilik çağına gelmiş kızların çeyizi üzerinden de gündeme getirilmiştir. Çeyiz; bekârlığın ve fakirliğin sebeplerinden biri olarak görülmüş, “alafrangada” da karşılığının olmadığına dikkat çekilerek bu âdetten vazgeçilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Modanın her gün değişmesine rağmen bu âdetin devam etmesine sitem edilmiştir. *Kadınlar Dünyası*’na (S.63, 18 Haziran 1913: s.1-2) göre eskiden çeyiz, daha bebekken anneler tarafından hazırlanmaya başlarken artık çoğunlukla hazır alınmaktadır. Evvelkiler evlada, hatta toruna bile bozulmadan kalırken hazır alınan çeyiz ya kısa süre içinde bozulmakta ya da modası geçmektedir. Üstelik bu usul, günden güne artarak harcanan yüksek paralar nedeniyle ailenin refahını mahveden bir “hastalık” halini almıştır. Evlendikten sonra aileleriyle birlikte yaşamaya devam eden çiftlere değil ayrı bir eve yerleşenlere hitaben yazılan yazıda, yıllar boyu biriktirerek ya da borçlanarak alınan çeyizin yeni evlenen çiftlerin mutluluğuna yardım etmediği gibi felaketine bile sebep olabildiğine dikkat çekilmiştir. Bu konuyla ilgili *Kadınlar Dünyası*’nda (S.65, 20 Haziran 1913: s.2) evlenecek kızlara “gereksiz” ve “faydasız” çeyiz alacaklarına ev almaları tavsiye edilmiştir. Böylece gelin, kaynana ve görümce arasındaki kavga gürültünün de azalacağına dikkat çekilmiştir. Bu yazıya paralel bir şekilde yine *Kadınlar Dünyası*’nda (S.73, 28 Haziran 1913: s.3) gündeme getirilen bir diğer yazıda, babasının kendisine çeyiz yerine ev almasını kabul etmeyen, bu konuda anlaşamayan bir kızın intihar ettiği haberine yer verilmiştir. Genel anlamda zaman içinde tektipleştirmeye yönelik eğilimlerin artması ve buna bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşanması, dönemin entelektüellerinin dikkatini çekmiş, tepkilerini ve uyarılarını dile getirmişlerdir.

2.2. İhtilâf Mekânı Olarak Ev: İki Ağızlı Bıçak

19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarından itibaren takip edilen süreli yayınlar ve ev içi düzenin nasıl olması gerektiğini gösteren el kitaplarının ev içi dekorasyona dair kendilerine temel aldığı en önemli alanın tıp bilgisi ve temizlik ile kurdukları bağ göze çarpmaktadır. Evin içinde bedenlen, ruhen sağlıklı ve mutlu olmak, toplumun huzuruna katkı vermek gibi görevlerin dile getirilmesi de ev dekorasyonunun modern tıp kurallarına uygunluğu ile ilişkilendirilmiştir. Hatta

karşılaşılan bu durumun yaşayan insanları ve ev içi düzenleri etkilediği ifade edilmektedir. Evlerin sağlıklı yaşam alanları olabilmesi için hava ve güneşten faydalanmaya, kolay temizlenmeye uygun tarzda düzenlenmesi ve döşenmesi konusunda uyarıcı nitelikteki yazılarda da özellikle daha az dışarı çıktıkları, genellikle zamanlarını evde geçirdikleri için temiz hava ve güneşten mahrum kalan, ev düzeni ve dekorasyonunun esas muhatabı konumundaki kadınlar hedef seçilmiştir. İsraf etmemek kaydıyla odasını zarif ve güzel bir şekilde süslemesinde “hiçbir ev kadını haksız tutulamaz.” denilerek bu konuda doğal ve normal bir tavır sergilenmesi beklentisi dile getirilmiştir. Kadınların temiz hava ve güneşin sağlık üzerindeki olumlu etkilerinden faydalanabilmeleri için sokağa çıkma zarureti bulunmadığı vurgulanmıştır. Bunun yerine güneş ışığı ve havanın girmesini engelleyecek “dört beş kat tüllü, canfes kumaşlı, farbelalı, saçaklı” perdeler yerine beyaz perdeler tercih edilmesi, sık sık pencerelerin açılarak içerinin havalandırılması, toz, toprak ve pislige sebep olan gereksiz eşya ve süslerden kaçınılması tavsiye edilmiştir (HMG, S.18, 31 Ekim 1895: s.1).

Ev içerisinde kullanılan eşyanın nasıl daha iyi temizleneceği hakkında pratik bilgiler de paylaşılmıştır. Başta sofrta takımları olmak üzere nikelden yapılmış eşyanın günden güne artması üzerine bunların temizliği ve yüzeyde oluşan lekelerin giderilmesi için ispirto tavsiye edilmiştir (HMG, S.35, 10 Kasım 1904: s.555-556). HMG’de (S.38, 1 Aralık 1904: s.604) bu kez çelik sofrta ve meyve bıçaklarıyla demir çatalların nasıl temizleneceğine dair pratik bilgiler paylaşıldığı görülmektedir. Yine HMG’de (S.37, 24 Kasım 1904: s.580-583) mutfak, temizlik konusunda evin en özen gösterilmesi gereken alanlarından biri olarak öne çıkarılmıştır. Mutfağın ev içerisindeki konumu ve mimarisi; kokudan dolayı hiç kimsenin rahatsız olmayacağı, havanın ve ışığın kolayca girebileceği, kişinin rahatça kullanabileceği ve her zaman temiz tutabileceği şekilde olmalıdır. “Bazı kimselerin matbah namını verdikleri karanlık ve pis mahallerde pişen yemekleri yemeğe rıza gösterenler yaşamak usulünü bilmeyenlerdir.” denilerek öncelik mimari yapıya verilmiştir. Duvarların yağlı boyayla boyalı ya da badanalı, yerlerin taş döşeme olması, kolay temizlenebilmesi için masanın gürgen ağacından, sandalyenin de hasır malzemedden üretilmesi tavsiye edilmiştir. “Alelâde” bir mutfakta büfe, et kıymak için satır, çeşitli büyüklükte raflar, kırılacak eşya koymaya mahsus orta boy bir masa, tencere, tava, süzgeç gibi malzemeler bulunmalıdır. Saat ile terazi ise bir mutfağın mutlak eşyasıdır. Tüm bu mutfak gereçlerinin, hatta temizlikte kullanılan bezlerin dahi sık sık temizlenmesinin sağlık açısından önemine dikkat çekilmiştir. Temizlikte bezin yanı sıra sünger de kullanıldığı görülmektedir. Ancak sünger pahalı olması, çabuk eskimesi, kirlendiğinde zor temizlenmesi gibi nedenlerle kullanışlı kabul edilmeyerek tavsiye edilmemiş, onun yerine alternatifler paylaşılmıştır.

Ev içi eşya kullanımının geçirdiği dönüşüme iç döşemede ve süslemede yüksek paraların harcanması ve ülkenin hazinesinin dışarıya akmasına yönelik gelişen tepki de katkı sağlamıştır. *Servet-i Fünun*'da (S.867, 5 Aralık 1907: s.131) yayımlanan yazıda, bir evin dönemin medenileşme göstergelerinin her türlüünü ihtiva edecek şekilde yüksek masraflarla düzenlenmesi ve döşenmesi anlayışının sağlıklı ilişkili kuralları içerecek biçimde değişimi detaylı biçimde tasvir edilmektedir. Bu tasvirlerde yer alan “bir zamanlar” ifadesiyle alafrangalaşmanın ilk başladığı dönemlere göndermede bulunulur. Ayrıca insanların, salonlarını süslemeye ve güzelleştirmeye, yaz dönemlerine kıyasla evlerinde daha çok zaman geçirdikleri kış zamanlarında daha fazla istekli oldukları vurgulanır. Alafrangalaşmanın başladığı ilk zamanların zarif, muntazam ve beğenilen bir salonu; pencerelerine asılan kalın perdeleri, zemine serilen tüylü kalıçeleri, duvarlara asılan kıymetli ipek halıları ve yıldızlı çerçeve içindeki resimleri, raflara ve camlı dolaplara yerleştirilen çeşit çeşit nadir sanat eserleri, büyüklü küçüklü masaları, sandalyeleri, koltukları, kanepeleri, saatleri akla getirirdi. Ama artık “hıfz-ı sıhhatin kavaid-i cedidesi”nin meydana çıkarılması, “hakayık-ı fenniye bu derece tebeyyün” etmesi, göreneğin yanında tıp bilgisinden de faydalanılmasının gereğine dikkat çekilir. Oda içerisine fazla eşya doldurulmayarak ışık ve hava gibi sağlık için önem taşıyan iki gerekli unsurun evlerden mahrum bırakılmaması, toz tutan ve içinde mikrop barındıran kalın perde ve tüylü keçelerin terk edilmesi gibi tavsiyelerde bulunulduğu belirtilir. Artık odaların tavan ve pervazlarına işlenen nakış ve oymaların yerini sade “dümdüz” duvarlar alır. Evin hemen bütün kısımlarının “bol bol su ile” yıkanabilecek şekilde düzenlenmeye, rutubet ve mikroplardan korunmak için ağaçsı kısımlardan uzak durulmaya başlanır. Artık yatak odalarındaki lavabo ve ibriklerin yerini birinden sıcak diğerinden soğuk su akan iki musluk almaya başlar; hatta “Amerika'nın yeni tarz inşaatı” örneğinde yatak odalarının yanında küçük bir hamam da yapıldığı görülür. Bu noktada sağlığına dikkat eden kişilerin evlerini, temizlik ve sağlığa uygunluk bakımından hastanelerden farksız olarak inşa edip döşediklerinin vurgulanması dikkat çekicidir: “...Mesakin-i cedidede bu esasa riayet etmeye ve kavaid-i sıhhiyeyi tamamı tamamına tatbik eylemeye gayret ediyorlar. Mimarlar da çar ve naçar hıfz-ı sıhhat erbabına mutavaat gösteriyorlar. Zaten mimarinin şimdi istinat ettiği fen, hendeseden ziyade, hıfz-ı sıhhattir.” Yazarın kullandığı kelimeler ve üslubu dikkate alındığında eskiye nazaran yeni olana içten içe itiraz edildiği ancak karşı koymaya cesaret edilemediği anlaşılabilmektedir. Dönemin hâkim söyleminin hakikat iddiasını bilime dayandırması, insanların yüz yüze geldikleri yeniliklere karşı çıkma cesaretini de engellemektedir. Ancak romanlar gibi kurmaca eserlerde sınır deneyimler olarak tecrübe edilebilen ve Doğulu-Batılı ikileminde zıt karakterlerin çatışmalarında gösterilebilen itirazlar, gazete yazılarında daha düşük perdeden dile getirilebilmektedir. Bu durum,

Arpacı'nın (2016: s.86) da dikkat çektiği gibi hastane pratiğinin modernizmle birlikte hem bireysel hem de toplumsal denetime kolayca dönüştürülebilmesi ile mümkün olabilmektedir.

HMG'de (S.3, 16 Mart 1903: s.66-67) yayımlanan bir yazı, yemek odalarının, bir diğer ifadeyle yemek salonlarının düzenine ve döşenmesine özen gösterilmesi ile sağlık arasında kurulan bağa ilişkin önemli bir örnektir. Yazıda referans alınan Avrupa'da, "en ziyade haiz-i ehemmiyet" olarak görülen yemek odalarına yalnızca kendisine fevkalade itibar edilen kimselerin davet edildiği vurgulanır. Bu yüzden "alafranga sofraların" kıymetli vazolar, antika yemek takımları, güzel kokulu ve dikkat çekici rengârenk çiçekler, birbiriyle uyum içinde büfe, masa ve iskemlelerle son derece itinalı bir şekilde süslenerek döşendiği belirtilir. Burada Avrupaî tarzda düzenlenmiş bir yemek odası tasviri, insan bedeninin ihtiyaç duyduğu temel beslenme ihtiyacının "sağlıklı" bir şekilde karşılanmasını sağlayacağı fikriyle de desteklenmiştir. Böyle nezih bir ortamda "lezzetle, iştihâ ile yenen yemeğin" iğrenme ve tikslenmeyle yenecek yemeğe kıyasen vücuda daha fazla yarar sağlayacağı, ayrı tabakların kullanılmasının hastalıkların bulaşmasını önlemede ve sağlıklı kalmada son derece etkili olacağı belirtilmiştir. "Temiz, zarif, şık" bir alafranga yemek odası, insanların itibar gösterdikleri kişileri daha nezih bir ortamda misafir etmenin, lezzetli ve iştahlı yemek yiyerek ve bulaşıcı hastalıklardan korunarak sağlıklı kalmanın bir aracı olarak tasvir edilmiştir.

Yukarıdaki yazı, hijyen kuralları ile modernizm ilişkisinin Osmanlı toplumundaki etkisi yanında değişen yaşam tarzının, yeni özdenetim alanlarını da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Burada insanın utanma ve tikslenme güdülere bireysel olandan kitlesel olana genişletilmiş ve temizlik, zariflik, şıklık, tikslenme, iğrenme kelimeleri ile oluşturulan söylemsel alan toplumsal kuralları oluşturmak için kullanılmıştır. Norbert Elias'ın (2021: s.382) da belirttiği üzere modern toplumlarda giderek daha fazla insanın birbirine bağımlı hâle gelmesi özdenetim mekanizmasını arttırır. Ayrıca insanların birbirlerine bağımlılığının artması ile birbirlerini karşılıklı gözetlemeleri, dolayısıyla kısıtlamaları da sıklaşır. Tüm bunlar duyarlılıkları ve oluşan duyarlılıklara uygun yasakları, kuralları da beraberinde getirmektedir. Böylece birlikte yaşam tarzı değiştiği için insanların utanması gereken şeyler de farklılaşmaktadır. *HMG*'de yer alan yukarıdaki yazıda da yazarın önerdiği uygulamanın dışındaki her şey tiksiniyecek kategorisine yerleştirilmiştir.

Şebbal'de (S.71, 14 Mart 1913: s.460) yayımlanan bir diğer yazıda, yemek masalarını evlerin en ihmal edilen köşelerine "tıkmak" şeklindeki eğilim eleştirilir. Bu konuya dikkat etmek isteyenlerin ilk olarak yemek masalarının ev içerisindeki konumuyla başlamaları gerektiğinin altı çizilir. Hatta "Sağlam fikir sağlam bedende" sözünün "Medeni fikir medeni muhitte" şeklinde değiştirilebileceği, böylece ilki kadar doğru yeni bir kaide oluşturabileceği belirtilir. Özellikle medenileşme fikrinin

yaşam tarzına yansıtılmasıyla anlam kazanacağını vurgulayan ifadeler dikkat çekicidir: “...batınımızdaki müddea-yı temeddünün şahsımızda, odamızda, evimizde eser-i tecellisini görmedikçe sıhhatinden şüpheye düşmekte haklıyız...” Bir aile sofrasının çiçeklerle süslenme tarzını gösteren bir resim ile desteklenen yazı, artık böyle bir tablonun normal ve standart gelmesi gereğini, bir ön kabulü içeren “...acaba içimizde bunu fazla addedecekler var mı?” şeklindeki soruyla sona erer. Yazıda eski olan ve değiştirilmesi gereken geleneklerin, toplumsal düzenin eski tip ev içi dekorasyonla eşleştirilmesi dikkati çekmektedir. Yemek masasının ev içerisindeki konumuna, düzenine özen gösterilmesi, insanın içindeki medenileşme fikrinin dışarıya yansımalarının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Mekân çalışmalarında sık sık ele alınan iç mekân ve içsellik, dış mekân ile dışsallığın ilişkilenebilmesine bir örnek olan ve modernleşmenin hem insanın zihninde hem de dış görünüşünde ve yaşayışında tezahür etmesi gerektiğini anlatan yazı, iç ve dış meselesinin mekânlarla olan kullanımında içerisinin ve dışarısının uyumunu savunmaktadır. Özellikle ev içi eşya ediniminde aşırıya kaçmaya itiraz eden ve Batı’nın iyi yönlerini alıp kendi içsel değerlerini korumanın önemini vurgulayan yazıların çokluğu karşısında yine “içsellik” ve ev ilişkisi kurularak başka bir dünya önerilmesi oldukça önemli bir durumdur. Nitekim evin simgeleşmesi ile ortaya çıkan bu durum iki ağızlı bir bıçak gibi istenilen yeri kesebilmekte ve evin bir temsil mekânı olarak sürekli yeniden üretilebilmesi de böylece mümkün hale gelmektedir.

Gazete ve dergilerde yayımlanan onlarca yazıda bir yandan ev içi eşyaların nasıl seçilmesi, estetik açıdan ve kullanım kolaylığı bakımından nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair literatürün genişliği, kullanılan eşyanın aslında dayanıksızlığı ve modanın sürekli değişmesi nedeniyle yenilenmek zorunda kalması ve insanların medeni sıfatını kazanmak için bu yeniliklerin peşinden gitmesi eleştirileri, tektipleştirmeye ve tüketime karşı gösterilen tepkiler birlikte düşünüldüğünde evin bir bütün olarak tüketilen bir şey hâline geldiğini belirtmek mümkündür. Ancak buradaki itirazlar ve karşı çıkılan meselelerin sürekli gündemde kalması ev ve ev içi tüketimi daha da imrenilir hâle getirmiş görünmektedir. Tanzimat dönemindeki basın ve romanların dilini inceleyen Fatih Arslan (2018: s.515) da belirginleşen karşı dilin kışkırtıcı bir özelliğe sahip olduğunun altını çizmektedir: “Karşıymış gibi davranılsa da romanların çoğu daha önce de belirttiğimiz gibi deneme, imrendirme alanıdır:...”. Bu bağlamda evin kendisinin de bir bütün olarak tüketilen (Urry, 2018: s.12) bir şey ve yeniye karşı yükselen anti-söylemin, insanları yenilikçi söylem yönünde özellikle kışkırtmaya hizmet ettiğini öne sürmek mümkündür. Ayrıca, tüm bu standart hale getirme çabaları, binlerce hazır tüketim alanı oluşturmaya imkân vermektedir. Reklamlardaki ortak yönler, malzemelerin hep aynı ürünler üzerine yoğunlaşması, insanların bu ürünlere rağbet etmesi, hatta

fazla rağbetin eleştirilmesi de içine düşülen tuzağın bir şekilde hissedildiğini ama modernizmin (alafrangalığın) alâmet-i fârikalarından olan *hıfz-ı sıbba* kavramı temelinde inşa edilen hakikat söyleminin baskınlığı dikkate alındığında¹⁷ bu tuzağa karşı yapılabilecek çok fazla bir şeyin kalmadığı anlaşılabilir.

Sonuç

Tanzimat ve Islahat fermanları sonrası modernleşmenin sistemli şekilde uygulanmasına yönelik çaba, insanların barınma mekânı olan ev ile ilişkisini de dönüştürmüştür. Bir taraftan modernleşme süreci ev kavramı ve ev içi eşyaya bakışı değişime sürüklerken yaşanan bir yer olması nedeniyle dinamik bir yapıya sahip ev kavramı da Türk modernleşmesinin çerçevesinin tesis edilmesinde etkili söylemlerin üretilmesinde simgesel bir rol üstlenmiştir.

Eve yüklenen artı anlamlar, evi fiziki bir alan olmanın ötesine taşımıştır. Bu da evi, döneme ait tartışmaların ve ihtilâfların mekânı hâline getirmiştir. Bir söylem ürünü ve söylemi üreten mekanizma olan ev, örnekleme yer alan metinlerdeki tartışmalarda hem bir panzehir gibi görülmüş hem de zehrin kendisi gibi algılanmıştır. Söz konusu durum evin dil vasıtasıyla simgeleşmesi, dolayısıyla söylem alanı hâline gelebilmesiyle mümkün olmuştur. Böylece ev kavramı da her simgenin yeniden üretilebilme imkânına sahip olmasıyla hâkim söylemin ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmiş ve bir temsil mekânına dönüşüp yeniden üretilmiştir.

Lefebvre'in mekânların üretim şeklini dikkate alan teorisi, Bachelard'ın mekânın ontolojik yönünü vurguladığı eseri ve Eliade'nin merkez simgeciliği kavramlarından yararlanan bu çalışmada eski ve yeni, geleneksel ve modern dikotomileri etrafında gruplaşan insanlar tarafından kullanılan üç temel söylem alanı tespit edilmiştir: Kozmos olarak ev, kozmosun düzenini veren hakikat söylemi olarak *hıfz-ı sıbba*, huzur bulunan kozmos ya da cehennem dönen kaotik evren olarak yaşanan ev.

1860-1914 yılları arasında yayımlanan günlük basılı yayın organlarında yapılan taramadan elde edilen verilere göre dönemin yazılarında Aristocu mükemmel evren düşüncesine kadar geri giden bir söylem hakimdir. Ev ise bir mikrokozmos olarak kabul edilmiştir. Buna göre tıpkı evren gibi düzenli, mükemmel bir uyuma sahip evin, güzel yaşama imkân vereceği, ailelerin ve toplumun

¹⁷ Yeni olanın eleştirisi, medeni olmaya, bilimin açık ve kesin hükümlerine de karşı gelmek şeklinde kullanılmıştır. Burada yer alan tartışmalarda da kozmosa düzenini veren söylemin etkisini unutmamak gerekmektedir.

ancak bu şekilde mutluluğa kavuşacağı öne sürülmüştür. Bunun aksi durumdaki her şey düzensizlik ve kaosa ilişkilendirilmiştir.

Antik dönemlerde hakikat söylemi kendisini ilahi olana dayandırırken modern dönemde hakikat kendisini bilim ve akıl zemininde temellendirmiştir. Evin ve ev içi eşyanın düzeni de bu nedenle özellikle modern tıp kurallarına uygunluk çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bedenen ve ruhen mutluluk, tam bir uyum ve düzen içindeki evle mümkün düşünülmüştür. Yazılarda sürekli *hıfz-ı sıbha* kanunlarına vurgu yapılmış, hatta bazı durumlarda evlerin hastane gibi beyaza boyanması ve düzenlenmesine anlam verilemeyen durumlarda bile eleştiriler kısık sesle yapılabilmıştır.

Mekân ve ev içi eşyanın modern ve bilimsel kurallara göre düzenlenmesi doğal olarak toplumsal ilişkilerin ve rollerin yeniden yapılandırılmasında da işe koşulmuştur. Özellikle eğitim ve iş hayatına katılmaya başlayan kadının toplumsal rollerinin yapılandırılmasında evin düzenini sağlama, ailesinin ve yaşadığı toplumun devamlılığına katkı sunma görevi yüklenmiştir. Kadının iş gücüne katılması, eğitim düzeyinin artması ile oluşan yeni durumlar evdeki rollerin de daha katı bir biçimde çizilmesine yol açmıştır. Kadın, modern dünyanın kaosunda çalışan erkeğin eve geldiğinde huzur bulması gereken ortamı ve düzeni sağlamakla görevlendirilmiştir. Modern tıbbın önem verdiği “ruh sağlığı” da yine kadın ve erkeğin görevlerini eksiksiz yerine getirmeleri ile sağlanabilecektir. Aksi halde ev, bir cehenneme dönecek, evrenin mükemmel düzeni yerini kaosa terk edecektir. Metinlerde iyi eğitim alan kadının değil, hane mutluluğunu temin etmeyi ve korumayı bilen kadının makbul olduğu vurgulanmıştır. Çalışan ve eğitim alan kadınların evlerinde mutluluk ve düzenin yer almadığı örneklerle eleştirilmiştir.

Mutluluk için yapılması gerekenler “kuş yuvası” gibi metaforlarla anlatılmıştır. Böylece doğanın düzeni prototip olarak sunulmuş ve ruh sağlığından kaynaklı mutluluk düşüncesine dayanak oluşturulmaya çalışılmıştır. İdealize edilen muntazam düzeni toplumun tüm tabakalarına yaymak için ev idaresi kitapları yazılmış, dergilerde ev düzenlemesi konusunda çok sayıda bilgilendirici makale yayınlanmıştır. Ayrıca eve yüklenen bu metaforik anlamla işgücünün sorunsuz ve aksamadan ilerlemesine zemin hazırlanmıştır. Zamanla ev eşyası reklamlarında en önemli söylem dayanıklılık değil sağlık olmuştur. Başlarda estetik rolü vurgulayan reklamlar daha fazlayken sağlık söylemi reklamlarda da hâkimiyeti ele geçirmiştir.

Reklamlar ve yazılarla sürekli gündemde olan ev meselesinde bir diğer önemli konu ise tektipleştirme ve buna karşı verilen tepkilerdir. Yazılar bu konuda evi eski ile yeninin ihtilâf mekânı haline getirmiştir. Ayrıca ortaya çıkan eşya fetişinin de rahatsızlık uyandırdığı anlaşılmaktadır. *İbret* gazetesinden seçilen örnek metinde, oluşan yeni durumdan şikâyet eden yazılarda iki vurgu öne

çıkıştır. Birincisi, ülkedeki paranın ve kaynakların dışarıya aktarılmasının rahatsızlık yaratması üzerinedir. Bu konuda çok sayıda yazı kaleme alınmıştır. Vurgulardan ikincisi ise eskinin hatıralarını taşıyan evlerin hızla değişmesi nedeniyle yeni, bilinmedik ve karşı konulamaz bir durumla yüz yüze gelen insanların maddi ve manevi açıdan süreklilik duygusunu kaybetmelerine verdikleri tepkilerde yoğunlaşmıştır. Evin mutlak olma özelliğine dayanan güvenlik duygusu yeninin gelmesiyle birlikte sarsıntıya uğramıştır. Evin mutlak olma özelliğine dayanan güvenlik duygusu yeninin gelmesiyle birlikte sarsıntıya uğramıştır. Aslında bir zamanların modern olan eski, artık puslu hatıraların ve yaşanmışlıkların getirdiği yükü temsil mekânı değildir ve artık sadece mutlak mekân olarak insanların zihninde konumlanmıştır. Doğal olarak söylemler değişince eskinin terk edilmesi insanın tüm anılarının da silikleşmesi ve güvenliğinin, ontolojik varlığının ortadan kalkması anlamına geleceği için hayli rahatsız edici görülmüştür.

İçsellik ve mekân ilişkisi de benzer şekilde hem yeni olana karşı taarruzları hem de yeniyi kabul etmek gerektiğini bildiren tezleri temellendirmede kullanılmıştır. Eski ev ve ev içi eşyanın düzeni, değiştirilmesi gereken geleneklerle birlikte anılırken diğer taraftan eski ve temiz zamanların hatıraları ile de eşleştirilmiştir. Bu da simgelerin ve söylemin iki ağızlı bir bıçak gibi biçimsel özelliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu örnekler evin tam da bir temsil mekânı olduğunu ve mekânın üretim sürecindeki mekanizmaları gösteren örneklerden ibaret kabul edilmelidir. Sonuç olarak geleneksellik ve modernlik dikotomik değil, diyalektik bir ilişki içindedir. Meseleye bu açıdan bakıldığında sürekli ve kaçınılmaz bir yeniden üretim mekanizması kendisini göstermektedir. Bir simge görevi üstlenen ev için modernlik ve geleneksellik tartışmaları bu bağlamda ele alınmalıdır. Öyle ki örneklemdeki reklamların eleştirileri dahi eleştirilen söylemin daha fazla göz önüne gelmesine imkân tanımış ve insanlarda merak uyanmasına neden olmuştur. Tüm bunların yanında evin kendisi de tüketilen bir şey hâline gelmiş, tektipleşen eşya ve mekân kavramı ile toplumsal roller keskinleşmiş ve yeniden üretilmiş, ortaya çıkan standartlaştırma çabaları binlerce tüketim alanı meydana getirmiştir.

Kaynakça

Ahmet Mithat Efendi. (2001). *Avrupa Âdâb-ı Muâşeretî Yahut Alafranga*, haz. İsmail Doğan-Ali Gurbetoğlu, Ankara: Akçağ Yayınları.

Aile (1880) Evin Tertip ve Tanzimi, S.3, s.36-38.

Aile (1880), Ev İdaresi, S.1, s.7-9.

Aile (1880), Evin Tertip ve Tanzimi, S.2, s.21-23.

Arpacı, M. (2016). “Foucault, Biyopolitika ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Ararak Tıp, Beden ve Nüfus”. *ViraVerita E-Dergi*, 3, s.80-97.

Arslan, F. (2018). “Tüketimin Kışkırtıcı Dili/Osmanlı-Tanzimat Basınında Reklam-Roman İzdüşümleri”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu*, I, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.503-531.

Assman, J. (1997). *Kültürel Bellek- Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ayine (1875), S.2, s. 1-2.

Ayine (1875), S.3, s. 3-4.

Bachelard, G. (2017). *Mekânın Poetikası*, (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.

Bağçe (1882), Mesudiyet, S.38, s.1-2.

Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*, (Çev. Hazal Deliçaylı-Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bertram, C. (2012). *Türk Evini Hayal Etmek*. (Çev. Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bozkurt, F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

Çakar, E. (2019). *Politics of Space in The English Fin de Siecle Poetry*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Çakır, H. (1996). *Osmanlı Dönemi İlk Türkçe Gazetelerde Reklam: 1828-1864*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Demir, F. (2015). *İbret Gazetesi Işığında İstanbul'da Sosyal ve Gündelik Hayat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Demir, M. (2017). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Türkiye’de Ev Kadınlarının Eğitimi: İdare-i Beytiye”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 4/1, s.108-120.

Demirarslan, D. (2009). “Batılılaşma Sürecinde Türk Barınma Kültüründeki Değişim ve Konuttaki Yansımaları”, 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Türk Ve Dünya Kültüründe İstanbul*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

Derrida, J. (2017). *Gramatoloji*, (Çev. İsmet Birkan). İstanbul: BilgeSu.

Eliade, M. (2016). *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Eliade, M. (2017). *İmgeler ve Simgeler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Elias, N. (2021). *Uygarlık Süreci*, C. 2., (Çev. Erol Özbek), İstanbul: İletişim Yayınları.

Esenbel, S. (2000). "Türk ve Japon Modernleşmesi: 'Uygarlık Süreci' Kavramı Açısından Bir Mukayese", *Toplum Ve Bilim*, 84, s.18-36.

Frierson, E.B. (2020). "Ucuz ve Bol: Geç Osmanlı Döneminde Tüketici Kültürünün Oluşumu", *Tüketim Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1550-1922*, Donald Quataert (Ed.), (Çev. Tanju Günseren.) İstanbul: Alfa.

Hayal (1875), Yine Babalarımızdan Gördüğümüz, S. 144, s. 1.

HMG (1895), İdare-i Beytiyye Hakkında Bir İki Söz, S.9, s.1-2.

HMG (1895), Sade Bir Tuvalet Odası, S.10, s.18.

HMG (1895), Tesirat-ı Hariciye: Hava ve Ziya, S.18, s.1.

HMG (1896), Dikiş Makinesi Mükâfatımız, S.59, s.4.

HMG (1897), Hane İçinde Tezyinat, S.130, s.1-2.

HMG (1902), Dikiş Makinelerine Edilecek Dikkat, S.371, s.3.

HMG (1903), Karyola ve Beşik, S.397, s.1-2.

HMG (1903), Yemek Odası, S.3, s.66-67.

HMG (1904), Ev Kadını, S.22, s.340-343.

HMG (1904), Havayı Tahliye Suretiyle Ortalık Süpürmek, S.45, s.1049.

HMG (1904), M... Hanımın Hanesi ve Kendisi, S.43, s.1001-1003.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden, S.38, s.604.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden: Matbah, S.37, s.580-583.

HMG (1904), Umur-ı Beytiyyeden, S.35, s.555-556.

HMG (1905), Ev İşleri: Odaları Nasıl Süslemeli?, S.530, s.2-3.

HMG (1905), Tertib-i Eşya-yı Beytiyye, S.500, s.2.

HMG(1907), Mühim İlan: Evlenenler İçin Gayet Ehemmiyetli Bir Mesele, S.17, s.3.

İbret (1871), Medeniyet, S.22, s.2-3.

Kadınlar Dünyası (1913), Cihaz Sebeb-i İntihar Oluyor, S.73, s.3.

Kadınlar Dünyası (1913), Cihaz, S.63, s.1-2.

Kadınlar Dünyası (1913), Yine Cihaz, S.65, s.2.

Kadınlar Dünyası (1914), S.129, s.2.

Kalem (1908), S.13, s.2.

Kalem (1909), S.58, s.1.

Kalem (1910), S.104, s.10-11.

Kolay, A. (vd.) (2012), *İlan-I Ticaret*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Koloğlu, O. (1999). *Reklamcılığımızın İlk Yüzyılı 1840-1940*, İstanbul: Reklamcılar Derneği.

Konyalı, B.Ş. (2022), *Edebi Mekânın Poetikası*, İstanbul: Ketebe,

Kütükoğlu, Mübahat S. (2013). *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri* (1580-1850), Ankara: TTK.

Lefebvre, H. (2020). *Mekânın Üretimi*, (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Nevsal-i Millî, (1911). İstanbul: Arstun Aşarduryan ve Mahdumları Matbaası.

Pamuk, Ş. (2020). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Ricoeur, P. (2019). *Yorum Teorisi Söylem ve Artı Anlam*, (Çev. G.Y.Demir), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Sabah (1876), Şundan Bundan, S.205, s.3-4.

Servet-i Fünûn (1900), S.460, s.144.

Servet-i Fünûn (1906), Musahabe: Her Şeyde Moda Ticarete Kâr, S.770, s.234.

Servet-i Fünûn (1908), S. 830, s. 379-382.

Servet-i Fünûn (1907), Evlerimizin İçi, S.867, s.130-131.

Şebbal (1913), Aile Sofrasını Mevsim Çiçekleriyle Tezyin, S.71, s.460.

Şebbal (1913), Maison Baker, S.74, 28 Nisan 1913.

Tercüman-ı Hakikat (1899), Jorj Beyker [George Baker], S.6631, 8 Ekim 1899: s.4.

Tercüman-ı Hakikat (1901), 'Tasarruf ve Nev-icad İdareli Çamaşır Kazganı', S.7269-2069, s.4.

Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. Rahmi G. Ögdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Varlı, A.-Özbay, R.D. (2011). "İstanbul'da Perakende Ticareti: Tüketim Mal Ve Hizmetleri Piyasası (1840-1909)", *Uluslararası 9. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri*, Saraybosna, s.2411-2426.

Woolf, V. (2017). *Kendine Ait Bir Oda*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yaşar, Fatma T. (2012). "Geç Dönem Osmanlı Âdâb-I Muâşeret Kitaplarında Hane Tanzimi Ve Salon Âdâbı", *Turkish Studies*, Volume 7/4, s.2919-2938.

Yaşar, Fatma T. (2013). "Geç Dönem Âdâb-ı Muâşeret Kitaplarında Sofra Âdâbı", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 58, s.157-176.

Yaşar, Fatma T. (2019). "Geç Dönem Osmanlı Kız Mekteplerinde Fennî Ev İdaresi Eğitimi: Müfredat ve Ders Kitapları", *Türkiyat Mecmuası*, 29/2, s.591-620.

GÖRSELLER

Şekil 1: Ev içerisindeki rollerin değişimini mizahi bir yaklaşımla konu edinen bir karikatür:

“Bizde taksim-i amalin tatbikat-ı içtimaiyesi”.

Kaynak: *Kalem*, S.58, 21 Ekim 1909, s. 1.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.01.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 29.03.2024

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 74-109

www.toplumvekultur.com

Araştırma/Research

<https://doi.org/10.48131/jscs.1429217>

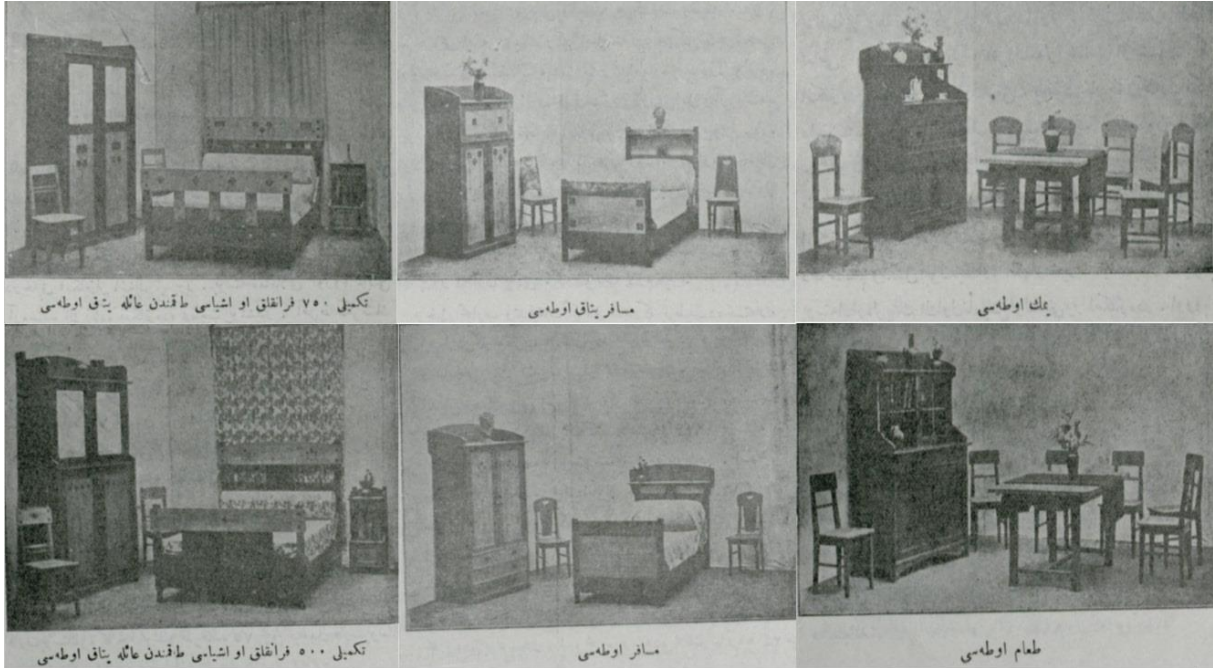
şekil 2: “Mühim İlan” başlığıyla: Evlenenler için gayet ehemmiyetli bir mesele.

Kaynak: *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 17, 14 Şubat 1907?, s. 3.

Şekil 3: Salamandre marka sobanın reklamı.

Kaynak: *Kalem*, S.13, 26 Kasım 1908.

Şekil 4: Bir evin tüm odalarının nasıl düzenlenmesi gerektiğini ayrıntılı bir şekilde tasvir eden görseller.

Kaynak: *Servet-i Fünûn*, S. 830, 21 Mart 1908, s. 379-382.

Şekil 5: Farklı bir bağlamda kullanılmakla birlikte alınan borç akabinde Pazar Alman'da alışverişe çıkılmasını eleştiren bir karikatür

Kaynak: *Kalem*, S.104, 15 Aralık 1910, s.10-11.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: İhsan ERDİNÇLİ %50, Burhan CAN%50 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir.

Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: İhsan ERDİNÇLİ %50, Burhan CAN%50

Funding and Acknowledgement: This article does not involve any human or animal research requiring ethical approval.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

ANALYZING THE SENSE OF BELONGING FROM A BOURDIEUSIAN PERSPECTIVE: WOMEN FROM TÜRKİYE IN NORTH LONDON

Vildan MAHMUTOĞLU¹

Abstract

The Cambridge Dictionary defines belonging as the feeling of safety and comfort in a given place. For migrants, defining belonging is complicated as it also means establishing good relations with other members of society. A sense of belonging encompasses being included in the family, the country in which one lives, and the group to which one belongs. This study sought to answer the question “How is the sense of belonging established in a diaspora?” It also poses the question “Does the sense of belonging differ between generations in a diaspora?” This study was conducted in North London between 2017–2019. In-depth interviews were managed with 8 first-generation women, 10 second-generation women, and 7-third generation young women. Interviews were organized at the North London Alevi Association. Although the first step of this study was to identify a sense of belonging and how it is established, also generational differences regarding belonging were examined. For this reason, Bourdieu's concepts of habitus, field, and capital were used to analyze the data. Generally, it is observed that first-generation women's sense of belonging is still concentrated in the home country they left, in contrast, for the younger generation it is related to the country in which they were born or went there when they were children.

Keywords: Belonging, Habitus, Capital, Field, North London

AİDİYET DUYGUSUNU BOURDİEU PERSPEKTİFİNDEN İNCELEMELER: KUZEY LONDRA'DA TÜRKİYE'DEN KADINLAR

Öz

Cambridge Sözlüğü, aidiyeti, belirli bir mekânda bireyin hissettiği güvenlik ve rahatlık duygusu olarak tanımlamaktadır. Aidiyet duygusu kişinin yaşadığı aileye ve ülkeye ait olması demektir. Göçmenler için aidiyetin tanımlanması daha karmaşıktır çünkü göçmenlerin öncelikle ev sahibi toplumla iyi ilişkiler kurmaları gerekir. Bu çalışmada “diasporada aidiyet duygusu nasıl oluşur?” ve “diasporada aidiyet duygusu nesiller arasında farklılık gösterir mi?” sorularına cevap aranmıştır. Bu çalışma 2017-2019 yılları arasında Kuzey Londra'da gerçekleştirilmiştir. Birinci kuşaktan 8 kadın, ikinci kuşaktan 10 kadın ve üçüncü kuşaktan 7 genç kız ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler Kuzey Londra Alevi Derneği'nde yapılmıştır. Bu çalışmanın ilk adımı aidiyet duygusunun belirlenmesi ve nasıl kurulduğunu belirlemek olsa da sonraki adımda aidiyet konusunda kuşak farklılıkları incelenmiştir. Bourdieu'nun habitus, alan ve sermaye kavramları çerçevesinde analiz gerçekleştirilmiştir. Genel olarak birinci kuşak kadınların aidiyet duygusunun hâlâ ayrıldıkları ülkeye bağlı kaldığı, genç kuşakta ise aidiyet duygusunun doğduğu veya çocukken gittiği ülkeye karşı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aidiyet, Habitus, Kapital, Alan, Kuzey Londra

¹ Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, vmahmutoglu@gsu.edu.tr.
ORCID: 0000-0001-6537-7747.

Introduction

Migrations from Türkiye to the rest of the world occurred during different periods and for various reasons. For example, the first immigrants to the UK differed from those to Europe. The first migrants from Türkiye to the UK mostly left the country because of political conflict. For example, in the 1970s, following the Maras incidents and 1971 military interventions, a substantial number of Alevis moved to the UK as refugees. Military intervention in 1980 escalated the conflict in Türkiye. The Alevis and Kurds faced numerous challenges and began to migrate in the 1980s. Thousands of Kurdish asylum seekers, mostly from southeast Türkiye arrived in the UK in the 1980s and the 1990s (Bilecen & Araz, 2015: p.192). The majority of them were unskilled and uneducated people who were not engaged in any occupations other than agriculture.

A mutually and emotionally interactive relationship must exist to form a sense of belonging. If a person perceives themselves as part of a community, a sense of belonging is constructed. Having a sense of belonging is a fundamental need, Abraham Maslow included it as the third step in his hierarchy of five needs, which are physiological, the need for security, the need for belonging, the need to feel valued, and the need for self-actualization. The need for belonging is considered a prerequisite for self-realization. Individuals seek acceptance and security within society and want to fulfil this need primarily through close contact. This needs to be met within the person's family and social environment. Belonging is established through shared values and behavioral patterns. Individuals integrate with the society in which they live through their characteristics. To bond with the environment in which they live, individuals must feel safe and secure within that society. Sense of belonging can be modified according to an individual's life. Similar to identity, belonging is not a fixed characteristic. As individuals' choices may change, their sense of belonging may also change. Individuals may feel they belong to more than one place at a time (Noltemeyer, 2012: pp.1863-1864). The sense of belonging can be identified by location and can develop in physical and social environments (Waite et al., 2023).

Migration shakes an individual's sense of belonging. With a change in place, individuals continue their existence according to the rules of the new environment. The feeling of comfort means staying in a place without discomfort, and it can take some time to feel this feeling. However, children's sense of belonging takes shape depending on where they live (Hannafin, 2016, p.31). If immigrants in the host country experience discrimination, they engage in "placemaking" in their neighbourhoods. They settle in specific areas among their people and continue to visit their shops

and community centers. Their belonging develops primarily in the special places where they settle (Wessendorf, 2019: p.134).

This study was conducted only with women. Because it comes down to gender in one way, it is not possible to analyze women and men in the same pot. Therefore, only women were selected in this study. The data collected through in-depth interviews were used for comparative analysis, and also the formations of the sense of belonging between generations were analyzed. The study was conducted within two interrelated questions: “How do people establish a sense of belonging in the diaspora?” and “Can a sense of belonging differ between generations?”

Why the Alevi association was chosen as the field is to make the analysis more descriptive by making it on a single group. The data obtained in the study were analysed using Bourdieu's concepts of habitus, field, and cultural capital.

1. Habitus and Choices

Habitus refers to gestures, looks, postures, and mimics, and these reveal the culture or group, that is, the social class to which a person belongs. Habitus also encompasses attitudes, behaviors, and sociocultural preferences. Habitus refers to the presence of socially created preferences among individuals and shapes daily life practices. Behaviors in everyday life create individuals' habits. Thus, habitus is a set of actions and behaviors. The dominant habitus of a society constitutes a legitimate culture. According to Bourdieu, habitus is the stock of knowledge in people's minds (Celik, 2014: p.268).

Habitus is learned but internalized as permanent tendencies that are already present in the individual and come from their past lives. These cognitive and normative tendencies vary among individuals. Various formations exist among the classes to which one belongs. Different conditions form an individual's environment, constituting the habitus. These deep-rooted environments and conditions affect individual attitudes. Therefore, individuals belonging to different classes exhibit different behavioral patterns. Individuals possess characteristics of their classes. The predisposition to receiving education is also a characteristic of the class. People from different family structures have different attitudes towards schools and education. The roots of habitus in past life also shape individuals' future expectations and aspirations (Galessar & Cooper, 2012: p.465).

Bourdieu's work titled "The Peasant and His Body," based on his childhood village Bearn's social history. He examines the "problem of rising rates of bachelorhood" in the village. The single

ones attended to the balls for introducing themselves to the others. Bourdieu states that a problem appears there because older bachelors do not dance in their music; one of the old bachelor says “Dancing is not for a man my age anyway. It's a beautiful waltz”. He can dance but the music changed and they even do not know how to dance. And he says that “the young people don't know how to waltz anyway” (p. 582), The peasant tells that the dance habitus changed in balls and so they have to change their dance styles. Again, there is another problem for them. This time there is a problem with the tendency of villager and townmen’s dance styles. The tendency of village men hearing music, and dancing is different from village men. Peasant men's bodies are not that flexible, and they cannot perform these movements (Bourdieu, 2004: p.582). These differences arise from living in different cultures and environments. A certain amount of time is needed for the habitus to change.

Habitus is a permanent system of tendencies acquired from experience. Different habitus forms between groups or classes, and these differences affect the behaviors and attitudes of individuals in their lives. Actions constrained by habitus originate in past experiences (Galessar & Cooper, 2012: pp.482–483).

2. Identifying with Cultural and Social Capitals

Bourdieu identifies four main types of capital: economic, cultural, social, and symbolic. Although these forms of capital are interconnected, this study mainly focuses on cultural and social capital. Capital is the accumulation and preservation of specific categories of goods. Bourdieu expanded the concept of capital beyond its purely material or economic dimensions and described capital as “accumulated labor.” Labor can materialize in many different forms: economic capital is accumulated and formed as money and property; cultural capital is formed in the form of cultural goods and services, including education; and social capital is accumulated and formed as acquaintances and relationships. According to Bourdieu, capital can be converted into economic capital at the end of its utilization (Swartz, 2018: pp.109-111). For Bourdieu, social capital is a network based on institutionalized relationships. Accessing institutional resources through this network or obtaining help from community members in the network is social capital. When a group member encounters a problem, solving it represents social capital. Bourdieu explains the social capital perspective by associating it with the habitus and field. Given that individuals at an unequal distance from resources have different habitus and field functioning, other forms of social capital are formed under various conditions (Celik, 2014: p.268). The capital of all groups is different, and

these differences sustain the distance between the groups or, on the contrary, reduce the distance.

Social closeness or separation is determined by economic, social, and cultural capital (Oliver & O'Reilly, 2010: p.53). After a certain period, cultural capital already shows itself in an individual's appearance, but also the cultural capital can be seen in an individual's possessions, like the books he reads and the musical instruments he can play. The cultural capital also shows itself in the educational life of the students. The fact that not all children have the same success in education is again due to the fact that they are from different classes. The cultural capital and social capital of children's families are effective in their education (Bourdieu, 1986, p. 243).

3. Field and Belonging

For young immigrants, family is the first place to learn about a sense of belonging. Migrant families help young members with social relationships in their community. They attempt to reconfigure their hegemonic relations with the system. In addition to families, schools are essential institutions for teaching relationships. Those who have capital try to protect their field and they do not allow newcomers to enter there and gain power. They dominate their field with the capital they own (Bourdieu, 1986, p.20).

The field is a spatial metaphor used by Bourdieu to create a social environment in which habitus functions. This is where goods, services, and statuses are produced and circulated. Bourdieu states that each field has a power that is shaped according to its characteristics. In other words, actors influence these fields, but there is a struggle between the actors in these fields. Bourdieu defines this as a battlefield. Therefore, the field appears as a structure that changes, develops, and disappears over time. Fields play essential roles in change and development. Although forces in the field struggle for dominance, newcomers attempt to overthrow this dominance. This is because those in that field previously have certain capital accumulation and authority (Swartz,2018: pp.167-169). Each area has its own rules and sense of belonging. For immigrant families, changing geography creates a different sense of belonging. Young immigrants have multiple senses of belonging.

4. Methodology

This study investigates the preservation and/or formation of belonging in a diaspora. Fieldwork was conducted in the Alevi Association in North London from 2017 to 2019 with 25

people. In-depth interviews were conducted with three generations of female interviewees and their sense of belonging was analyzed. The data was obtained from eight first-generation women, ten second-generation women, and seven third-generation women, and the data was analyzed using Bourdieu's concepts of habitus, capital, and field. The letter W (woman) was used for all interviewees.

In depth interview is used for understanding the interviewer's point of view. As age is essential for this study, it is written in parentheses. Ethical approval was not obtained since the field of this study was conducted between 2017-2019.

5. Analyses

5.1. Habitus and Belonging in the Diaspora

The last-generation interviewees were asked whether they understood that they were British. As the first-generation interviewees' knowledge of English was limited, and the second-generation women knew only enough English to manage their average daily lives, this question was asked only to the last-generation interviewees. All the interviewed people stated that although they were born there or began living there at a young age, they understood that they were not British. When asked how it was possible to know that they were not British, even though their clothes, language, and behavior were British, A11 (16) replied, "Because of my black hair." Habitus has a broad definition that includes physical characteristics. Habitus is a set of behaviors obtained through repetition. However, habitus has historically been connected to and embedded in the body. This is acquired through behavioral practices. In other words, habitus is not acquired solely through thoughts and speech; it also emerges through bodily behavior (Bourdieu, 2023: p.18). The habitus became apparent as they continued talking to the other interviewees. A12 (15) answered the same question "I can tell it's because of my appearance. British people are more blond; they have blue eyes, I grew up here, but I still have a little accent." Although A13 (15) had blond hair and blue eyes, she said, "Some people doubt; they say you are not completely British, but some people don't doubt at all. I have no accent in my English or anything else. I have not quite figured out how they understand it, either." Although the last generation of interviewees speak English like native speakers, native people understand that they are not British as habitus includes posture, look, and internalized behavioral patterns.

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

Although Bourdieu's three concepts are analysed under different topics, they all affect each other. Habitus should not be considered in a personal context but rather in the context of the social environment and conditions. With changes in capital and fields, changing lifestyles and tastes bring about a change in habitus. For example, interviewees from the first two generations continued to consume the flavours they had used in their homeland. However, those who were born or went there when they were children did not share the same culinary tastes as previous generations. When first- and second-generation women were asked about the types of food they prepared at home, they answered that they cook Turkish food. For example, A5 (45) stated that "Children do not eat our food, so we cook British food for them." Similarly, A6 (48) said that she learned to cook British food after going there and explained the reason for this as follows: "Children like British food. I cook it for them." Individuals internalize the objective conditions under which they live and reproduce habitus (Swartz, 2018: p. 148).

Habitus cannot be changed suddenly; all the changes take time to internalize. Bourdieu's three terms are intertwined with each other. If one of them changes, then two of them start to change.

5.2. Cultural Capital and Belonging in Diaspora

Third generation interviewees clearly explained the change in cultural capital that differentiates across generations and the sense of belonging that this creates. The ability to use the language of the destination is an effective factor in the formation of belonging.

A12 (15) said that her mother still could not speak English fluently with the British people. She stated that her mother goes to the Alevi association and constantly meets Turks. When asked where her mother thinks home is, she said, "I think it is Türkiye, because her English is not very good so she cannot express herself very well. The other person immediately realizes she is a foreigner, so she thinks home is Türkiye." Language and education are essential pillars of the formation and accumulation of cultural capital. As language and education enable people to relate to the society in which they live, their sense of belonging increases. Interviewees from the last generation stated that their families felt a sense of belonging to Türkiye. Interviewee A14 (18) was asked whether she thought about leaving her home or living alone. "No, only if I get married... but if I reach a certain level financially, I may leave... My family would not want me to... They would say that I am a girl." These words also included views on gender. This implicitly implies that only males are permitted to live alone before marriage. Even if the environment has changed for them,

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

and they see new customs, the cultural capital to which they belong remains that of their home country. Erel (2020) says that migration is a social process, and it has potential to change gender relations. It must be analyzed in different categories of “women” and “men.” Because the masculinities and femininities are constructed in different conditions.

A15 (23), was asked the same question to which she answered the following: “No, there is no chance to leave the family home. I talked to my parents about it, I said my workplace is 5 minutes from here... my friends are here, everything is here, I said I'll pay for a one-room house myself, but they say no, they don't accept it.” She added, “I cannot leave that framework of respect.” Although cultural capital differed for the last generation, the belonging to which their families were attached still bound them to a certain point. However, a complete breakthrough has not yet been achieved. When A15 (23) was asked whether British girls left home, she said, “People here are very independent. They did not consult anything or ask for permission. It seems very interesting to me ... your family raised you and brought you into this world, but they don't consult their families about anything...” As mentioned earlier, a sense of belonging can be to a family, community, or country. Even though the last generation of interviewees developed a sense of belonging to the country in which they lived, this attachment has not overcome their attachment to their family. When A15 (23) was asked about the difference in her family life from the lives of other Britishers, she said:

They do not sit around a table together; everyone eats according to their choice. If they do, it only happens at Christmas... only those times do they eat with their families. However, we are always together. We celebrate holidays. Every person comes to our house since my father is older; it is very nice. Even if we live in another country, we must not forget where we come from. A15 (23).

For the third generation, the cultural capital felt in the family and brought about by the family has not been overridden. Indeed, the sampling method also has an impact. This is because all interviewees were from rural areas and traditional cultures. It is possible that these results may differ for the sample groups that moved from cities. Thus, the last generation developed a sense of belonging to both communities. With cultural nourishment from the family and cultural flow from school and the social environment, it was observed that when they were faced with a dilemma between the community and family, their preference was in favor of their family. When A8 (47), a second-generation interviewee, was asked, “How do you see the new generation here?” she replied, “Our new generation is closer to the British. They grow up in the culture here; they go to the schools here.” The second-generation interviewees see their children as closer to British society. The last generation developed a hybrid belonging. Bourdieu says that to enter a field, one must

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

first be predisposed to that field. To be a “legitimate” player in the field, a certain level of knowledge and skill is required. In other words, to enter that field, the capital of the individual must be prepared in advance. After entering the field in this way, the highest benefit is obtained from the field (Bourdieu, 1986: pp. 20-21). Subsequent generations whose cultural capital is more favorable to enter the field can also develop hybrid belonging.

However, as they acquire language and education, they differentiate themselves from the capital they are born into and lean towards a different capital and belonging. This differentiation develops hybrid belonging. Similar to identity, a sense of belonging is not a once-and-for-all construct; it is fluid and can constantly evolve. Field and belonging in the diaspora According to Bourdieu, (Swartz, 2018) the field is an area of conflict that reveals habitus and shapes individuals. Conflicts may arise between newcomers and oldcomers in this field and the habitus of whoever is stronger dominates. The first generation of women, in addition to those at work and home, has mainly been present in Alevi associations, and they have socialized and spent time there. As they did not speak English, they could not attend places other than Turkish-speaking ones. Therefore, women, especially those of the first and second generations, have not left North London where Turks are mostly based. The Alevi Association is located in Northern London. Families bring their children to weekend courses so that they do not lose connection with their motherland culture. The children did not object to this and did not resist the idea of continuing their cultural accumulation with their families. As mentioned before, the last generation has maintained the sense of belonging that their family wants, and they have created hybrid belongings for themselves. Therefore, the field analysis was divided into two sections. First, the Alevi association where they socialize and feel a sense of belonging to the North London region where they live, and schools as places of socialization and cultural acquisition since girls receive education there.

5.3. Alevi Association and North London as the Field

The Alevi association is important to Alevi immigrants. In response to the question “How often do you go to the Alevi association?” All interviewees from the first generation stated that they went there at every opportunity. A1 (65), “I have never communicated with anyone outside... no one understands anything from anyone... It is not because of language but because of culture. I come and go here, I do not go anywhere else.” The only reason for first-generation interviewees to go to the Alevi association is not only that they do not speak English, but also that they cannot share anything with the outside world. Second-generation women stated that they went to the Alevi

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

association after work or when their household duties were completed. When asked if they would go anywhere else other than the association, A6 (45) said:

I mean, there are no neighborhood relations here. They do not go to others' houses or do anything like this. They give appointments such as let us go somewhere for a coffee. They meet in coffee shops and talk to each other. There are no houses like ours here. We meet and socialize with our own community here. A6(45)

Again, differences in cultural capital prevented them from getting closer to their host society. The third generation went to the association at the request of their families, culturally continuing the cultural differences. When the third generation was asked how often they attended the association, they said they attended only weekend courses. A14 (18) "I go to the Alevi association (cemevi) every weekend. I also attend the courses there. I think it's because it brings us all together, to teach culture to this generation, that's why..." The Alevi association is a place where migrant capital continues and is transferred to the next generation. The third generation is involved in this field with the encouragement of their families, in addition to the culture they have received in other fields. In the Alevi association, habitus and cultural capital formations occur again and the field is reconstituted. Families bring their children to the association to help them learn about the bağlama instrument, the semah (whirl), and Alevism. At this stage, the internalization of culture, which is the first form of cultural capital, is realized through socialization, and preferences are formed. Thus, cultural capital is internalized, and the values of the community are grasped by children. Second, the association is already experiencing the objectified form of culture. Alevi nights are also organized here, where children consume what they have learned. The third is the institutionalization of culture through the education system (Swartz,2018: pp.111-112).

When all three generations were asked the question "Where would you like to live in the UK?" the first two generations said that they would like to live around the association and together with those who migrated from Türkiye. Their living preferences provided information on their sense of belonging. Clearly, in the first two generations, the sense of belonging is centered on the Kurdish Alevi community. Only one interviewee from the second generation said that she lived in South London of her own choice. However, in the third generation, no uniform sense of belonging was observed. Their sense of belonging has developed in both countries, and they do not prefer to live only in North London, like their families.

5.4. British Schools as a Field

Children in a diaspora can work in different fields than their families. Schools are among the most important in these fields. Owing to their education, they can meet other children from different cultures. When they first attend school, their cultural capital differs from the cultures they encounter. Therefore, they encounter a different culture from what they receive from their families and learn from the association. The habitus that the younger generation acquired informally may conflict with the habitus built by formal education systems. According to Bourdieu, the inequalities created through education constitute the basis for class distinctions. In Western democracies, income inequality persists even though there has been a huge increase in education. This is because the educational system reproduces the codes of the dominant system. Academic achievements actually perpetuate the unequal social order (Swartz, 2018: p.264).

The last generation is made more compatible with the dominant system of education they receive. To understand the dissimilarity between the last and former generations, the participants were asked to understand the differences in spending time with friends. A12 (15) said, “My mother frequently goes to the Alevi association, she spends more time with Turks. However, as I was born here, my friends are from school... I am not with Turks as much as my mother, but I still have good Turkish friends in the association as well as other friends from the school.” This difference in the field resulted in a difference in habitus. New generations have acquired a different identity than their families, with the cultural capital and habitus they have acquired from the fields in which they have lived, and a hybrid culture other than the migrant culture has emerged.

Conclusion

Although this study focuses on cultural and symbolic capital, all these types of capital interact. Habitus becomes integrated with the individual and is defined as tendencies that reveal internalized meaningful practices and meaningful perceptions of a person and manifest themselves in the bodily qualities of patterns, such as cultural knowledge, eating and drinking manners, and everyday behaviors, encompassing the individual’s personal characteristics. Individual characteristics, attitudes, and behaviors such as speech, eating and drinking habits, the environment in which the person grew up, environmental factors, social customs, and traditions were all included as habitus characteristics. Regarding the field, women who live in North London and socialize by

going to the Alevi association constitute the habitus and cultural capital provided by the same field.

Although first-generation migrants may have problems with adaptation, language, and education, those born there or migrated when they were primarily young overcome these problems. The third generation analyzed are those who were born there or came there at a very young age. In other words, they learned about two cultures. Their subsequent participation in the outside world, the education they receive, learning a foreign language or being born in an environment where that language already exists, and the fact that some of them start working there afterward, mean that they no longer fit the definition of “migrant” that their families are expressed in. The word “integration” used for migrants until today, is not used for this younger generation. It is necessary to analyze these young people, who grow up in that environment and already live in harmony with it, but also carry the cultural background they bring from their families. The first generation continued their lives with a sense of belonging to their homeland, whereas the second generation's sense of belonging diminished slightly. As the children of the second generation will be living in the UK now, they have started to feel a sense of belonging to the UK, even though they predominantly feel connected to Türkiye. Thus, the answer to the question “Where is home?” was Türkiye. Third-generation migrants have developed a hybrid sense of belonging while carrying the migrant capital inherited from their families. When third-generation immigrant women were asked where they would like to live if they left home, they said that they did not have such concerns and that they could live in the same neighborhood with the British. The women of the last generation are quite different from their mothers and the first-generation women in terms of education, language, and lifestyle. They have the culture of their families and also they are very familiar with the culture of the place where they live. In this study, the most important result seen in the field is that Bourdieu's concepts (habitus, capital, field) are indeed intertwined. The change of one leads to a change in others.

References

- Bilecen, T. & Araz, M. (2015). Londra’da Yaşayan Türkiyeli Göçmenlerin Etnik ve Mezhepsel Aidiyetlerinin Siyasal Tutum ve Davranışlarına Etkisi. *Göç Dergisi*, 2(2), 189-207.
- Bourdieu, P. (1986). “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by J. G. Richardson. New York: Greenwood Press. 15–29.
- Bourdieu, P. (2020). “The Field of Power and the Division of the Labour” Method series, *Methodological Prospects in the Social Sciences, Handwritten Notes for the 1985–1986*

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

Collège de France lectures Volume 16, eds: Francois Denord, Mikael Palme, Bertrand Reau, Springer, Open eBook. 33-44.

Bourdieu, P. (2023). Kültür Üretimi, Sembolik Ürünler, Sembolik Sermaye, (Çev: Sibel Yardımcı, Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul.

Bourdieu, P. (2004). The peasant and his body, *Ethnography*, December 2004, Vol. 5, No. 4, Special Issue: Pierre Bourdieu in the Field, Sage publication. 579-599.

Celik, C. (2014). "Pierre Bourdieu, Sosyal sermaye, Ebeveyn ağları ve Okul Başarısı," *Cogito*, (265-290), sayı 76/ Bahar 2014, YKY.

Glaeser, J. & Cooper, B. (2012). Using Rational Action Theory and Bourdieu's Habitus Theory Together to Account for educational Decision-Making in England and Germany, *Sociology*, 48(3), 463-481.

Hannafin, S. (2016) 'Place and belonging: The experience of return migration for the second generation Irish from Britain'. *Irish Geography*, 49(1), 29-46, Doi: 10.2014/igj.v49i1.644

Levett-Jones and others. (2007). Belongingness: a critique of the concept and implications for nursing education. *Nurse Education Today*, 27, 210-218. Doi: [10.1016/j.nedt.2006.05.001](https://doi.org/10.1016/j.nedt.2006.05.001)

Noltemeyer, A. and others. (2012). The relationship among deficiency needs and growth needs: An empirical investigation of Maslow's theory. *Children and Youth Services Review*, 34 (2012), 1862-1867. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.05.021>

Oliver, C. & O' Reilly, K. A. (2010). Bourdieusian Analysis of Class and Migration. *Sociology*, 44(1), 49-66. Doi 10.1177/0038038509351627

Revis, M. (2020). Exploring the 'Languaging Habitus' of a Diasporic Community: Columbians in New Zealand. *Lingua*, 263 (2), <https://doi.org/10.1016/j.lingua.2020.102941>

Swartz, D. (2018). Kültür ve İktidar, Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi. (çev: Elçin Gün). İstanbul: İletişim Yayınları.

Waite, C., Walsh, L., Black, R. (2023). Negotiating senses of belonging and identity across education spaces. *The Australian Educational Researcher*, <https://doi.org/10.1007/s13384-023-00633-9>.

Wessendorf, S., (2019). Migrant belonging, social location and the neighbourhood: Recent migrants in East London and Birmingham, *Urban Studies*, Vol.56(1) 131-146. Doi: 10.1177/0042098017730300

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.04.2024

www.toplumvekultur.com

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

Araştırma/Research

Yıl/Year: 2024, Sayı/Issue: 13, Sayfa/Page: 110-123

<https://doi.org/10.48131/jscs.1475161>

ACKNOWLEDGEMENTS

This work has been supported by the Scientific Research Projects Commission of Galatasaray University under grant number 17.300.011.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız çift kör hakem.

Yazar Katkısı: Vildan MAHMUTOğLU %100 oranında katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Galatasaray niversitesi tarafından BAP projesi (No:17.300.011) olarak desteklenmiştir.

Etik Onay: Alan alışması 2017-2019 yılları arasında yrtldğ için etik onay belgesi alınmamıştır.

atışması Beyanı: alışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile ıkar atışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Vildan MAHMUTOğLU %100

Funding and Acknowledgement: Since the field of this study was conducted between 2017-2019, ethical approval was not obtained. This work has been supported by the Scientific Research Projects Commission of Galatasaray University under grant number 17.300.011.

Conflict of Interest Statement: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

---

 dergipark.org.tr/tr/pub/jscs

 www.toplumvekultur.com/

 editor@toplumvekultur.com

---

 dergipark.org.tr/tr/pub/jscs

 www.toplumvekultur.com/

 editor@toplumvekultur.com

e-ISSN: 2667-5854

